

નમો અરિહંતાણં
નમો સિદ્ધાણં
નમો આયરિયાણં
નમો ઉવજઝાયાણં
નમો લોએ સવ્વ સાહૂણં
એસો પંચ નમુકકારો
સવ્વ પાવપ્પણાસણો
મંગલાણં ચ સવ્વેસિં
પઢમં હવઈ મંગલં

જિનાગમ પ્રકાશન યોજના

પ. પૂ. આચાર્યશ્રી ઘાંસીલાલજી મહારાજ સાહેબ
કૃત વ્યાખ્યા સહિત

DVD No. 2
(GUJARATI EDITION)

:: યોજનાના આયોજક ::

શ્રી ચંદ્ર પી. દોશી - પીએચ.ડી.

website : www.jainagam.com

ĀVASHYAK SUTRAM

आवश्यकसूत्रम्

શ્રી આવશ્યક સૂત્રમ

जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर - पूज्यश्री - घासीलालजी - महाराज -

विरचितया मुनितोषण्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं

हिन्दीगुर्जरभाषानुवादसहितम् ।

आवश्यकसूत्रम् ।

AVASHYAKASUTRAM

नियोजकः-

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि-

पण्डितमुनिश्री-कन्हैयालालजी महाराजः ।

प्रकाशकः-

अ. भा. श्वे. स्था. जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः

श्रेष्ठिश्री शान्तिलाल - मङ्गलदासभाई - महोदयः

मु. राजकोट (सौराष्ट्र)

द्वितीयं संस्करणम् - १०००

मूल्यम् - रु. ७-८-०

એક અપીલ

આપ ગચ્છપતિ હો.....કે સંઘપતિ હો.
સાધુ મહાત્મા હો.....કે શ્રાવક હો.

પરંતુ...

આ શુભકાર્યમાં મદદ કરવાની આપની ચોક્કસ ફરજ છે.
કારણ કે આપણી સમાજના ઉત્થાનના આવા ભગીરથ
કાર્યમાં આપનો જેટલો વધુ સહકાર મળશે તેટલું
કાર્ય જલ્દી પૂર્ણ થશે.

ઘડી ઘડી આવા સંતનો ભેટો થવો દુર્લભ છે.

ઊર સૂત્રો જલ્દીથી તૈયાર કરાવી લેવાય તેની કાળજી રાખવાની છે.

અને તેથીજ આપશ્રીને અપીલ કરવામાં આવી છે.

સમગ્ર સમાજનું કાર્ય થતું હોય ત્યાં સાંપ્રદાયકવાદ
કે પ્રાંતવાદ નજ હોવો જોઈએ.

શ્રી-વર્ધમાન-અમણ-સંઘના આચાર્યશ્રી
પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજશ્રીએ
આ પે લ

સ મ મ તિ પ ત્ર

ઉ પ રાં ત

પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ-રચિત
બીજા સૂત્રોની ટીકા માટે તેઓશ્રીના મંત્રણે

તે મ જ

અન્ય મહાત્માઓ, મહાસતીજીઓ, અદ્યતન-પદ્ધતિવાળા ઠાણેજના પ્રોફેસરો

તે મ જ

શાસ્ત્રજ્ઞ શ્રાવકોના અભિપ્રાયો.

ઠે. શ્રીન લોજ પાસે
ગરેડીયા કુવારોડ
રાજકોટ : સૌરાષ્ટ્ર

શ્રી અખિલ ભારત શ્રે. સ્થા. જૈન-
શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ.

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રનું સમ્મતિ પત્ર.

શ્રમણ સંઘના મહાન આચાર્ય આગમ વારિધિ સર્વતન્ત્ર સ્વતંત્ર જૈનાચાર્ય પૂજ્યશ્રી આત્મારામજી મહારાજે આપેલા સમ્મતિ પત્રનો ગુજરાતી અનુવાદ.

મેં તથા પંડિત મુનિ હેમચંદ્રજીએ પંડિત મૂલચંદ વ્યાસ (નાગૌર મારવાડ વાલા) દ્વારા મળેલી પંડિત રત્ન શ્રી. ઘાસીલાલજી મુનિ વિરચિત સંસ્કૃત અને હિન્દી ભાષા સહિત શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રની આચાર મણિમંજૂષા ટીકાનું અવલોકન કર્યું. આ ટીકા સુંદર બની છે. તેમાં પ્રત્યેક શબ્દનો અર્થ સારી રીતે વિશેષ ભાવ લઈને સમજાવવામાં આવેલ છે.

તેથી વિદ્વાનો અને સાધારણ બુદ્ધિવાળાઓ માટે પરમ ઉપકાર કરવાવાળી છે. ટીકાકારે મુનિના આચાર વિષયનો સારો ઉલ્લેખ કરેલ છે. જે આધુનિક મતાવલંબી અહિંસાના સ્વરૂપને નથી જાણતા, દયામાં પાપ સમજે છે તેમને માટે ‘અહિંસા શું વસ્તુ છે’ તેનું સારી રીતે પ્રતિપાદન કરેલ છે. વૃત્તિકારે સૂત્રના પ્રત્યેક વિષયને સારી રીતે સમજાવેલ છે. આ વૃત્તિના અવલોકનથી વૃત્તિકારની અતિશય યોગ્યતા સિદ્ધ થાય છે.

આ વૃત્તિમાં એક બીજી વિશેષતા એ છે કે મૂલ સૂત્રની સંસ્કૃત છાયા હોવાથી સૂત્ર, સૂત્રનાં પદ અને પદચ્છેદ સુબોધ દાયક બનેલ છે.

પ્રત્યેક જ્ઞાતુએ આ ટીકાનું અવલોકન અવશ્ય કરવું જોઈએ. વધારે શું કહેવું. અમારી સમાજમાં આવા પ્રકારના વિદ્વાન મુનિ રત્નનું હોવું એ સમાજનું અહોભાગ્ય છે. આવા વિદ્વાન મુનિ રત્નેના કારણે સુમત્રાય સુતેલો સમાજ અને હુમત્રાય એટલે લોપ પામેલું સાહિત્ય એ બંનેનો ફરીથી ઉદય થશે. જેનાથી ભાવિતાત્મા મોક્ષ યોગ્ય બનશે અને નિર્વાણ પદને પામશે આ માટે અમે વૃત્તિકારને વારંવાર ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

વિક્રમ સંવત ૧૯૬૦ શકાબ્દ શુકલ.

તેરસ મંગળવાર

(અલવર રોડ)

ઈ

ઈવજગાય જઈણ
મુણી આચારામે
પંચનઈએ

શ્રમણ સંઘના પ્રચાર મંત્રી પંબળ કેશરી મહારાજ શ્રી પ્રેમચંદ્ર મહારાજ જેઓશ્રી રાજકોટમાં પધારેલા હતા ત્યારે તેઓના તરફથી શાસ્ત્રોને માટે મળેલો અભિપ્રાય.

*

શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ તરફથી પૂજ્યપાદ શાસ્ત્ર વારિધિ પંડિતરાજ સ્વામીશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજદ્વારા શાસ્ત્રોદ્ધારનું જે કાર્ય થક રહ્યું છે તે કાર્ય જૈન સમાજ તેમાં ખાસ કરીને સ્થાનકવાસી જૈન સમાજને માટે મૂળભૂત મૌલિક સંસ્કૃતિની જડને મજબુત કરવાવાળું છે.

એટલા ખાતર આ કાર્ય અતિ પ્રશંસનીય છે માટે દરેક વ્યક્તિએ તેમાં યથાશક્તિ લોગ દેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે અને તેથી એ ભગીરથ કાર્ય જલ્દીથી જલ્દી સંપૂર્ણપણે પાર પાડી શકાય અને જનતા શ્રુતજ્ઞાનનો લાભ મેળવી શકે.

*

દરીયાપુરી સંપ્રદાયના પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ઇશ્વરલાલજી મહારાજ સાહેબના

સૂત્રો સંબંધે વિચારો

નમામિ વીરં ગિરી સાર ધીરં

પૂજ્ય પાદ જ્ઞાન પ્રવરશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ તથા પંડિતશ્રી કનૈયાલાલજી મહારાજ આદિ થાણા છની સેવામાં-

અમદાવાદ શાહપુર ઉપાશ્રયથી મુનિ દયાનંદજીના ૧૦૮ પ્રશ્નિપાત.

આપ સર્વે થાણાઓ સુખ સમાધિમાં હશે નિરંતર ધર્મધ્યાન ધર્મરાધનમાં લીન હશે.

સૂત્ર પ્રકાશન કાર્ય ત્વરીત થાય એવી ભાવના છે દશવૈકલિક તથા આચારંગ એક એક ભાગ અહીં છે ટીકા ખૂબ સુંદર, સરળ અને પંડિતજનોને સુપ્રિય થઈ પડે તેવી છે. સાથે સાથે ટીકા વીનાના મુળ અને અર્થ સાથે પ્રકાશન થાય તો શ્રાવકગણ તેનો વિશેષ લાભ લઈ શકે અને પૂજ્ય આચાર્ય ગુરુદેવને આંગે મોતીયો ઉતારાવ્યો છે અને સાફ છે એજ.

આસો શુદ્ધ ૧૦, મંગળવાર તા. ૨૫-૧૦-૫૫

પુનઃ પુનઃ શાતા ઇચ્છતો,
દયા મુનિના પ્રશ્નિપાત.

*

દરીયાપુરી સંપ્રદાયના પંડિત રત્ન બાઈચંદ્રજી મહારાજનો અભિપ્રાય શ્રી

રાણપુર તા. ૧૬-૧૨-૧૯૫૫

પૂજ્યપાદ જ્ઞાનપ્રવર પંડિતરત્ન પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આદિમુનિવરોની સેવામાં. આપ સર્વ સુખ સમાધીમાં હશે.

સૂત્ર પ્રકાશનનું કામ સુંદર થઈ રહ્યું છે તે બાબી અત્યંત આનંદ. આપના પ્રકાશીત થયેલાં કેટલાંક સૂત્રો જોયાં. સુંદર અને સરલ સિદ્ધાંતના ન્યાયને પુષ્ટિ કરતી ટીકા પંડિતરત્નને સુપ્રિય થઈ પડે તેવી છે. સૂત્ર પ્રકાશનનું કામ ત્વરિત પૂર્ણ થાય અને બાવિ આત્માઆને આત્મકલ્યાણ કરવામાં સાધનભૂત થાય એજ અર્થ્યના.

લી. પંડિતરત્ન બાળપ્રજ્ઞચારી

પૂ. શ્રી બાઈચંદ્ર મહારાજની

આજ્ઞાનુસાર શાન્તિમુનિના

પાયવંદન સ્વીકારશે.

*

તા. ૧૧-૫-૫૬

વીરમગામ

ગરુડાધિપતિ પૂજ્ય મહારાજ શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી મહારાજના સંપ્રદાયના આત્માર્થી, ક્રિયાપાત્ર, પંડિતરત્ન, મુનિશ્રી સમરથમલજી મહારાજનો અભિપ્રાય.

ખીચનથી આવેલ તા. ૧૧-૨-૫૬ના પત્રથી ઉદ્ધિત.

પૂજ્ય આચાર્ય ઘાસીલાલજી મહારાજના હસ્તક જે સૂત્રોનું લખાણ સુંદર અને સરળ ભાષામાં થાય છે. તે સાહિત્ય; પંડિત મુનિશ્રી સમરથમલજી મહારાજ, સમય આછો મળવાને કારણે સંપૂર્ણ જોઈ શક્યા નથી. છતાં જેટલું સાહિત્ય જોયું છે, તે બહુ જ સારું અને મનન સાથે લખાયેલું છે. તે લખાણ શાસ્ત્ર આજ્ઞાને અનુરૂપ લાગે છે. આ સાહિત્ય દરેક શ્રદ્ધાળુ જીવોને વાંચવા યોગ્ય છે. આમાં સ્થાનકવાસી સમાજની શ્રદ્ધા, પ્રરુપણા અને ફરસણાની દૃઢતા શાસ્ત્રાનુકૂળ છે. અચાર્ય શ્રી અપૂર્વ પરિશ્રમ લઈ સમાજ ઉપર મહાન ઉપકાર કરે છે.

લી. કીશનલાલ પૃથ્વીરાજ માલુ

મુ. ખીચન.

*

લીંબડી સંપ્રદાયના સદાનંદી મુનિશ્રી છોટાલાલજી મહારાજનો અભિપ્રાય

શ્રી વીતરાગદેવે-જ્ઞાનપ્રચારને તીર્થંકર નામ ગોત્ર બાંધવાનું નિમિત્ત કહેલ છે. જ્ઞાન પ્રચાર કરનાર, કરવામાં સહાય કરનાર; અને તેને અનુમોદન આપનાર જ્ઞાનાવર્ણિય કર્મને ક્ષય કરી-કેવળ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી પરમપદનાં અધિકારી બને છે. શાસ્ત્રજ્ઞ-પરમ શાન્ત, અને અપ્રમાદિ પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ પોતે અવિશ્રાન્તપણે જ્ઞાનની ઉપાશના અને તેની પ્રભાવના અનેક વિકટ પ્રસંગોમાં પશુ કરી રહ્યા છે. તે માટે તેઓશ્રી અનેકશઃ ધન્યવાદના અધિકારી છે. વંદનિય છે-તેમની જ્ઞાન પ્રભાવનાની ધગશ ઘણા પ્રમાદિઓને અનુકરણીય છે. જેમ પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ પોતે જ્ઞાનપ્રચાર માટે અવિશ્રાન્ત પ્રયત્ન કરે છે. તેમજ-શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના કાર્યવાહકો પશુ એમાં સહાય કરીને જે પવિત્ર સેવા કરી રહેલ છે. તે પશુ ખરેખર ધન્યવાદના પૂર્ણ અધિકારી છે.

એ સમિતિના કાર્યકરોને મારી એક સૂચના છે કે :-

શાસ્ત્રોદ્ધારક પ્રવર પંડિત અપ્રમાદિ સંત ઘાસીલાલજી મહારાજ જે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ કરી રહેલ છે. તેમાં સહાય કરવા માટે-પંડિતો વિગેરેના માટે જે ખર્ચ થઈ રહેલ છે. તેને પહોંચી વળવા માટે સાફ સરખું ફંડ જોઈએ. એના માટે મારી એ સૂચના છે કે :- શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના મુખ્ય કાર્યવાહકો, -જો બની શકે તો પ્રમુખ પોતે અને બીજા બે ત્રણ જણાઓ ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છમાં પ્રવાસ કરી મેમ્બરો બનાવે અને આર્થિક સહાય મેળવે.

જો કે અત્યારની પરિસ્થિતિ વિષમ છે. વ્યાપારીઓ, ધંધાદારીઓને પોતાના વ્યવહાર સાચવવા પશુ મુશ્કેલ બન્યા છે. છતાં જો સંભાવિત ગૃહસ્થો પ્રવાસે નીકળે તો જરૂર કાર્ય સફળ કરે એવી મને શ્રદ્ધા છે.

આર્થિક અનુકુળતા થવાથી શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ પશુ વધુ સરલતાથી થઈ શકે. પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ જ્યાં સુધી આ તરફ વિચરે છે ત્યાં સુધીમાં એમની જ્ઞાન શક્તિનો જેટલો લાભ લેવાય તેટલો લઈ લેવો. કદાચ સૌરાષ્ટ્રમાં વધુ વખત રહેવાથી તેમને હવે બહાર વિહરવાની ઇચ્છા થતી હોય તો શાન્તિભાઈ શેઠ જેવાએ વિનંતી કરી અમદાવાદ પધરાવવા. અને ત્યાં-અનુકુળતા મુજબ બે-ત્રણ વર્ષની સ્થિરતા કરાવીને તેમની પાસે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ પૂર્ણ કરાવી લેવું જોઈએ.

થોડા વખતમાં જામનગરપુરમાં શાસ્ત્રોદ્ધાર કમીટી મળવાની છે. તે વખતે ઉપરની સૂચના વિચારાય તો ઠીક.

કરી શાસ્ત્રોદ્ધારક પૂજ્યશ્રી ધાસીલાલજી મહારાજને એમની આ સેવા અને પરમ કલ્યાણકારક પ્રવૃત્તિને માટે વારંવાર અભિનંદન છે. શાસનનાયક દેવ તેમના શરિરાદીને સશક્ત અને દીર્ઘાયુ રાખી સમાજ ધર્મની વધુ ને વધુ સેવા કરી શકે. ઝેઠ્ઠ અસ્તુ.

ચાતુર્માસ સ્થળ. લીંબડી
સાં. ૨૦૧૦ શ્રાવણ વદ ૧૩. ગુરૂ.

લિ.
સદાનંદી જૈનમુનિ છોટાલાલજી

*

શ્રી વર્ધમાન સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી પુનમચંદ્રજી મહારાજનો અભિપ્રાય

શાસ્ત્ર વિશારદ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજશ્રીએ જૈન આગમો ઉપર જે સંસ્કૃત ટીકા વગેરે રચેલ છે. તે માટે તેઓશ્રી ધન્યવાદને પાત્ર છે. તેમણે આગમો ઉપરની સ્વતંત્ર ટીકા રચીને સ્થાનકવાસી જૈન સમાજનું ગૌરવ વધાર્યું છે. આગમો ઉપરની તેમની સંસ્કૃત ટીકા ભાષા અને ભાવની દૃષ્ટિએ ઘણીજ સુંદર છે. સંસ્કૃત રચના માધુર્ય તેમજ અલંકાર વગેરે ગુણોથી યુક્ત છે. વિદ્વાનોએ તેમજ જૈન સમાજના આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો વગેરે એ શાસ્ત્રો ઉપર રચેલી આ સંસ્કૃત રચનાની કદર કરવી જોઈએ અને દરેક પ્રકારનો સહકાર આપવો જોઈએ.

આવા મહાન કાર્યમાં પંડિતરત્ન પૂજ્ય શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજ જે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તે અલોકિક છે. તેમનું આગમ ઉપરની સંસ્કૃત ટીકા વગેરે રચવાનું ભગીરથ કાર્ય શીઘ્ર સફળ થાય એજ શુભેચ્છા સાથે.

અમદાવાદ

તા. ૨૨-૪-૫૬ રવિવાર
મહાવીર જયંતિ

મુનિ પૂર્ણચંદ્રજી

*

ખંભાત સંપ્રદાયના મહાસતી શારદાબાઈ સ્વામીનો અભિપ્રાય

લખતર તા. ૨૫-૪-૫૬

શ્રીમાન શેઠ શાંતીલાલભાઈ મંગળદાસભાઈ

પ્રમુખ સાહેબ અખિલ ભારત ૨વે. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ

મુ. અમદાવાદ

અમે અત્રે દેવગુરૂની કૃપાએ સુખરૂપ છીએ. વિ.માં આપની સમિતિ દ્વારા પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજ સાહેબ જે સૂત્રોનું કાર્ય કરે છે તે પૈકીનાં સૂત્રોમાંથી ઉપાસક દશાંગ સૂત્ર, આચારાંગ સૂત્ર, અનુત્તરોપપાતિક સૂત્ર,

દશવૈકલિક સૂત્ર વિગેરે સૂત્રો જોયાં તે સૂત્રો સંસ્કૃત હિન્દી અને ગુજરાતી ભાષાઓમાં હોવાને કારણે વિદ્વાન અને સામાન્ય જનોને ઘણુંજ લાભદાયક છે. તે વાંચન ઘણુંજ સુંદર અને મનોરંજન છે. આ કાર્યમાં પૂજ્ય આચાર્યશ્રી જે અઘાત પુરુષાર્થે કાર્ય કરે છે તે માટે વારંવાર ધન્યવાદને પાત્ર છે. આ સૂત્રોથી સમાજને ઘણું લાભનું કારણ છે.

હંસ સમાન બુદ્ધીવાળા આત્માઓ સ્વપરના ભેદથી નિખાલસ ભાવનાએ અવલોકન કરશે તો આ સાહિત્ય સ્થાનકવાસી સમાજ માટે અપૂર્વ અને ગૌરવ લેવા જેવું છે. માટે દરેક ભવ્ય આત્માઓને સૂચન કરું છું કે આ સૂત્રો પોતપોતાના ઘરમાં વસાવાની સુંદર તકને ચૂકશે નહિ. કારણ આવા શુદ્ધ પવિત્ર અને સ્વપરંપરા ને પુષ્ટીરૂપ સૂત્રો મળવાં બહુ મુશ્કેલ છે. આ કાર્યને આપશ્રી તથા સમિતિના અન્ય કાર્યકરો જે શ્રમ લઈ રહ્યા છે તેમાં મહાન નિર્જરાનું કારણ જોવામાં આવે છે તે બદલ ધન્યવાદ. એજ

હી. શારદાબાઈ સ્વામી

ખંભાત સંપ્રદાય.

*

બરવાળા સંપ્રદાયના વિદુષી મહાસતીજી મોંઘીબાઈ સ્વામીનો અભિપ્રાય

ધંધુકા તા. ૨૭-૧-૫૬

શ્રીમાન શેઠ શાન્તીલાલ મંગળદાસભાઈ
પ્રમુખ અં ભાં શ્રવેં સ્થાં જૈનશાસ્ત્રોદાર સમિતિ
મુ. રાજકોટ.

અત્રે બિરાજતા ગું ગુંના બંડાર મહાસતીજી વિદુષી મોંઘીબાઈ સ્વામી તથા હીરાબાઈ સ્વામી આદિ ઠાણા બંને સુખઘાતામાં બિરાજે છે. આપને સૂચન છે કે અપ્રમત અવસ્થામાં રહી નિવૃત્તિ ભાવને મેળવી ધર્મધ્યાન કરશોજી એજ આશા છે.

વિશેષમાં અમને પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજના રચેલાં સૂત્રો ભાઈ પોપટ ધનજીભાઈ તરફથી ભેટ તરીકે મળેલાં તે સૂત્રો તમામ આદ્યોદિપાન વાંચ્યાં મનન કર્યાં અને વિચાર્યાં છે તે સૂત્રો સ્થાનકવાસી સમાજને અને વીતરાગ માર્ગની ખૂબજ ઉન્નત બનાવનાર છે. તેમાં આપણી શ્રદ્ધા એટલી ન્યાય રૂપથી ભરેલી છે તે આપણા સમાજ માટે ગૌરવ લેવા જેવું છે. હંસ સમાન

આત્માઓ જ્ઞાન ઝરણાઓથી આત્મરૂપ વાહીને વિકસીત કરશે. ધન્ય છે આપને અને સમિતિના કાર્યકરોને જે સમાજ ઉત્થાન માટે કોઈની પણ પરવા કર્યા વગર જ્ઞાનનું દાન ભવ્ય આત્માઓને આપવા નિમિત્તરૂપ થઈ રહ્યા છે. આવા સમર્થ વિદ્વાન પાસેથી સંપૂર્ણ કાર્ય પુર્ણ કરાવશે તેવી આશા છે.

એજ લિ. ધરવાળા સંપ્રદાયના વિદુષી
મહાસતીજી મોંઘીબાઈ સ્વામી
ના દુરમાનથી લી. ખોડીદાસ ગણેસભાઈ-ધંધુકા
સ્થાનકવાસી જૈન સંઘના પ્રમુખ.

*

અદ્યતન પદ્ધતિને અપનાવનાર વડોદરા કોલેજના એક વિદ્વાન
પ્રોફેસરનો અભિપ્રાય.

સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ જૈનશાસ્ત્રોના સંસ્કૃત ટીકાબદ્ધ, ગુજરાતીમાં અને હિન્દીમાં ભાષાંતરો કરવાના ઘણા વિકટ કાર્યમાં વ્યાસ થયેલા છે. શાસ્ત્રો પૈકી જે શાસ્ત્રો પ્રસિદ્ધ થયાં છે તે હું જોઈ શક્યો છું, મુનિશ્રી પોતે સંસ્કૃત, અર્ધભાગથી હિન્દી ભાષાઓના નિષ્ણાત છે, એ એમનો ટુકો પરિચય કરતાં સહજ જણાઈ આવે છે. શાસ્ત્રોનું સંપાદન કરવામાં તેમને પોતાના, શિષ્ય-વર્ગનો અને વિશેષમાં ત્રણ પંડિતોનો સહકાર મળ્યો છે, તે જોઈ મને આનંદ થયો. સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના અગ્રેસરોએ પંડિતોનો સહકાર મેળવી આપી મુનિશ્રીના કાર્યને સરળ અને શિષ્ટ બનાવ્યું છે. સ્થાનકવાસી સમાજમાં વિદ્વતા ઘણી એછી છે. તે દિગંબર, મૂર્તિપૂજક શ્વેતાંબર વગેરે જૈનદર્શનના પ્રતિનિધિઓના ઘણા સમયથી પરિચયમાં આવતાં હું વિરોધના ભય વગર, કહી શકું. પૂ. મહારાજનો આ પ્રયાસ સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં પ્રથમ છે એવી મારી માન્યતા છે. સંસ્કૃત સ્પષ્ટીકરણો સારાં આપવામાં આવ્યાં છે. ભાષા શુદ્ધ છે એમ હું ચોક્કસ કહી શકું છું. ગુજરાતી ભાષાંતરો પણ શુદ્ધ અને સરળ થયેલાં છે. મને વિશ્વાસ છે કે મહારાજશ્રીના આ સ્તુત્ય પ્રયાસને જૈનસમાજ ઉત્તેજન આપશે અને શાસ્ત્રોના ભાષાંતરોને વાચનાલયમાં અને કુટુંબોમાં વસાવી શકાય તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરશે.

પ્રતાપગંજ, વડોદરા
તા. ૨૭-૨-૧૯૫૬

કામદાર કેશવલાલ હિંમતરામ,
એમ. એ.

*

મુંબઈની બે કોલેજોના પ્રોફેસરોના અભિપ્રાય.

મુંબઈ તા. ૩૧-૩-૫૬

શ્રીમાન શેઠ શાંતીલાલ મંગળદાસ

પ્રમુખ : શ્રી અખિલ ભારત યે. સ્થા. જૈન આશ્રોદાર સમિતિ,
રાજકોટ.

પૂજ્યાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે તૈયાર કરેલા આચારાંગ, દશવૈકલિક આવશ્યક, ઉપાસકદશાંગ વગેરે સૂત્રો અમે જોયા. આ સૂત્રો ઉપર સંસ્કૃતમાં ટીકા આપવામાં આવી છે અને સાથે સાથે હિન્દી અને ગુજરાતી ભાષાંતરો પણ આપવામાં આવ્યાં છે, સંસ્કૃત ટીકા અને ગુજરાતી તથા હિન્દી ભાષાંતરો જોતાં આચાર્યશ્રીના આ ત્રણે ભાષા પરના એકસરખા અસાધારણ પ્રભુત્વની સચોટ અને સુરેખ છાપ પડે છે. આ સૂત્ર ગ્રંથોમાં પાને પાને પ્રગટ થતી આચાર્યશ્રીની અપ્રતિમ વિદ્વતા મુગ્ધ કરી દે તેવી છે. ગુજરાતી તથા હિન્દીમાં થયેલા ભાષાંતરમાં ભાષાની શુદ્ધિ અને સરળતા નોંધપાત્ર છે. એથી વિદ્વદ્જન અને સાધારણ માણસ ઉભયને સંતોષ આપે એવી એમની લેખિનીની પ્રતીતિ થાય છે. ૩૨ સૂત્રોમાંથી હજુ ૧૩ સૂત્રો પ્રગટ થયાં છે. બીજાં ૭ સૂત્રો લખાઈને તૈયાર થઈ ગયાં છે. આ બધાં જ સૂત્રો જ્યારે એમને હાથે તૈયાર થઈને પ્રગટ થશે ત્યારે જૈન સૂત્ર-સાહિત્યમાં અમૂલ્ય સંપત્તિરૂપ ગણાશે એમાં સંશય નથી. આચાર્યશ્રી આ મહાન કાર્યને જૈન સમાજનો-વિશેષતઃ સ્થાનકવાસી સમાજનો સંપૂર્ણ સહકાર સાંપડી રહેશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ.

પ્રો. રમણુલાલ ચીમનલાલ શાહ

સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ, મુંબઈ.

પ્રો. તારા રમણુલાલ શાહ.

સોફીયા કોલેજ, મુંબઈ.

*

રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજના પ્રોફેસર સાહેબનો અભિપ્રાય.

જયમહાલ

જાગનાથ પ્લોટ

રાજકોટ, તા. ૧૮-૪-૫૬

પૂજ્યાચાર્ય પં. મુનિ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આજે જૈન સમાજ માટે એક એવા કાર્યમાં વ્યાપ્ત થયેલા છે કે જે સમાજ માટે બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે. મુનિશ્રીએ તૈયાર કરેલાં આચારાંગ, દશવૈકલિક, શ્રી વિપાકશ્રુત વિ. મેં જોયાં.

આ સૂત્રો જોતાં પહેલીજ નજરે મહારાજશ્રીનો સંસ્કૃત, અર્ધમાગધી, હિન્દી તથા ગુજરાતી ભાષાઓ ઉપરનો અસાધારણ કાબુ જણાઈ આવે છે. એક પણ ભાષા મહારાજશ્રીથી અજાણી નથી. આપણે જાણીએ છીએ કે એ સૂત્રો ઉચ્ચ અને પ્રથમ કોટિના છે. તેની વસ્તુ ગંભીર, વ્યાપક અને જીવનને તલસ્પર્શી છે. આટલા ગહન અને સર્વશાસ્ત્ર સૂત્રોનું ભાષાંતર પૂ. ધાસીલાલજી મહારાજ જેવા ઉચ્ચ કોટિના મુનિરાજને હાથે થાય છે તે આપણા અહોભાગ્ય છે. યંત્રવાદ અને ભૌતિકવાદના આ જમાનામાં જ્યારે ધર્મભાવના ઓસરતી જાય છે એવે વખતે આવા તત્ત્વજ્ઞાન આધ્યાત્મિકતાથી ભરેલાં સૂત્રોનું સરળ ભાષામાં ભાષાંતર દરેક જણાસુ, મુમુક્ષુ અને સાધકને માર્ગદર્શક થઈ પડે તેમ છે. જૈન અને જૈનેતર, વિદ્વાન અને સાધારણ માણસ, સાધુ અને શ્રાવક દરેકને સમજણ પડે તેવી સ્પષ્ટ, સરળ અને શુદ્ધ ભાષામાં સૂત્રો લખવામાં આવ્યા છે. મહારાજશ્રીને જ્યારે જોઈએ ત્યારે તેમના આ કાર્યમાં સંકળાયેલા જોઈએ છીએ. એ ઉપરથી મુનિશ્રીના પરિશ્રમ અને ધગશની કદપના કરી શકાય તેમ છે. તેમનું જીવન સૂત્રોમાં વણાઈ ગયું છે.

મુનિશ્રીના આ અસાધારણ કાર્યમાં પોતાના શિષ્યોનો તથા પંડિતોનો સહકાર મળ્યો છે. મને આશા છે કે જો દરેક મુમુક્ષુ આ પુસ્તકોને પોતાના ઘરમાં વસાવશે અને પોતાના જીવનને સાચા સુખને માર્ગે વાળશે તો મહારાજશ્રીએ ઉઠાવેલો શ્રમ સંપૂર્ણપણે સફળ થશે.

પ્રો. રસિકલાલ કસ્તુરચંદ ગાંધી

એમ. એ. એલ. એલ. બી.

ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજ

રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર)

*

મુંબઈ અને ઘાટકોપરમાં મળેલી સભાએ બિનાસર કોન્ફરન્સ તથા સાધુ સંમેલનમાં મોકલાવેલ ઠરાવ.

હાલ જે વખતે શ્રી શ્વેતાંબર સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ માટે આગમ-સંશોધન અને સ્વતંત્ર ટીકાવાળા શાસ્ત્રોદ્ધારની અતિ આવશ્યકતા છે અને જે મહાનુભાવોએ આ વાત દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી પહેલી પોતાના મગજમાં લઈ તે પાર પાડવા મહેનત લઈ રહ્યા છે તેવા મુનિ મહારાજ પંડિતરત્ન શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજ કે જેઓને સાદી અધિવેશનમાં સર્વાનુમતે સાહિત્ય મંત્રી નીમ્યા છે તેઓશ્રીની દેખરેખ નીચે અ. ભા. શ્વે. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ જે એક મોટી વગવાળી કમિટી છે તેની મારફતે કામ થઈ રહ્યું છે જેને પ્રધાનાચાર્યશ્રી તથા પ્રચાર મંત્રીશ્રી

તથા અનેક અનુભવી મહાનુભાવોએ પોતાની પસંદગીની મહોર છાપ આપી છે અને છેલ્લામાં છેલ્લા વડોદરા યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર કેશવલાલ કામદાર એમ. એ. એ પોતાનું સવિસ્તર પ્રમાણપત્ર આપ્યું છે તે શાસ્ત્રોદાર કમિટીના કામને આ સંમેલન તથા કોન્ફરન્સ હાર્દિક અભિનંદન આપે છે. અને તેમના કામને જ્યાં જ્યાં અને જે જે જરૂર પડે-પડિતની અને નાણાંની-પોતાની પાસેના ફંડમાંથી અને જાહેર જનતા પાસેથી મદદ મળે તેવી ઇચ્છા ધરાવે છે.

આ શાસ્ત્રો અને ટીકાઓને જ્યારે આટલી બધી પ્રશંસાપૂર્વક પસંદગી મળી છે ત્યારે તે કામને મદદ કરવાની આ કોન્ફરન્સ પોતાની ફરજ માને છે અને જે કાંઈ ત્રુટી હોય તે પં. ર. શ્રી ધાસીલાલજી મહારાજની સાનિધ્યમાં જઈ. ખતાવીને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો. આ કામને ટલે ચઢાવવા જેવું કોઈપણ કામ સત્તા ઉપરના અધીકારીઓના વાણી કે વર્તનથી ન થાય તે જોવા પ્રમુખ સાહેબને ભલામણ કરે છે.

(સ્થા. જૈન પત્ર તા. ૪-૫-૫૬)

*

સ્વતંત્ર વિચારક અને નિહર લેખક ‘જૈન સિદ્ધાંત’ના તંત્રીશ્રી શેઠ નગીનદાસ ગીરધરલાલનો અભિપ્રાય

શ્રી સ્થાનકવાસી શાસ્ત્રોદાર સમિતિ સ્થાપીને પૂ. શ્રી. ધાસીલાલજી મહારાજને સૌરાષ્ટ્રમાં બોલાવી તેમની પાસે બત્રીસે સૂત્રો તૈયાર કરવાની હિલચાલ ચાલતી હતી ત્યારે તે હિલચાલ કરનાર શાસ્ત્રજ્ઞ શેઠ શ્રી દામોદરદાસભાઈ સાથે મારે પત્રવ્યવહાર ચાલેલો ત્યારે શેઠ શ્રી દામોદરદાસભાઈએ તેમનાં એક પત્રમાં મને લખેલું કે—

“આપણા સૂત્રોના મૂળ પાઠ તપાસી શુદ્ધ કરી સંસ્કૃત સાથે તૈયાર કરી શકે તેવા સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં મુનિશ્રી ધાસીલાલજી મ. સિવાય મને કોઈ વિશેષ વિદ્વાન મુનિ જોવામાં આવતા નથી. લાંબી તપાસને અંતે મેં મુનિ શ્રી ધાસીલાલજીને પસંદ કરેલા છે.”

શેઠ શ્રી દામોદરદાસભાઈ પોતે વિદ્વાન હતા. શાસ્ત્રજ્ઞ હતા તેમ વિચારક પણ હતા. આવકો તેમજ મુનિઓ પણ તેમની પાસેથી શીક્ષા વાંચના લેતા, તેમ જ્ઞાન ચર્ચા પણ કરતા. એવા વિદ્વાન શેઠશ્રીની પસંદગી યથાર્થ જ હોય એમાં

નવાઈ નથી. અને પૂ. શ્રી ઘાસીલાલજીના બનાવેલાં સૂત્રો જોતાં સૌ કોઈને ખાત્રી થાય તેમ છે કે દામોદરદાસભાઈએ તેમજ સ્થાનકવાસી સમાજે જેવી આશા શ્રી ઘાસીલાલજી મ. પાસેથી રાખેલી તે ખરાબર ફળીભૂત થયેલ છે.

શ્રી વર્ધમાન શ્રમણસંઘના આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજે શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજના સૂત્રો માટે ખાસ પ્રશંસા કરી અનુમતિ આપેલ છે તે ઉપરથી જ શ્રી ઘાસીલાલજી મ. ના સૂત્રોની ઉપયોગિતાની ખાત્રી થશે.

આ સૂત્રો વિદ્યાર્થીને, અભ્યાસીને તેમજ સામાન્ય વાંચકને સર્વને એક સરખી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે છે વિદ્યાર્થીને તેમજ અભ્યાસીને મૂળ તથા સંસ્કૃત ટીકા વિશેષ કરીને ઉપયોગી થાય તેમ છે ત્યારે સામાન્ય હિન્દી વાંચકને હિન્દી અનુવાદ અને ગુજરાતી વાંચકને ગુજરાતી અનુવાદથી આપું સૂત્ર સરળતાથી સમજાય જાય છે.

કેટલાકોને એવો જામ છે કે સૂત્રો વાંચવાનું આપણું કામ નહિ, સૂત્રો આપણને સમજાય નહિ. આ જામ તદ્દન ખોટો છે. ખીજા કોઈપણ શાસ્ત્રીય પુસ્તક કરતાં સૂત્રો સામાન્ય વાંચકને પણ ઘણી સરળતાથી સમજાઈ જાય છે. સામાન્ય માણસ પણ સમજી શકે તેટલા માટે જ ભ. મહાવીરે તે વખતથી લોક ભાષામાં (અર્થ માગધી ભાષામાં) સૂત્રો બનાવેલાં છે. એટલે સૂત્રો વાંચવાં તેમજ સમજવામાં ઘણાં સરળ છે.

માટે કોઈ પણ વાંચકને એનો જામ હોય તો તે કાઢી નાંખવો. અને ધર્મનું તેમજ ધર્મના સિદ્ધાંતોનું સાચું જ્ઞાન મેળવવા માટે સૂત્રો વાંચવાને ચૂકવું નહિ એટલું જ નહિ પણ જરૂરથી પહેલાં સૂત્રોજ વાંચવા.

સ્થાનકવાસીઓમાં આ શ્રી સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિએ જે કામ કર્યું છે અને કરી રહી છે તેવું કોઈ પણ સંસ્થાએ આજ સુધી કર્યું નથી. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના છેલ્લા રિપોર્ટ પ્રમાણે ખીજાં છ સૂત્રો લખાયેલ પડ્યાં છે, બે સૂત્રો-અનુયોગદ્ધાર અને કાણાંગ સૂત્રો-લખાય છે તે પણ થોડા વખતમાં તૈયાર થઈ જશે. તે પછી બાકીના સૂત્રો હાથ ધરવામાં આવશે.

તૈયાર સૂત્રો જદ્દી છપાઈ જાય એમ ઇચ્છીએ છીએ અને સ્થા. બંધુઓ સમિતિને ઉત્તેજન અને સહાયતા આપીને તેમનાં સૂત્રો ધરમાં વસાવે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

‘જૈન સિદ્ધાન્ત’ પત્ર - મે ૧૯૫૫.

શ્રુત ભક્તિ

(પૂ. આચાર્ય શ્રી ઇશ્વરલાલજી મ. સા. ની આજ્ઞા અનુસાર લખનાર)

દ. સં. ના જૈન મુનિ શ્રી દયાનંદજી મહારાજ

તા. ૨૩-૬-૫૬ શાહપુર, અમદાવાદ.

આજે લગભગ ૨૦ વર્ષથી શ્રદ્ધેય પરમપૂજ્ય, જ્ઞાન દિવાકર પં. મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મ. ચરમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરના અનુત્તર અનુપમ ન્યાય ચુકત, પૂર્વાપર અવિરોધ, સ્વપર કલ્યાણકારક, ચરમ શીતળ વાણીના ઘોતક એવા શ્રી જિનાગમ પર પ્રકાશ પાડે છે. તેઓશ્રી પ્રાચીન, પૌર્વાત્ય સંસ્કૃતાદિ અનેક ભાષાના પ્રખર પંડિત છે અને જિન વાણીનો પ્રકાશ સંસ્કૃત, ગુજરાતી અને હિન્દીમાં મૂળ શબ્દાર્થ, ટીકા, વિસ્તૃત વિવરણ સાથે પ્રકાશમાં લાવે છે એ જૈન સમાજ માટે અતિ ગૌરવ અને આનંદનો વિષય છે.

ભ૦ મહાવીર અત્યારે આપણી પાસે વિદ્યમાન નથી. પરંતુ તેમની વાણી રૂપે અક્ષરદેહ ગણધર મહારાજોએ શ્રુત પરંપરાએ સાચવી રાખ્યો. શ્રુત પરંપરાથી સચવાતું જ્ઞાન જ્યારે વિસ્મૃત થવાનો સમય ઉપસ્થિત થવા લાગ્યો ત્યારે શ્રી દેવદિગણિ ક્ષમાશ્રમણે વલ્લીપુર-વળામાં તે આગમોને પુસ્તકો રૂપે આરૂઢ કર્યો. આજે આ સિદ્ધાંતો આપણી પાસે છે. તે અર્ધ માગધી પાલી ભાષામાં છે. અત્યારે આ ભાષા ભગવાનની, દેવોની તથા જનગણની ધર્મ ભાષા છે. તેને આપણા શ્રમણો અને શ્રમણીઓ તથા મુમુક્ષુ શ્રાવક શ્રાવિકાઓ મુખપાઠ કરે છે; પરંતુ તેનો અર્થ અને ભાવ ઘણા થોડાઓ સમજે છે.

જિનાગમ એ આપણાં શ્રદ્ધેય પવિત્ર ધર્મસૂત્રો છે. એ આપણી આંખો છે. તેનો અભ્યાસ કરવો એ આપણી સૌની-જૈન માત્રની ફરજ છે. તેને સત્ય સ્વરૂપે સમજાવવા માટે આપણાં સદ્ભાગ્યે જ્ઞાન દિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે સત્સંકલ્પ કર્યો છે. અને તે લિખિત સૂત્રોને પ્રગટાવી શાઓદ્ધાર સમિતી દ્વારા જ્ઞાન પરબ વહેતી કરી છે. આવા અનુપમ કાર્યમાં સકળ જૈનોનો સહકાર અવસ્ય હોવો ઘટે અને તેનો વધારેમાં વધારે પ્રચાર થાય તે માટે પ્રયત્નો કરવા ઘટે.

ભ૦ મહાવીરને ગણધર ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભગવાન; સૂત્રની આરાધના કરવાથી શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે? ભગવાન તેનો પ્રતિ ઉત્તર આપે છે કે શ્રુતની આરાધનાથી જીવોના અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. અને તેઓ સંસારના કલેશોથી નિવૃત્તિ મેળવે છે. અને સંસાર કલેશોથી નિવૃત્તિ અને અજ્ઞાનનો નાશ થતાં મોક્ષ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આવા જ્ઞાન કાર્યમાં મૂર્તિપૂજક જૈનો, દિગંબરો અને અન્ય ધર્મીઓ હજારો અને લાખો રૂપીયા ખર્ચે છે. હિન્દુ ધર્મમાં પવિત્ર મનાતા ગ્રંથ ગીતાના સેંકડો નહિ પણ હજારો ટીકા ગ્રંથો દુનિયાની લગભગ સર્વ ભાષાઓમાં પ્રગટ થયા છે. ઇસાઈ ધર્મના પ્રચારકો તેમના પવિત્ર ધર્મગ્રંથ બાઇબલના પ્રચારાર્થે તેનું જગતની સર્વ ભાષાઓમાં ભાષાંતર કરી, તેને પડતર કરતાં પણ ઘણી ઓછી કિંમતે વેચી ધર્મ-

સૂત્રોનો પ્રચાર કરે છે. મુસ્લીમ લોકો પણ તેમના પવિત્ર મનાતા ગ્રંથ કુરાનનું પણ અનેક ભાષાઓમાં ભાષાંતર કરી સમાજમાં પ્રચાર કરે છે. આપણે પૈસા પરનો મોહ ઉતારી ભગવાનના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા માટે તન, મન, ધન સમર્પણ કરવાં જોઈએ. અને સૂત્ર પ્રકાશનના કાર્યને વધુ ને વધુ વેગ મળે તે માટે સક્રિય પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. આવા પવિત્ર કાર્યમાં સાંપ્રદાયિક મતભેદો સૌએ ભૂલી જવા જોઈએ અને શુદ્ધ આશયથી થતા શુદ્ધ કાર્યને અપનાવી લેવું જોઈએ. સમિતિના નિયમાનુસાર રૂ. ૨૫૫ ભરી સમિતિના સભ્ય બનવું જોઈએ. ધાર્મિક અનેક ખાતાંઓના મુકાબલે સૂત્ર પ્રકાશનનું-જ્ઞાન પ્રચારનું આ ખાતું સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાવું જોઈએ.

આ કાર્યને વેગ આપવાની સાથે સાથે એ આગમો-ભગવાનની એ મહાવાણીનું પાન કરવા પણ આપણે હરહંમેશ તત્પર રહેવું જોઈએ જેથી પરમ શાન્તિ અને જીવન સિદ્ધિ મેળવી શકાય. (સ્થા. જૈન. તા. ૫-૭-૫૬)

શ્રી. અ. બા. ૨વે. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિનાં પ્રમુખશ્રી વગેરે.

રાણપુર

પરમ પવિત્ર સૌરાષ્ટ્રની પુણ્ય ભૂમિ પર જ્યારથી શાન્ત-શાસ્ત્રવિશારદ અપ્રમાદિ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજનાં પુનિત પગલાં થયા છે ત્યારથી ઘણા લાંબા કાળથી લાગુ પડેલ જ્ઞાનાવરણિય કર્મનાં પડળ ઉતારવાનો શુભ પ્રયાસ થઈ રહ્યો છે. અને જે પ્રવચનની પ્રભાવના તેઓશ્રી કરી રહ્યા છે તે અનંત ઉપકારક કાર્યમાં તમે જે અપૂર્વ સહાય આપી રહ્યા છો તે માટે તમે સર્વને ધન્ય છે અને એ શુભ પ્રવૃત્તિના શુભ પરિણામોનો જનતા લાભ લ્યે છે અને તો સમન્વય છે કે સાધુજી છઠે ગુણસ્થાનકે હોય છે. પણ પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ તો બહુધા સાતમે અપ્રમત ગુણસ્થાનકે જ રહે છે. એવા અપ્રમત માત્ર પાંચ-સાત સાધુઓ. જે સ્થાનકવાસી જૈન સમાજમાં હોય તો સમાજનું શ્રેય થતાં જરાએ વાર ન લાગે. સમાજ-કાશમાં સ્થા. જૈન સંપ્રદાયનો દિવ્ય પ્રભાકર જળહળી નીકળે. પ....ણ વો દિન.....

શ્રી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિને મહારી એક નમ્ર સૂચના છે કે-પૂજ્યશ્રીની વૃદ્ધા-વસ્થા છે; અને કાર્યપ્રણાલિકા યુવાનોને શરમાવે તેવી છે. તેમને ગામેગામ વિહાર કરવા અને શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય કરવું તેમાં ઘણી શારીરિક-માનસિક અને વ્યવહારિક મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે. તો કોઈ યોગ્ય સ્થળ કે જ્યાંના શ્રાવકો ભકિતવાળા હોય. વાડાના રાગના વિષધી અલીપ્ત હોય એવા કોઈ સ્થળે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી સ્થીરતા કરી શકે એના માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બીજા કોઈ એવા સ્થળની અનુકૂળતા ન મળે તો છેવટ અમદાવાદમાં યોગ્ય સ્થળે રહેવાની સગવડતા કરી અપાય તો વધુ સારું. મહારી આ સૂચના પર ધ્યાન આપવા ફરી યાદ આપું છું. ફરીવાર પૂજ્ય આચાર્યશ્રીને અને તેમના સત્કાર્યના સહાયકોને મારા અભિનંદન પાઠવું છું તે સ્વીકારશો.

લિ. સદાનંદી જૈનમુનિ ઊરાલાલજી.

“ જૈન સિદ્ધાંતના ” તંત્રીશ્રીનો અભિપ્રાય.

સ્થાનકવાસીઓમાં પ્રમાણભૂત સૂત્રો બહાર પાડનારી આ એકની એક સંસ્થા છે. અને એના આ છેલ્લા રિપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે તેણે ઘણી સારી પ્રગતિ કરી છે તે જોઈ આનંદ થાય છે.

મૂળ પાઠ, ટીકા, હિન્દી તથા ગુજરાતી અનુવાદ સહિત સૂત્રો બહાર પાડવાં એ કાંઈ સહેલું કામ નથી. એ એક મહાભારત કામ છે. અને તે કામ આ શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ ઘણી સફળતાથી પાર પાડી રહી છે તે સ્થાનકવાસી સમાજ માટે ઘણા ગૌરવનો વિષય છે અને સમિતિ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

સમિતિ તરફથી નવ સૂત્રો બહાર પડી ચૂક્યાં છે, હાલમાં ત્રણ સૂત્રો છપાય છે. નવ સૂત્રો લખાઈ ગયાં છે અને જાંબુદીપ પ્રશ્નસિ તથા નંદીસૂત્ર તૈયાર થઈ રહ્યાં છે.

હાલમાં મંત્રી શ્રી સાકરચંદ બાઈચંદ સમિતિના કામમાં જ તેમનો આખો વખત ગાળે છે અને સમિતિના કામકાજને ઘણો વેગ આપી રહ્યા છે. તેમની ખંત માટે ધન્યવાદ.

અને આ મહાભારત કામના મુખ્ય કાર્યકર્તા તો છે વયોવૃદ્ધ પંડિત મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ. મૂળ પાઠનું સંશોધન તથા સંસ્કૃત ટીકા તેઓશ્રી જ તૈયાર કરે છે મુનિશ્રીનો આ ઉપકાર આખાય સ્થા. જૈન સમાજ ઉપર ઘણો મહાન છે. એ ઉપકારનો બદલો તો વાળી શકાય તેમજ નથી.

પરંતુ આ સમિતિના મેમ્બર બની, તેના બહાર પડેલાં સૂત્રો ઘરમાં વસાવી તેનું અધ્યયન કરવામાં આવે તો જ મહારાજશ્રીનું થોડું ત્રણ અઢા કર્ણું ગણાય.

ભગવાને કહ્યું છે કે **પઠમં ગાળં તઓ દયા પહેલું** જ્ઞાન પછી દયા, દયા ધર્મને યથાર્થ સમજવો હોય તો ભગવાનની વાણીરૂપ આપણા સૂત્રો વાંચવાં જ નોંધએ તેનું અધ્યયન કરવું નોંધએ અને તેનો ભાવાર્થ યથાર્થ સમજવો નોંધએ.

એટલા માટે આ શાસ્ત્રોદ્ધારસમિતિના સર્વ સૂત્રો દરેક સ્થા. જૈને પોતાના ઘરમાં વસાવવાં જ નોંધએ સર્વ ધર્મજ્ઞાન આપણા સૂત્રોમાં જ સમાયેલું છે અને સૂત્રો સહેલાઈથી વાંચીને સમજી શકાય છે, માટે દરેક સ્થા. જૈન આ સૂત્રો વાંચી એ ખાસ જરૂરનું છે.

“ જૈન સિદ્ધાંત ” ડીસેમ્બર- ૫૬

શ્રી ઉપાશક દશાંગ સૂત્રને માટે અભિપ્રાય.

મૂળ સૂત્ર તથા પૂ. મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ બનાવેલ સંસ્કૃત છાયા તથા ટીકા અને હિંદી તથા ગુજરાતી-અનુવાદ સહિત.

પ્રકાશક-અ. ભા. શ્રવે. સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ, ગરેડીઆ કુવા રોડ, શ્રીન લોજ પાસે, રાજકોટ. (સૌરાષ્ટ્ર) પૃષ્ઠ ૬૧૬ બીજી આવૃત્તિ બેવડું (મોટું) કદ. પાકું પુકું. જેકેટ સાથે સને ૧૯૫૬ કિંમત ૮-૮-૦

આપણા મૂળ ખાર અંગ સૂત્રોમાંનું ઉપાશકદશાંગ એ સાતમું અંગ સૂત્ર છે. એમાં ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપાસકો શ્રાવકોનાં જીવનચરિત્રો આપેલાં છે તેમાં પહેલું ચરિત્ર આનંદ શ્રાવકનું આવે છે.

આનંદ શ્રાવકે જૈન ધર્મ અંગીકાર કર્યો અને ખારવ્રત ભગવાન મહાવીર પાસે અંગીકાર કરી પ્રતિજ્ઞા (પ્રત્યાખ્યાન) લીધાં તેનું સવિસ્તર વર્ણન આવે છે. તેની અંતર્ગત અનેક વિષયો જેવા કે, અભિગમ, લોકાલોકસ્વરૂપ, નવતત્ત્વ, નરક દેવલોક વગેરેનું વર્ણન પણ આવે છે.

આનંદ શ્રાવકે ખાર વ્રત લીધાં તે ખારે વ્રતની વિગત અતિચારની વિગત વગેરે બધું આપેલું છે. તે જ પ્રમાણે બીજા નવ શ્રાવકોની પણ વિગત આપેલ છે.

આનંદ શ્રાવકની પ્રતિજ્ઞામાં અરિહંત ચેડ્યાઈ શબ્દ આવે છે. મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિપૂજા સિદ્ધ કરવા માટે તેનો અર્થ અરિહંતનું ચૈત્ય (પ્રતિમા) એવો કરે છે. પણ તે અર્થ તદ્દન ખોટો છે. અને તે જગ્યાએ આગળ પાછળના સંબંધ પ્રમાણે તેનો એ ખોટો અર્થ બંધ બેસતો જ નથી તે મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ તેમની ટીકામાં અનેક રીતે પ્રમાણ આપી સાબિત કરેલ છે અને અરિહંત ચેડ્યાઈ નો અર્થ સાધુ થાય છે તે બતાવી આપેલ છે.

આ પ્રમાણે આ સૂત્રમાંથી શ્રાવકના શુદ્ધ ધર્મની માહિતી મળે છે તે ઉપરાંત તે શ્રાવકોની ઋદ્ધિ, રહેઠાણ, નગરી વગેરેના વર્ણનો ઉપરથી તે વખતની સામાજિક સ્થિતિ, રીતરિવાજ રાજ્યવસ્થા વગેરે બાબતોની માહિતી મળે છે.

એટલે આ સૂત્ર દરેક શ્રાવકે અવશ્ય વાંચવું જોઈએ એટલું જ નહિ પણ વારંવાર અધ્યયન કરવા માટે ઘરમાં વસાવવું જોઈએ.

પુસ્તકની શરૂઆતમાં વર્તમાન શ્રમણ સંઘના આચાર્યશ્રી આત્મારામજી મહારાજનું સંમતિ પત્ર તથા બીજા સાધુઓ તેમજ શ્રાવકોના સંમતિ પત્રો આપેલા છે, તે સૂત્રની પ્રમાણભૂતતાની ખાત્રી આપે છે.

“જૈન સિદ્ધાંત” જાન્યુઆરી, ૫૭

સેંકડો સર્ટીફિકેટો ઉપરાંત હાલમાં મળેલા

કેટલાક તાબા અભિપ્રાયો

શાસ્ત્રોદ્ધારના કાર્યને વેગ આપો

તંત્રીસ્થાનેથી (જૈનજ્યોતિ) તા. ૧૫-૬-૫૭

પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ ઠાણા ૪ હાલમાં અમદાવાદ મુકામે સરસપુરના સ્થા. જૈન ઉપાશ્રયમાં બિરાજમાન છે. તેઓશ્રી શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય ખૂબ જ ખંત અને ઉત્સાહથી વૃદ્ધવયે પણ કરી રહ્યા છે. તેઓશ્રી વૃદ્ધ છે છતાં પણ આખો દિવસ શાસ્ત્રની ટીકાઓ લખી રહ્યા છે. આજ સુધીમાં તેમણે લગભગ ૨૦ જેટલાં શાસ્ત્રોની ટીકાઓ લખી નાખી છે અને બાકીનાં સૂત્રોની ટીકા જેમ અને તેમ જલદી પૂર્ણ કરવી તેવા મનોરથ સેવી રહેલ છે. સ્થા. જૈન સમાજમાં શાસ્ત્રો ઉપર સંસ્કૃત ટીકા લખવાનો આ પ્રથમ જ પ્રયાસ છે અને તે પ્રયાસ સંપૂર્ણ અને એવી અમે શાસનદેવ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ. આજ સુધી ઘણા મુનિવરોએ શાસ્ત્રોનું કામ શરૂ કરેલ છે પણ કેાઇએ પૂર્ણ કરેલ નથી. પૂજ્યશ્રી અમુલખન્નપીજી મહારાજે બત્રીસે શાસ્ત્રો ઉપર હિન્દી અનુવાદ કરેલ અને સંપૂર્ણ અનેલ. ત્યારબાદ આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજશ્રીએ હિન્દી ટીકા કેટલાક શાસ્ત્રો ઉપર લખેલ પણ ઘણાં શાસ્ત્રો બાકી રહી ગયાં. પૂજ્ય હસ્તિમલજી મહારાજે એક બે શાસ્ત્રો ઉપરની ટીકાઓના અનુવાદો કરેલ. પૂજ્ય શ્રી જવાહિરલાલ મહારાજશ્રીએ સૂયગડાંગ સૂત્ર ટીકા સહિત હિન્દી અનુવાદ સાથે કરેલ. શ્રી સૌભાગ્યમલજી મહારાજે આચારાંગની હિન્દી ટીકા લખેલ. પણ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રો ઉપર સંસ્કૃત ટીકા હજી સુધી સ્થા. જૈન સાધુઓ તરફથી થયેલ નથી. જ્યારે પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજશ્રીએ ૨૦ શાસ્ત્રો ઉપર સંસ્કૃત ટીકા તેના હિન્દી ગુજરાતી અનુવાદ કરાવેલ છે આથી હવે આશા બંધાય છે કે તેઓશ્રી બત્રીસે બત્રીસ શાસ્ત્રો ઉપર સંસ્કૃત ટીકા લખવામાં સફળ થશે અને શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિએ આજ સુધી ૧૦ થી ૧૨ શાસ્ત્રો છપાવી પણ દીધાં છે અને હજી પણ તે શાસ્ત્રો વિશેષ જલદી છપાય તે માટે શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ સંપૂર્ણ પ્રયત્ન કરી રહેલ છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે.

જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના ડૉ. ૨૫૧ બરીને લાઇફ મેમ્બર થનારને શાસ્ત્રો તમામ, શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ તરફથી ભેટ મળે છે. આ રીતે એક પંથ અને દો કાજ. બન્ને રીતે લાભ થાય તેમ છે. ડૉ. ૨૫૧ માં ૫૦૦ રૂપિયાની કિંમતના શાસ્ત્રો મળે એ પણ મોટો લાભ છે અને પ્રવચનની પ્રભાવના કરવાનો ધર્મલાભ પણ મળે છે.

આ સાથે પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજના મુશિખ્ય પં. મુનિશ્રી કન્હયા-
લાલજી મહારાજ મહાડ ઝુકામે આતુર્ભાસ બિરાજે છે અને તેઓશ્રી શાસ્ત્રોના
મેમ્બરો કરવા માટે અથાગ પ્રયત્ન કરીને પ્રવચનની સેવા બજાવી રહ્યા છે. અને
અત્યાર સુધીમાં મુંબઈ તેમજ પરાઓના લગભગ ૪૦ જેટલા ગૃહસ્થો લાઈફ
મેમ્બર બની ગયા છે અને મુંબઈમાં લગભગ ૩૦૦ જેટલા મેમ્બરો થાય તે
ધમ્ધવા યોગ્ય છે. શ્રીમંત ગૃહસ્થો હજારો રૂપિયા પોતાના ઘર ખર્ચમાં તેમજ
માન્યોપના કામોમાં તેમજ વ્યવહારિક કામોમાં વાપરી રહ્યા છે તો આવા
શાસ્ત્રોદ્ધાર જેવા પવિત્ર કાર્યમાં રૂપિયા વાપરશે તો ધર્મની સેવા કરી ગણાશે.
અને બદલામાં ઉત્તમ આગમસાહિત્યની એક લાયબ્રેરી બની જશે. જેનું વાંચન
કરવાથી આત્માને શાંતિ મળશે અને શાસ્ત્રઆજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાથી જીવન સફળ થશે.

શતાવધાની મુનિશ્રી જયંતિલાલજી મહારાજશ્રીનો અમદાવાદનો પત્ર “સ્થાનકવાસી જૈન” તા. ૫-૬-૫૭ના અંકમાં છપાએલ છે જે નીચે મુજબ છે.

સૂત્રોના મૂળ પાઠોમાં ફેરફાર હોઈ શકે ખરો ?

તા. ૭-૮-૫૭ના રોજ અત્રે બિરાજતા શાસ્ત્રોદ્ધારક આચાર્ય મહારાજશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ પાસે, મારા ઉપર આવેલ એક પત્ર લઈને હું ગયો હતો, તે સમયે મારે પૂ. મ. સા. સાથે જે વાતચીત થઈ તે સમાજને બાણ કરવા સારૂ લખું છું.

‘શાસ્ત્રોનું કામ એક ગહન વસ્તુ છે. અપ્રમાદી થઈ તેમાં અવિરત પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન તેમજ દરેક પ્રકારની ખાસ ભાષાઓનું જ્ઞાન હોય તોજ આગમોદ્ધારકનું કાર્ય સફળતાથી થાય છે. આ પ્રકારનો પ્રયત્ન હાલ અમદાવાદ ખાતે સરસપુર જૈન સ્થાનકમાં બિરાજતા પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કરી રહ્યા છે. શાસ્ત્ર લેખનનું આ કાર્ય થઈ રહ્યું છે, તેમાં અનેક વ્યક્તિઓને અનેક પ્રકારની શંકાઓ થાય છે તેમાં શાસ્ત્રોના મૂળ પાઠોમાં ફેરફાર થાય છે? કરવામાં આવે છે? એવો પ્રશ્ન પણ કેટલાકને થાય છે અને તેવો પ્રશ્ન થાય ને સ્વાભાવિક છે; કેમકે અમુક મુનિરાજો તરફથી પ્રગટ થયેલ સૂત્રોના મૂળ પાઠોમાં ફેરફાર થયેલા છે. જેથી આ કાર્યમાં પણ સમાજને શંકા થાય.

પણ ખરી રીતે જોતાં, અત્યારે જે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ ચાલી રહ્યું છે તે વિષે સમાજને ખાત્રી આપવામાં આવે છે કે, શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ તરફથી અત્યાર સુધીમાં પ્રગટ થયેલાં આગમોના મૂળ પાઠોમાં જરાપણ ફેરફાર કરવામાં આવેલ નથી અને ભવિષ્યમાં જે સૂત્રો પ્રગટ થશે તેમાં ફેરફાર થશે નહિ તેની સમાજ નોંધ લે.

લી.

શતાવધાની શ્રી જયંત મુનિ-અમદાવાદ

*

“શ્રી અખિલ ભારત શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિનો ટુંક પરિચય”

સ્થાનકવાસી સમાજની આ એકની એક સંસ્થા છે કે જેણે અત્યાર સુધીમાં તેર સૂત્રો છપાવી બહાર પાડી દીધાં છે. સાત સૂત્રો છપાય છે અને બીજાં કેટલાક છપવા માટે તૈયાર થઈ ચૂક્યા છે.

આ પ્રમાણે આ સંસ્થાએ મહાન્ પ્રગતિ સાધી છે તેનો ટુંક પરિચય આ પત્રિકામાં આપેલ છે તે વાંચી જઈ સર્વ સ્થા. જૈન ભાઈબહેનોએ આ સંસ્થાને વ્યવશક્તિ મળે કરી તેના કાર્યને હજી વિશેષ વેગવાન બનાવવાની જરૂર છે.

ખાલી ઘણે વાગે ઘણે એમ સ્થા. કેન્દ્રરન્સ જેમ ખોટાં બધાં પુંકનારી સંસ્થાની કોઈ કિંમત નથી, ત્યારે નક્કર કામ કરનારી આ શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિને દરેક પ્રકારે ઉત્તેજન આપવાની દરેક સ્થાનકવાસી જૈનની અનિવાર્ય ફરજ છે.

અને આ સર્વ સૂત્રો તૈયાર કરનાર પૂજ્ય મુનિશ્રી ધાસ્ટ્રીલાલજી મહારાજનો સ્થાનકવાસી સમાજ ઉપર ઘણો મહાન ઉપકાર છે. વયોવૃદ્ધ હોવા છતાં તેઓશ્રી જે મહેનત આ સૂત્રો તૈયાર કરાવે છે તેવું કામ હજી સુધી જીજ્ઞ કેઈએ કર્યું નથી અને જીજ્ઞ કેઈ કરી શકશે કે નહિ તે પણ શંકાસ્પદ છે. પૂજ્ય મુનિશ્રીના આ મહાન્ ઉપકારનો કિંમિત બદલો સમાજે આ શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિને બની શકતી સહાય કરીને વાળવાનો છે. સ્થાનકવાસી સમાજ જ્ઞાનની કદર કરવામાં પાછો હો તેમ નથી એવી અમે આશ્ચર્યથી જાણીએ છીએ.

“જૈનસિદ્ધાંત” પત્ર એપ્રિલ ૧૯૫૭

શ્રી દશવૈકાલિક તથા ઉપાસક દશાંગ સૂત્રો

ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદ થયેલાં પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વિરચિત શ્રી ઉપરોક્ત બે સૂત્રો જૈન ધર્મ પાળતા દરેક ઘરમાં હોવા જ જોઈએ. તે વાંચવાથી શ્રાવક ધર્મ અને શ્રમણ ધર્મના આચારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અને શ્રાવકો પોતાની નિરવધ અને એવશ્યિક સેવા શ્રમણ પ્રત્યે બબ્બવી શકે છે. વર્તમાનકાળે શ્રાવકોમાં તે જ્ઞાન નહિ હોવાને લીધે અધશ્રદ્ધાએ શ્રમણ વર્ગની વૈયાવચ્ચ તો કરી રહેલ છે. પરંતુ ‘કદપ શુ’ અને અકદપ શુ’ એનું જ્ઞાન નહિ હોવાને લીધે પોતે સાવધ સેવા અર્પી પોતાના સ્વાર્થને ખાતર શ્રમણ વર્ગને પોતાને સહાયક થવામાં ઘસડી રહ્યા છે અને શ્રમણ વર્ગની પ્રાયઃ કુસેવા કરી રહ્યા છે. તેમાંથી બચી લાભનું કારણ થાય અને શ્રમણને યથાતથ્ય સેવા અર્પી તેમને પણ જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રની આરાધના કરવામાં સહાયક થઈ પોતાના જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રની આરાધના કરી સુગતિ મેળવી શકે. શ્રમણની યથાતથ્ય સેવા કરવી તે અવશ્ય ગૃહસ્થની ફરજ છે.

પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મ. શાસ્ત્રોદ્ધારનું અનુવાદન ત્રણ ભાષામાં રૂડી રીતે કરી રહ્યા છે અને રૂપિયા ૨૫૧૭ ભરી મેમ્બર થનારને રૂ. ૪૦૦-૫૦૦ લગભગ ની કીંમતના બત્રીસે આગમો ફ્રી મળી શકે છે તો તે રૂ. ૨૫૧૭ ભરી મેમ્બર થઈ બત્રીસે આગમો દરેક શ્રાવકઘરે મેળવવા જોઈએ. બત્રીસે શાસ્ત્રોના લગભગ ૪૮ પુસ્તકો મળશે. તો તે લાભ પોતાની નિર્જરા માટે પુન્યાનુબંધી પુન્ય માટે જરૂર મેળવે. ઉપરોક્ત બંને સૂત્રોની કીંમત સમિતિ કંઈક ઓછી રાખે તો હરકોઈ ગામમાં શ્રીમંત હોય તે સૂત્રો લાવી અરધી કીંમતે, મક્કત અથવા પૂરી કીંમતે લેનારની સ્થિતિ જોઈ દરેક ઘરમાં વસાવી શકે.

—એક ગૃહસ્થ

નોંધ-ઉપરની સૂચનાને અમે આવકારીએ છીએ. આવાં સૂત્રો દરેક ઘરમાં વસાવવા યોગ્ય તેમજ દરેક શ્રાવકે વાંચવા યોગ્ય છે. તાંત્રિ-

“રત્નચોત” પત્ર

તા. ૧-૧૦-૫૭

શ્રી આવશ્યકસુત્રમ
વિષયાનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	પ્રસ્તાવના	૧
૨	નમસ્કારમન્ત્રવ્યાખ્યા	૧૩
૩	સમાધિક્રમ	૧૯
૪	ચતુર્વિંશતિસ્તવઃ	૩૦
૫	વન્દના	૩૭
૬	પ્રતિક્રમણમ	૩૯
૭	કાથીત્સર્ગ	૬૪
૮	પ્રત્યાખ્યાનમ	૭૦
૯	ગુજરાતી પરિશિષ્ટ	૭૬

પ્રસ્તાવના

પ્રસ્તાવના.

આ અખિલ સંસાર, જન્મ, જરા, મરણ, આધિ, અને વ્યાધિરૂપ દુઃખથી ભરેલો છે, પ્રતિક્ષણ ચલિત સ્વરૂપથી દૃશ્યમાન થાય છે, તે પણુ આવા ક્ષણ-ભંજુર જગતમાં સર્વ જીવો સુખની વાંચના રાખે છે. અને દુઃખના નાશની આકાંક્ષા ધરાવે છે.

પરંતુ જ્યાં સુધી વાસ્તવિક સુખ દુઃખનું મૂળકારણ ન જણાય ત્યાં સુધી સુખની પ્રાપ્તિ અને દુઃખનો નાશ થવો અસંભવિત છે. એટલા માટે દુઃખના કારણભૂત મિથ્યાત્વ અવિરતિ (સાંસારિકસુખમાંથી ન નિવર્તનું) કષાય (ક્રોધ-માન-માયા-લોભ) પ્રમાદ (સત્કાર્યોમાં આગસ રાખવો) અશુભયોગ (મન-વચન કાયાને ખોટી રીતે પ્રવર્તાવવા). હિંસા, આરંભ (પોતાના સુખ માટે અન્ય જીવોને હણવા) ઇર્ષ્યા, રાગ, દ્વેષ, આદિ અંતરંગ શત્રુઓને જાણી તેના નાશ કરવાથીજ અવિનાશી આત્મિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

એટલા માટે સમસ્ત પ્રાણીઓના હિત માટે પરમકૃપાળુ મહાવીરદેવે સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ક્રિયાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ બતાવી છે.

એકાંત જ્ઞાન કે એકાંત ક્રિયાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ઋષિ-મુની-ઓએ કહ્યું છે કે :

‘ જ્ઞાનક્રિયાભ્યામ્ મોક્ષઃ ’

અર્થાત્-સમ્યક્ જ્ઞાન અને ક્રિયાથીજ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

જેમ ગાડીવાનને અમુક રસ્તાની માહિતી છે પણ જો તે રસ્તે બળદને દોરીને નહિ લઈ જાય તો તે સ્થળે ગાડીવાન પહોંચી શકતો નથી, તેવી રીતે મોક્ષરૂપી નગરમાં પહોંચવાનો રસ્તો જાણ્યો પણ તે ભણી તથા રૂપ ક્રિયા ન થાય તો ઇચ્છિત સ્થળે પહોંચી શકાતું નથી. તેમ જ્ઞાન મેળવવા છતાં યથાયોગ્ય ક્રિયા ન થાય તો આત્મિક સુખની પ્રાપ્તિ થવી અશક્ય છે.

જેમ રોગનું નિદાન જાણ્યા પછી ઔષધનું યથાનિયમ સેવન ન થાય તો રોગ જાતો નથી, તેમ સાંસારિક દુઃખનું કારણ સમ્યક્ પ્રકારે જાણ્યા છતાં જો તે દુઃખના નિવારણ રૂપ સુક્રિયા ન થાય તો દુઃખનો અંત આવતો નથી એટલા જ માટે જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બંનેની આવશ્યકતા છે. આ ઉભય પદને અંગ્રેજીમાં knowledge and action નોલેજ અને એક્શન કહે છે.

ખીજો શાસ્ત્રીય દાખલો એ છે કે કેવળ જ્ઞાન (Perfect knowledge પરફેક્ટ નોલેજ) થયા પછી પણ પૂર્ણ યથાખ્યાત (Perfect પરફેક્ટ) ચારિત્રના અભાવથી આત્મા સિદ્ધગતિને પામતો નથી.

સમ્યક્ ચારિત્ર એટલે સમ્યક્ ક્રિયારૂપ વહન. આ સમ્યક્ ક્રિયારૂપ વહનથી આત્મા પોતાના કર્મોની નિર્જરા (છૂટકારો) કરે છે, આ નિર્જરા કરતાં કરતાં પોતાની શક્તિ વધારે પ્રમાણમાં કેળવે છે. આટલી શક્તિ કેળવતાં કેવળ જ્ઞાન થાય છે છતાં અમુક કર્મોની સત્તા રહી જવાથી, આત્માને તે કર્મોની નિર્જરા માટે ઘણા વધારે પ્રમાણમાં શક્તિ વધારવાની આવશ્યકતા જણાય છે. આવા પ્રકારની જોશબંધ ક્રિયારૂપ વહનને જેને શાસ્ત્રકારો ‘યથાખ્યાતચારિત્ર’ ના

નામે ઓળખે છે. આ ક્રિયારૂપ વહન છેવટનું વહન છે, અને આ વહન પ્રાપ્ત થયે સર્વ કર્મનો ક્ષય થવો જોઈએ, જે સર્વ કર્મનો ક્ષય થયે અનંત આત્મિક સુખ ઉદ્ભવે છે.

જેમ લેપ લગાડેલ તુંખીપાત્ર પાણીના યોગથી હેપમાંથી મુક્ત થાય છે તે જેમ તે તુંખીપાત્ર પાણીની સપાટીએ તરે છે તેમ આત્મા કર્મરૂપી રજથી ચારિત્ર વડે મુક્ત થઈ સંસારની સપાટી પર રહે છે, જેને અંગ્રેજીમાં Surface of the world (સરફેસ ઓફ ધી વર્લ્ડ) કહે છે.

નવા કર્મોના બંધનની રૂકાવટ માટે અને લાંબા વખતથી વ્યાપ્ત એવા મિથ્યાત્વ અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગથી ઉત્પન્ન થતા કર્મોના નાશને માટે સમ્યક્ દૃષ્ટિ અને સમ્યક્ જ્ઞાનીઓએ પણ સમ્યક્ ચારિત્રમાં પરાયણ રહેવું જોઈએ.

ઉપરોક્ત નિશ્ચય એ ચારિત્રરૂપ પવિત્ર કર્તવ્યને પ્રતિપાદન કરવાવાળા આવશ્યક સૂત્રનું સમ્યક્જ્ઞાની અને સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવોએ સાદર પઠન કરવું જોઈએ, અને સૂત્રોક્ત ક્રિયાનું યથોચિત અનુષ્ઠાન અવશ્ય થવું જોઈએ.

સદરહુ શાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે ક્રિયાઓનું પ્રતિપાદન કર્યું છે (૧) સામાયિક (સાવધ કર્યની નિવૃત્તિ) (૨) ચતુર્વિંશતિસ્તવન-૨૪ તિર્થંકરોની સ્તુતિ (૩) વંદના (ગુરૂવંદણા) (૪) પ્રતિક્રમણ=થઈ ગયેલ પાપરૂપ ક્રિયાઓને જોઈ જવી અને ફરીથી તેવા પ્રકારની ક્રિયા નહિ કરવાનું પ્રતિબંધન કરવું અને થયેલ પાપ બદલ હૃદયપૂર્વક પશ્ચાત્તાપ કરવો. (૫) કાર્યોત્સર્ગ (કાયાનો વ્યુત્સર્ગ કરવો કાયાના અંગોપાંગને સ્થિર રાખવાની ક્રિયા.) (૬) પ્રત્યાખ્યાન-(પરચખાણુ-અમુક કાર્યો કરવાની બંધી કરવી).

જે ક્રિયા પોતાના ઇષ્ટ અને અન્યના અનિષ્ટ માટે કરાય છે તે પાપકારી હોવાથી અનુપમ આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત કરાવનારી નથી. પરંતુ આત્માને અધોગતિમાં વહન કરનારી છે.

જો તેમજ પરકલ્યાણ કરવાના ઇરાદાપૂર્વક મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય ભાવનારૂપ ક્રિયાનું આચરણ કરવામાં આવે તો તે ભાવનાના પ્રસાદથી આત્મા ઉત્તરોત્તર વૈરાગ્યમય થાય છે, એટલુંજ નહીં; પણ અતુલ્ય સુખનો આસ્વાદન અંગીકાર કરી શકે છે. મહાત્માઓએ કહ્યું છે કે :-

સર્વેષુ મૈત્રીં શુષિષુ પ્રમોદં કિલષ્ટેષુ જીવેષુ દયાપરત્વમ,

માધ્યસ્થ્યભાવં વિપરીતવૃત્તૌ, સદા મમાત્મા વિદધાતુ દેવ.

અર્થાત્—દરેક જીવો તરફ મૈત્રીભાવ રાખવા, દરેક વ્યક્તિમાં ગુણ શોધીને તેની તરફ આનંદિત થવું; દુઃખી જીવો તરફ કૃપાદૃષ્ટિ રાખવી, વિપરીત આચરણ કરનારી વ્યક્તિઓ તરફ મધ્યસ્થભાવે જોવું.

ઉપરોક્ત ચાર પ્રકારની ભાવના જો ક્રિયારૂપે અંગીકાર થાય તો શાશ્વત સુખ તરફ અનુક્રમે વહન થાય છે.

છ પ્રકારની આવશ્યક ક્રિયા સાધુ સાધવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાએ અવશ્ય આચરવા યોગ્ય છે, તે આવશ્યકતાને લઈ મજકુર સૂત્ર-સિદ્ધાંતને આપણે ‘આવશ્યક સૂત્ર’ નામે ઓળખીએ છીએ.

જો કેઈ પણ ક્રિયા ઉપયોગપૂર્વક અચરવનાં આવે તે. જ તેનું વાસ્તવિક ફળ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે બાકી ‘પટે: પે.પટમ.ઈ ર.આર.ન’ તે સૂત્ર અનુસાર પોપટીઆ સાનની માફક મુખથી ભેડી જવું, તેથી કાંઈ અર્થ સરતો નથી. જો ઉપયોગ અને ભાવપૂર્વકજ આવશ્યક ક્રિયાઓનું અચરણ થાય તે.જ તેથી ઉપલક્ષિત આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે.

ભગવ.ને કહ્યું છે કે—

‘જો કોઈ સંધુ સંધ્વી, શ્રવક શ્રવિક, તસ્મિન્ને, તન્મયે, તસ્લેસે, તદ્ધ્ય-વસાએ તદ્દભાવે આવશ્યક ક્રિયા કરશે તો નિશ્ચયપણે લોકોત્તરભાવને પ્રાપ્ત કરશે.’

અહિં આ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે જો ઉપયોગ અને ભાવપૂર્વક આવશ્યક ક્રિયાઓ કરવામાં આવે તોજ અલૌકિક ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો ફરી પ્રશ્ન થાય છે કે વિના ઉપયોગે આવશ્યક ક્રિયા ન કરવી ? પ્રત્યુત્તરમાં જણાવે છે કે સાકર અંધારામાં ખાય તો પણ મીઠાશ આપે છેજ; અને પ્રકાશમાં વિચાર કરીને આસ્વાદન લેતાં લેતાં તે સાકર ખવાય તો અનેરો આનંદ અને શારીરિક વૃદ્ધિ થાય છે. આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે ઉપયોગ પૂર્વક સાકર ન ખવાય તો પણ તેનો મીઠાશ શુણ્જતો નથી. તેમજ આવશ્યક ક્રિયાઓ કદાચ ઉપયોગપૂર્વક ન કરવામાં આવે તો પણ તે ક્રિયાઓમાં રહેલ અહિંસા, સંવર, કાર્યોત્સર્ગ વંદન આદિ શુણ્ણોનો લાભ છે જ, પણ જો આવશ્યક ક્રિયાઓ ઉપયોગ અને ભાવપૂર્વક આચરવામાં આવે તો પ્રકાશમાં ખવાએલ સાકરની માફક અલૌકિક અને અનુપમ આનંદ પ્રાપ્ત કરાવે છે અને સમસ્ત કર્મોની નિર્જરા થાય છે.

જો કોઈ ઉપયોગ વગર ક્રિયા કરે તો પણ એવો સંભવ છે કે અન્યને રૂઠા પ્રકારે ક્રિયા કરતો જોઈ તેને તીવ્ર વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય અને એ તીવ્ર વૈરાગ્ય એક ક્ષણભર હૃદયમાં સ્થિર થાય તો ભવબ્રમણ નો અંત આવે, એમ સમજવું; તેથી પ્રત્યેક ભવ્યને હંમેશા આવશ્યક કરવો જરૂરી છે.

આવશ્યક સૂત્રના છ અધ્યયન છે. તેનું બીજું નામ પ્રતિક્રમણ છે; અને તેનું કારણ એ છે કે પ્રતિક્રમણનો અર્થ પ્રાયશ્ચિત્ત છે, અને પ્રાયશ્ચિત્ત એટલે પાપનો વિશેષ પ્રકારે ક્ષય કરવાનું મુખ્ય કારણ. જેમ વિવિધ મશાલાથી ભરપુર શાક-દાળ નિમક (સળરસ) ના અભાવે સ્વાદિષ્ટ બનતું નથી અને નીરસ લાગે છે તેમ તપશ્ચર્યા, શુર સ્તુતિ, પચ્ચખાણ વિગેરે ક્રિયાઓ પ્રાયશ્ચિત્ત વગર આત્મિક આનંદ આપનાર થઈ શકતી નથી. આ પ્રતિક્રમણનું આ શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે. એથી આ આખા સૂત્રનું નામ પ્રતિક્રમણ પડી ગયું છે.

આ સંસાર રૂપ ખાડામાં પડી ગએલ જીવ ક્યારે ન ક્યારે કોઈને કોઈ પાપકર્મ રૂપ કીચડમાં ફસાઈ જાય છે. એવી અવસ્થામાં જો તત્કાલ તે પાપકર્મનું પશ્ચાત્તાપ કરીને આલોચના કરવામાં આવે તો જેવી રીતે ખવાઈ ગયેલું ઝેરનું તરત વમન કરવામાં આવે તો, તેની વિઘાતક અસર થતી નથી તેવી રીતે તે પાપ કર્મનો ઉદય ઉપસ્થિત થતાં તેનું તીવ્ર દુઃખ લોગવડું પડતું

નથી કારણકે પાપનું તાત્કાલિક પ્રયશ્ચિત્ત કરવાથી તેના અનુભાગ-બંધ વગેરેમાં મંદતા આવી જાય છે. જેવી રીતે નવી ચણેલી દિવાલને તાત્કાલિક ઢીલી કરવામાં અને પાડવામાં વિશેષ પરિશ્રમની જરૂર પડતી નથી પરંતુ તૈયાર થયા બાદ ઘણા દિવસો પછી તેને ઢીલી કરવા માટે અને પાડવા માટે ઘણાજ પરિશ્રમ કરવો પડે છે. એવી રીતે દુઃખના કારણરૂપ થએલ પાપકર્મનું તેજ દિવસે તેજ ક્ષણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામાં આવે તો તે પાપકર્મનો ઉદયવિપાક આવ્યે ઉદય કે વિપાક વિશેષ પ્રમાણમાં દુઃખદાયક બનતા નથી, પરંતુ આત્મા કર્મથી હળવો બની ઉચ્ચગતિ દેવગતિમાં જાય છે. મંખડીપુત્ર ગોશાલક પોતે કરેલાં ઘોર પાપ કર્મોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી પશ્ચાત્તાપથી પાપકર્મોના ઉદયનો નાશ કરી બારમાં દેવલોકે દેવ થયા. રાજર્ષિ પ્રસન્નચંદ્રે મનના દુષ્ટ પરિણામો વડે સાતમી નરકે પહોંચ્યાડનાર પાપ કર્મો બાંધેલ હતા છતાં પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા તે સર્વ ઘનઘાતી કર્મોના નાશ કરી દેવગણના પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો. પાપના પાયશ્ચિત્તની પ્રધાનતાના કારણે આ શાસ્ત્રનું નામ પ્રતિક્રમણ છે.

જો કેાઇ એવો તર્ક ઉઠાવે કે જ્યારે છ અધ્યયન રૂપ પ્રતિક્રમણ કરવાથી પાપમાંથી મુક્ત થાય છે. તો જેઓ પ્રતિક્રમણ જાણનારાઓ છે તેઓ પાપમય પ્રવૃત્તિ કરવાથી શા માટે પાછા હટે? અથવા પાપ કર્મોનો ત્યાગ શા માટે કરે? તેઓને તો પાપમાંથી મુક્તિ મેળવવાનો ઉપાય હાથમાં છે, જ્યારે ઈચ્છા કરે ત્યારે પ્રતિક્રમણ કરી મુક્તિ મેળવી શકે. આવો તર્ક ઉઠાવવો ઠીક નથી; કારણ કે જેની પાસે જેર ઉતારવાની ઓષધિ છે તેઓ જાણી બુઝીને કદી જેર ખાય છે? વળી જેઓની પાસે કપડા સાફ કરવા માટે સાબુ, ક્ષાર વગેરે પદાર્થો છે તેઓ શું જાણી જોઈને પોતાના કપડાં કાઢવમાં નાખી ગંદા કરે છે? ઘરમાં સાફસુપ્તી કરવા માટે ઘણી સાવરણી છે એવો ખ્યાલ કેાઇ સમજદાર મનુષ્ય કરી શું બહારથી પોતાના ઘરમાં કચરો એકઠો કરશે? નહિ, કદાપિ નહિ. હા, કદાચ પ્રમાદથી અથવા અજ્ઞાન દશામાં વિષ ખાવામાં આવે તો તેના ઉતારનો પ્રયોગ કરીને વિષનો પ્રતિકાર કરવો; તેજ ખરી સમજ છે અને તેજ શિષ્ટ રાહ છે. આ સમજનું અનુસરણ ન કરે તો પોતાના અયોગ્ય આચરણથી પોતાની મૂર્ખાઈ બહાર આવે છે; અને પોતાને નિંદા અને દુઃખનું પાત્ર બનવું પડે છે. માટેજ જીનેંદ્ર ભગવાનના પ્રવચન રૂપ શાન્ત અમૃતના પાન કરનારાઓમાં આવી અશિષ્ટ ભાવના આવવી ન જોઈએ, આવો કુતર્ક આવવો ન જોઈએ.

પ્રતિક્રમણ પાંચ પ્રકારના છે:—(૧) દિવસ-સંબંધી (૨) રાત્રિ-સંબંધી (૩) પાક્ષિક-સંબંધી (૪) ચાતુર્માસ-સંબંધી (૫) સંવત્સર-સંબંધી. દિવસ દરમિયાન

થએલાં પાપોનું દેવસિકથી, રાત્રિમાં થએલા પાપોનું રાત્રિકથી, આ પ્રમાણે પખ-વાડિયા, આતુર્માસ અને સાંવત્સર દરમ્યાન થએલા પાપોની શુદ્ધિ અનુક્રમે પાક્ષિક આતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણથી ભવ્ય જીવોએ કરવી જોઈએ.

અહીં એક એવો પ્રશ્ન ઉઠે છે કે પ્રતિક્રમણના દેવસિક અને રાત્રિક ભેદ યોગ્ય છે અને એનાથીજ સમગ્ર પાપોથી મુક્ત થઈ શકે છે. દિવસ દરમ્યાન જે પાપ થાય તેની શુદ્ધિ દિવસને અંતે દેવસિક પ્રતિક્રમણથી અને રાત્રિ દરમ્યાન થએલા પાપોની શુદ્ધિ રાત્રિને અંતે રાત્રિક પ્રતિક્રમણથી થાય છે, તો પછી પાક્ષિક આતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણો કરવાની શી જરૂર છે ?

આ તર્કનું સમાધાન એ છે કે જેવી રીતે લોક વહેવારમાં બે વાર ભોજન બનાવવામાં આવે છે તેમ છતાં પણ તહેવર અને ઉત્સવના દિવસે ખીર, માલ-પુવા, લાપસી, મીઠાઈ વગેરે પકવન તૈયાર કરવામાં આવે છે. અને જેવી રીતે મનુષ્યો હમેશા પોતાના મકાનની સફાઈ રાખે છે તેમ પણ દિવસી વગેરે તહેવરો ઉપર વિશેષ પ્રકારે ખૂણે ખાંચેથી પણ સાંકડુરી કરે છે, એવીજ રીતે દેવસિક અને રાત્રિક પ્રતિક્રમણ કરી લેતાં અજાણ પશુ, શરમથી મંદ પારેણામ આદિ કારણેથી અથવા અજાનથી જો પાપોની પૂર્ણ શુદ્ધિ ન હોય તે પાક્ષિક વગેરે પ્રતિક્રમણમાં મૂળકાળમાં લાગેલા અનિયત અનાચાર (પાપો) ના સ્મરણ કરવાથી હિંસા વગેરેના ત્યાગની અધિક ભવના યાગ્ય થાય છે, અને મૂંઝૂં પશુ રૂડી રીતે પાપની શુદ્ધિ થાય છે. કહ્યું પણ છે—

“ જહ ગેઢં ષડ્દિવસંપિ સોદિયં, તદત્રિ પક્ષવસંચીમુ
સોદિજ્જઙ્ઙ મત્રિમેમં, ષ્વંં ડહ યાત્રિ નાયન્નં ॥ ૧ ॥

માટે પાક્ષિક વગેરે પ્રતિક્રમણો અવશ્ય કરવાં જોઈએ.

પ્રશ્ન :— જ્યારે સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરવાનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે તો પછી દેવસિક, રાત્રિક પ્રતિક્રમણ કરવાની શી જરૂર છે ? વર્ષ દરમ્યાન જે પાપો થાય તેનું નિવારણ વર્ષને અંતે સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરવાથી થઈ જાય છે.

ઉત્તર—એ છે કે:—જેવી રીતે કપડા ઉપર લાગેલા કાઢને તત્કાલ ઘોષ નાંખવાથી તે કપડું સાફ થઈ જાય છે. તે પ્રમાણે દેવસિકાદિ પ્રતિક્રમણ કરવાથી જે કોઈ પાપ લાગેલાં હોય તેની તત્કાલ શુદ્ધિ થઈ જાય છે. જેના વડે ચારિત્ર શુદ્ધિ અત્યંત વિશુદ્ધ થઈ જાય છે સમય વીતી ગયા પછી જો પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવે તો જે કાંઈ દોષો લાગેલા હોય તેનું વિસ્મરણ (ભૂલી જવું) થવું આદિ

અનેક દોષોનો પ્રસંગ આવે છે. એ કારણથી ઉપર કહેવામાં આવેલા પાપની વિશુદ્ધિને માટે દૈવસિકાદિ પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું જોઈએ. ફરી પણ સાંભળો !

જેવી રીતે લીલાછમ રહેલા છોડવાઓ (વૃક્ષના છોડવા) તાપથી તદ્દન સૂકાઈ જાય તો એક વખત પાણી સીંચન કરવાથી તે લીલાછમ જેવા થઈ શકતા નથી, પરંતુ તે છોડવાઓને વારંવાર પાણીનું સીંચન કરવાની આવશ્યકતા રહે છે એ પ્રમાણે પ્રતરૂપી છોડ અતિચાર રૂપી તાપથી તદ્દન સૂકાઈ ગયાં તો તેને પૂર્વે જે સ્થિતિમાં હતા તેવી સ્થિતિમાં લાવવા માટે વારંવાર પ્રતિક્રમણ રૂપ પાણીનું સિંચન કરવાની આવશ્યકતા છે. એટલા માટે દૈવસિક રાત્રિક આદિ સર્વ પ્રતિક્રમણ કરવા યોગ્ય છે. અથવા—

પ્રથમ તો ઇચ્છીએ કે તીવ્ર ઉપયોગની અખંડ પરિણતિ અને અવિચલ અવસ્થા દ્વારા પાપનો લેપ પણ લાગવાજ નહિ દેવો જોઈએ પરંતુ જો કે પ્રમાદ આદિ દોષોના વશ થવાથી પાપનો સંપર્ક થઈ જાય તો તેજ સમયે પશ્ચાત્તાપાદિ દ્વારા તેનો નાશ કરી દેવો જોઈએ. અથવા તો તે સમયે પશ્ચાત્તાપાદિ ન કરી શકાય તો દિવસ, રાત્રિ, પક્ષ, એ પ્રમાણે ચતુર્માસના અન્તમાં અનુક્રમથી પ્રતિક્રમણ દ્વારા પાપનો નાશ કરી દેવો જોઈએ, એ જરૂરી વસ્તુ છે.

જો વિશેષ, બલવાન પ્રમાદ આદિના કારણે આગળ જે સમય કહ્યો છે તે ભૂલી જવાય તો, અર્થાત્ આગળ કહેલા સમયે પ્રતિક્રમણની ક્રિયા નહિ બની શકે તો સંવત્સર (વર્ષ)ના અંતમાં મનુષ્યોએ શુદ્ધ અંતઃકરણ થઈને એક વર્ષ સુધીમાં જે પાપ લાગેલા હોય તેને યાદ કરીને પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું જોઈએ. એ પ્રમાણે કરવામાં ન આવે તો લાગેલા પાપ વજ્રલેપ જેવાં થઈ જશે, અર્થાત્ પાપથી પોતાને બચવાનું મુશ્કેલ થઈ પડશે. તે માટે દૃષ્ટાંત કહે છે કે:—

માની લેશોકે:—કોઈ મનુષ્યને ઋણ-(દેણું-કરજ)ચૂકાવવા માટે પાંચ હપ્તાની મૂદત બાંધી દીધી કે —“હું અમુક દિવસોમાં અમુક-અમુક ચૂકાવીને આટલા દિવસોમાં મુક્ત થઈ જઈશ” આવી સ્થિતિમાં કોઈ પણ સમજદાર દેણુદારની એવી ભાવના થતી નથી કે જ્યારે મૂદત બાંધીને સમય પૂરો થશે ત્યારેજ હું સર્વ પ્રકારનું કરજ ચૂકાવી આપીશ ? પરંતુ જેટલું વહેલું કરજ ચૂકાવી શકાય તેટલી ઉતાવળથી કરજ ચૂકવવા બનતું કરશે તો સંસારમાં તેની શોભા દેખાશે. અથવા તો બીજી મુદત ઉપર તમામ કરજ ચૂકાવી આપશે તો પ્રથમ કરતાં શોભા થોડી ઓછી દેખાશે. ત્રીજી મૂદત ઉપર ચૂકવશે તો બીજી કરતાં પણ શોભા ઓછી, ચોથી મૂદત પર ચૂકવશે તો તેથી પણ ઓછી શોભા દેખાશે. છેવટે પાંચમી મૂદત પર કરજ ચૂકાવું તે તો કરજદાર માટે એકદમ અયોગ્ય છે. તો પણ જો તે

સમયે પણ કરજ ચૂકાવી નહિ શકે તો પ્રતિષ્ઠાની હાનિ સાથે લોકનિન્દા થશે તેમજ ન્યાયની અદાલતમાં દંડ થશે; એજ પ્રમાણે પ્રતિકંભણના વિષયમાં સમજવું જોઈએ.

આ આવશ્યક ક્રિયા સર્વ શ્રાવક શ્રાવિકાઓએ તો કરવીજ જોઈએ. કારણ કે તે ગૃહસ્થ છે, અને ગૃહસ્થ હોવાથી પાપ લાગવાનો સંભવ છે, પરંતુ જિનેન્દ્ર ભગવાનના શાસનનું પાલન કરનારા સાધુ અને સાધ્વી તો સાવધના સર્વથા ત્યાગી હોય છે, તેમના મન, વચન અને કાયાની પ્રવૃત્તિ વિશુદ્ધજ હોય છે તેમને પાપ કેવી રીતે લાગી શકે છે? કે જે કારણથી દૈવસિક આદિ પ્રતિ-કંભણ કરીને તેમણે પણ પાપની વિશુદ્ધિ કરવી જરૂરી હોય?

તેનું સમાધાન એ છે કે :-જે પ્રમાણે એકદમ બંધ કરેલા મકાનમાં પણ કોઈને કોઈ પ્રકારે ધૂળ ધુસી જાય છે. તેવીજ રીતે સાધુઓને પૂર્ણ રીતે યથાખ્યાત ચારિત્ર નહિ હોઈ શકવાથી અને પ્રમાદનું અસ્તિત્વ હોવાથી સૂક્ષ્મ અથવા સ્થૂલ અતિચાર લાગીજ નાય છે. એટલા માટે જિનેન્દ્ર ભગવાનની આજ્ઞા છે કે પ્રથમ અને અંતિમ તીર્થંકરોના સાધુઓએ બંને સમય પ્રતિકંભણ અવશ્ય કરવું જોઈએ—

કહ્યું છે કે:-

સપડિકમણો ધમ્મો, પુરિમસ્સ ય પચ્છિમસ્સ ય જિણસ્સ ।

મજ્ઞિમયાણ જિણાણં, કારણજાણ પડિકમણં ॥ ૧ ॥ (આ.નિ.)

ખીજી વાત એ છે કે:-અતિચાર નહિ લાગે તો પણ પ્રતિકંભણ કરવાથી

તત્તજન્ય આત્મશુદ્ધિની પ્રગલ્ભતા અવશ્ય થાય છે. ત્રીજા વૈદ્યની ઓષધિ પ્રમાણે ઉદાહરણનેા ખુલાશો એ છે કે-કોઈ એક રાત્રીએ વૈદ્યને બોલાવીને કહ્યું કે:-આપ લોક કોઈ એવો ઉપાય કરો કે મારા પ્રાણથી અધિક બહાલા પુત્રને ભવિષ્યમાં રોગ સ્પર્શ પણ ન કરી શકે? રાત્રીની આ પ્રમાણે વાત સાંભળીને એક વૈદ્ય બોલ્યો કે-“મારી પાસે એવું રસાયણ છે કે-રોગ થાય તો તે રસાયણનું સેવન કરવામાં આવે તો એક પલમાં તે રસાયણ રોગને મટાડી શકે છે, અને રોગ ન હોય છતાંય સેવન કરવામાં આવે તો નવો રોગ ઉત્પન્ન કરી આપે છે. ખીજા વૈદ્યે કહ્યું કે-મારી પાસે એવી દવા છે કે રોગ હોય તો એકદમ તેને દબાવી દે છે, અને રોગ ન હોય અને દવાનો ઉપયોગ કરાય તો નથી શુષ્ક કરતી કે નથી અવશુષ્ક કરતી. ત્યાર પછી ત્રીજા વૈદ્યે પ્રસન્નતાથી કહ્યું કે મહારાજ ! મારી પાસે જે રસાયણ છે તે બહુજ વખાણવા યોગ્ય અને અદ્ભુત છે, આહું

રસાયણ ખીજે કોઈ સ્થળે મળી શકતું નથી. આ રસાયણ શારીરિક રોગોને જડ-મૂળથી નષ્ટ કરી શકે છે અને રોગ ન હોય અને તે રસાયણનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ખીજ રોગોને થતા અટકાવે છે તથા શરીરની કાન્તિ વધારે છે, અને તેમાં એક ખીજે ચમત્કાર એ છે કે:-તેનું સેવન કરવામાં આવે તો લવિષ્યમાં રોગ થવાની શંકાજ રહેતી નથી. રાજાએ આ સર્વ વાત સાંભળી ત્રીજા વૈદ્યની દવા (રસાયણ) જ પોતાના પુત્રને અપાવી.

સાધુઓએ પણ એવી ક્રિયારૂપી ઓષધીનું સેવન કરવું જોઈએ કે જેનાથી લાગેલા કર્મોનો નાશ થાય અને આગામી કર્મોનો નિરોધ (અટકાવ) થઈને આત્મશુદ્ધિ થાય. એટલા કારણથી સાધુઓએ દૈવસિક આદિ પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું જોઈએ; કારણકે પાપ લાગે તો પણ તેનો નાશ થઈ જાય છે અને પાપ નહિ લાગ્યા હોય તો આત્મશુદ્ધિ અવશ્ય થાય છે.

પ્રશ્ન—આપે પ્રથમ કહ્યું કે— આ છ અધ્યયનરૂપ આવશ્યક સાધુ-સાધ્વી અને શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ અવશ્ય કરવાં જોઈએ; કારણ કે સૂત્રમાં વ્રતધારીઓને કરવા જોઈએ કે અવ્રતીઓને? એવું વિશેષ કથન કહેવામાં આવ્યું નથી. તેથી બાણી શકાય છે કે—વ્રતી અને અવ્રતી સૌએ અવશ્યક કરવું જોઈએ; પરંતુ તેમાં એટલું અધ્યયન પ્રતિક્રમણનું છે. તે વ્રતોમાં લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિને માટે કહેલું છે, એવી અવસ્થામાં અવ્રતી છવેએ પ્રતિક્રમણ કરવું બ્યર્થ છે, બ્યારે તેઓને વ્રતજ નથી તો પ્રતિક્રમણ કરીને શુદ્ધિ કેની કરશે? હવે વ્રતી વિષે કહેવાનું રહ્યું તો તેમાં કે.ક કયા વ્રતના ધારી અને કે.ક કયા વ્રતના ધારી હોય છે, એ સર્વ માટે એકજ પ્રતિક્રમણ કેવી રીતે ઉપયોગી થઈ શકે?

ઉત્તર—અવ્રતી (વ્રત ધારણ નહિ કરનાર) હોય અથવા વ્રતી (વ્રત ધારણ કરનાર) હોય એ સૌએ પૂરેપૂરું પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ, અને એ પ્રમાણે કરવામાં કોઈ પ્રકારનો દોષ આવી શકતો નથી. કારણ કે અવ્રતી પ્રતિક્રમણ કરશે તો પ્રતિક્રમણનું મહત્ત્વ સમજવાથી વ્રત ગ્રહણ નથી કરી શક્યો તેનો પશ્ચાત્તાપ થશે તથા “વ્રત ગ્રહણ કરવાની શું જરૂર છે? તેમાં શું લાભ છે?” વગેરે ખોટી શ્રદ્ધાનો પશ્ચાત્તાપ થશે અને તે પશ્ચાત્તાપ કરવાથી અંતઃકરણમાં નિર્મલતા આદિ અનેક આત્મગુણો પ્રગટ થશે, એ માટે તથા વ્રતધારીએ જે વ્રતો ધારણ કરેલા હશે તે વ્રતોમાં જે જે અતિચારો લાગી શકે છે તે અતિચારોનો તથા કદાચ પૂરા વ્રતો ગ્રહણ નહિ કર્યા હોય તો આજ સુધી વ્રત-ગ્રહણ નહિ કરવામાં કહેલો જે પ્રમાદ તેમજ વ્રત વિષેની વિપરીત શ્રદ્ધા તે વિષે પશ્ચાત્તાપ થશે, એટલા માટે વ્રતી અથવા તો અવ્રતીએ પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. અવ્રતી પણ શ્રાવક છે અને શ્રાવક હોવાથીજ તેને પ્રતિક્રમણ કરવાનો અધિકાર મળીજ જાય છે.

અથવા શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે કે:—

“અગ્નિદત્તં મુત્રચ્ચમુચ્ચારણીયમ્” અર્થાત્ સૂત્ર અખંડિત મોલવું જ નોંધ્યે—આ વાક્યથી એ સિદ્ધ થાય છે કે ખંડિત સૂત્ર મોલવું તે હીક નથી. જેણે જે વ્રત લીધું છે. તે જો એજ વ્રતનો પાઠ કાઢીને વાંચે તો “હીનાક્ષર અત્યક્ષર” આદિ અનેક દોષ લાગશે, કારણ કે સર્વમાં એવી યોગ્યતા નથી કે તે સર્વ પાઠનો શુદ્ધ રીતે ઉચ્ચારણ કરી શકે. જે થોડીએક વ્યક્તિઓમાં એવી યોગ્યતા છે તે જો એ પ્રમાણે કરશે તો ખીન્ન અન્નણ્યા માણસો તેનું અનુકરણ કરવા લાગી જશે.

કારણ કે મોટા ભાગના માણસોને અનુકરણ પ્રિય છે. તે કારણથી ઉપર કહેલ સૂત્ર-પઠન-શૈલીમાં ગહુજ હરકત આવશે. એ કારણથી શ્રુત અભ્યાસના અતિચાર નિવારણ માટે જરૂર છે કે સૂત્ર અખંડિત વાંચવું.

હવે અવ્રતી જીવોની વાત કહીએ તો તે પ્રતિક્રમણ કરવાથી તેને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયરૂપ સ્વાધ્યાયજન્ય મહાન ફળ થશેજ. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:— “સજ્ઞાણં મંતે ! જીવે કિં જળયઈ ? ગોયમા ! સજ્ઞાણં જીવે નાણાવરણિજ્જં કમ્મં સ્વેઈ” અર્થાત્—શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ પૂછ્યું “પ્રભો ! સ્વાધ્યાયથી જીવોને શું ફળ મળે છે ? ભગવાને કહ્યું કે ગૌતમ ? સ્વાધ્યાયથી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય કરે છે. આ કારણથી પ્રતિક્રમણ અવ્રતી જીવોએ પણ કરવું જ નોંધ્યે.

સામાયિક

પ્રશ્ન—સામાયિકાધ્યયન આપ કહો છે તે ‘સામાયિક’ શબ્દનો અર્થ શું છે ?

ઉત્તર—જેમાં સમ-સમતા ભાવનો આય-લાભ હોય તેને સામાયિક કહે છે.

અર્થાત્—પ્રાણી માત્રમાં સમતાભાવ રાખીને સમસ્ત સાવધ (પાપમય) વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો.

કહ્યું પણ છે કે:— “સામાઈણં મંતે ! જીવે કિં જળયઈ ? ગોયમા ! સામાઈણં સાવજ્જજોગવિરઈં જળયઈ”

અર્થાત્—શ્રી ગૌતમ ગણધરે પૂછ્યું કે હે પ્રભો ! સામાયિક કરવાથી જીવને શું ફળ થાય છે ? ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે હે ગૌતમ ! સામાયિક કરવાથી સાવધ યોગની નિવૃત્તિ થતા સમભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને સમભાવથી સાવધ ક્રિયાની નિવૃત્તિ થાય છે, તેથી ચિત્તમાં સ્થિરતા આવે છે, અને ચિત્તની સ્થિરતાથી સમસ્ત ક્રિયાઓ વિધિ-અનુસાર પ્રાપ્ત થાય છે. એ કારણથી પ્રથમ સામાયિક અધ્યયન કહેલું છે.

ચતુર્વિંશતિસ્તવ (૨)

સામાયિક પછી ચોવીસ જિનેન્દ્ર દેવોની સ્તુતિ કરવી જોઈએ, એ વડે વીતરાગ પ્રભુમાં જીવેને ભક્તિ થાય છે; અને ભક્તિથી દર્શનની વિશુદ્ધિ થાય છે.

કહ્યું પણ છે કે:— ચતુર્વીસત્થણં મંતે ! જીવે કિં જણયઈ ? ચતુર્વીસ-ત્થણં દંસણવિસોઈ જણયઈ । અર્થાત્ શ્રી ગોતમે પૂછ્યું—ભગવન્ ! ચતુર્વિંશતિસ્તવ (સ્તવન) કરવાથી જીવને શું ફલ થાય છે ? ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે દર્શનવિશુદ્ધિ થાય છે. દર્શનવિશુદ્ધિથી આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેવી રીતે ભમરીનાં ઘરમાં રહેલો કીડો પોતાની ઓઘદશામાં પણ તેના શબ્દના દૃઢ સંસ્કારથી ભમરી બની જાય છે. જેને ‘કીટ ભૂંગી ન્યાય કહે છે’ તે પ્રમાણે જીવ ચતુર્વિંશતિસ્તવથી પરમ્પરાથી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી બીજું સ્થાન ચતુર્વિંશતિસ્તવનું છે.

વંદના (૩)

પાપની આલોચના વંદનાપૂર્વક શુરુની સમીપેજ કરવી જોઈએ, એ વાત બતાવવા માટે ત્રીજું વંદના નામક અધ્યયન છે. વંદના વડે કરીને ઉચ્ચ-ગોત્રનો બંધ તથા અન્યાન્ય ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું છે કે:—

વંદણં મંતે ! જીવે કિં જણયઈ ? વંદણં જીવે નીયાગોયં સ્વેદ ઉચ્ચાગોયં કમ્મં નિબન્ધઈ, સોદગ્ગં ચળં અપ્પહિહયં આણાફલં નિવચ્છેઈ, દાહિણભાવં ચળં જણયઈ” અર્થાત્ શ્રી ગોતમ સ્વામીએ પૂછ્યું—હે પ્રભો ! વંદના કરવાથી જીવને શું ફલ થાય છે ? ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—ગોતમ ? વંદના કરવાથી નીચ ગોત્રનો ક્ષય થાય છે, અને ઉચ્ચ ગોત્રનો બંધ થાય છે, સૌભાગ્ય અને અપ્રતિહત આજ્ઞા ફલને પ્રાપ્ત કરે છે તથા દાક્ષિણ્ય (અનુકૂલતા) ની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ ત્રીજું અધ્યયન થયું.

પ્રતિક્રમણ (૪)

વંદના પછી પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું વિધાન કરેલું છે. દિવસમાં અથવા રાત્રીએ કોઈ પણ પ્રકારનો જે અતિચાર લાગ્યો હોય તે પ્રગટ કરીને તેનો પશ્ચાત્તાપ કરીને તથા તેની નિંદા કરીને ભવ્ય જીવેએ પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. પ્રતિક્રમણ કરવાથી મતોમાં લાગેલા દોષોનું નિવારણ થાય છે, આગળ આવવાવાળા આસ્રવરૂપી જલ આત્મારૂપી નૌકામાં પ્રવેશ કરવા પામતા નથી. ઇત્યાદિ અનેક લાભ થાય છે, કહ્યું છે કે:—

પટિક્રમણેણં મંતે ! જીવે કિં જણયઈ ? પટિક્રમણેણં વચચ્છિદ્ધાઈં પિદ્દેઈ, પિહિયવચચ્છિદ્દે પુણ જીવે નિરુદ્ધાસવે અસવલચરિત્તે, અદ્દમ્ પવયણમાયામ્ ઉવઉત્તે અપુહત્તે સુપ્પણિહિણ વિદ્દરઈ ।

હે ભદ્રન્ત ! પ્રતિક્રમણ કરવાથી કયા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ?

હે ગૌતમ ! પ્રતિક્રમણ પ્રતોનાં છિદ્રોને રોકે છે. પ્રતોનાં છિદ્રો રોકાઈ જવાથી જીવ આસ્રવરહિત થાય છે. આસ્રવ રોકાઈ જવાથી ચારિત્ર નિર્મળ થાય છે. અને ચારિત્ર નિર્મળ હોવાથી આઠ પ્રવચનમાં ઉપયોગવાન (સમિતિ) શુભિની આરાધનામાં સાવધાન) બને છે, તેથી સંયમમાં તત્પરતા વધે છે અને મન વચન કાયાના યોગ અસત્ય માર્ગથી રોકાઈ જાય છે. જેથી તે સમાધિભાવવાળો થઈ વિચરે છે.

આ પ્રતિક્રમણ નામનું ચોથું અધ્યયન થયું.

કાચોત્સર્ગ

પ્રથમની ક્રિયાઓ વડે માનસિક અને વાચિક શુદ્ધિ થઈ તેના પછી કાયિક શુદ્ધિ કરવી જરૂરની છે. કાયા ધર્મનો આધાર તથા નિમિત્ત ત્યારે બની શકે છે કે:—જ્યારે કાયામાં આત્મીયતા-મમતા ન રહે, એટલે કે શરીરમાં મમતા-રહિતપણું તેનેજ કાચોત્સર્ગ કહે છે. તે કાચોત્સર્ગ ધર્મસાધક હોવાથી તે કાયિક શુદ્ધિરૂપ છે. એટલા માટે કાયિક શુદ્ધિ કરવા અર્થે કાચોત્સર્ગ નામનું પાંચમું અધ્યયન કહ્યું છે. તેથી અતીત અનાગત અને વર્તમાન કાલની પ્રાયશ્ચિત્તવિશુદ્ધિ બગેરે થાય છે, અને તેથી આત્મા સુખી થાય છે.

કહ્યું પણ છે કે:— “કાઉસ્સગ્ગેણં મંતે ! જીવે કિં જળયડ ? કાઉસગ્ગેણં વીયપડુપ્પણપાયચ્છિત્તં વિસોહેદ, વિમુદ્ધપાયચ્છિત્તે ય જીવે નિવ્વુયહિયણં બોહરિયમરુવ્વભારવહે પસસ્યજ્ઞાણોવગણં મુહંમુહેણં વિહરડ !”

હે ભગવાન ! કાઉસગ્ગ (કાચોત્સર્ગ) કરવાથી કયા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ?

હે ગૌતમ ! કાચોત્સર્ગથી અતીત અનાગત અને વર્તમાનમાં લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ થાય છે અને હૃદય વિશુદ્ધ બને છે. હૃદય વિશુદ્ધ થવાથી આત્મા કર્મભારથી હલવો ઇત્દ પ્રશસ્તરૂપ બને છે અને સમાધિભાવમાં વિચરણ કરે છે.

પ્રત્યાખ્યાન (૬)

ઈન્દ્રિયો નિરોધ કરવે. તેને પ્રત્યાખ્યાન કહે છે, જ્યારે પૂર્વ કહેલી તમમ ક્રિયાઓનો સ્વીકાર કરી લીધે. તે પછી ઈન્દ્રિયો નિરોધ પણ અવશ્ય કરવો જોઈએ. જેવી રીતે સદ્ગત કરવાથી સોનાના અભૂષણોની ઉજ્જવલતા વધે છે, તેવી જ રીતે પ્રત્યાખ્યાનથી આત્મામાં વિશિષ્ટ દૃઢિત ઉત્પન્ન થાય છે. એટલા માટે આસ્રવ-હારના નિરોધ આદિ વિશિષ્ટ ફલને આપવાવાળા પ્રત્યાખ્યાન પ્રતને કરવું જ જોઈએ કહ્યું છે કે:— “પચ્ચક્કમાણેણં મને ! જીવે કિં જળયડ ? પચ્ચક્કમાણેણં આસવદારાઈં નિરંમદ, પચ્ચક્કમાણેણં ઇચ્છાનિરોહં જળયડ. ઇચ્છાનિરોહગણં જીવે મવ્વદવ્વેમ્મ વીણીયતથ્થે મીઠ્ઠમૂણં વિદમ્મડ. ”

હે ભદ્રન્ત ! પચ્ચક્કમાણ (પ્રત્યાખ્યાન) કરવાથી કયા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ? હે ગૌતમ ! પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી આસ્રવહાર રોકાઈ જાય છે અને ઈન્દ્રિયનિરોધ થાય છે, ઈન્દ્રિયનિરોધથી આહરણમાં તૃપ્તિ રોકાઈ જાય છે તેમજ તૃપ્તિવરોધથી આત્મા બાહ્ય અભ્યન્તરિક સન્નિપત્તિ રહિત થઈ જાય છે.

આ પ્રત્યાખ્યાન નામનું છઠું અવશ્યક પૂર્ણ થયું.

આ છ અવશ્યક જો કે સર્વને ઉભય કાળ કરવાં જોઈએ, તે પછી સાધુએ માટે તો બન્ને કાળ કરવું અનિવાર્ય છે. જેમ કે સ્વચ્છ કેપડાં ઉપર કાંઈ લાગવાની શંકા રહે છે. અથવા તો ધનવત્તને છુટારાને. સય વિશેષ રહે છે. તેવી રીતે શુદ્ધ-ચારિત્ર-ધારી જ્ઞાન આદિ શુભેથી વિભૂષિત સાધુએને પાપને. સય બહુજ રહે છે. એ માટે

પાપોને રોકવાની ક્રિયામાં સાધુઓએ સાવધાન રહેવું ઘણું જ જરૂરી છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં સાધુઓના પ્રતિક્રમણની વિધિ બતાવી છે. એટલા માટે તેનું નામ “સાધુ-પ્રતિક્રમણ” અને “સાધુ-આવશ્યક” છે.

આવશ્યકનો હેતુ અને અર્થ સમ્યક્ રીતે જાણી કરીને પોતાના પાપનો ક્ષય કરવા અથવા શિથિલ કરવા માટે સૌ ભવ્ય પ્રાણીઓએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ; કારણ કે આ પ્રતિક્રમણ વીતરાગપ્રણીત હોવાથી સર્વ પ્રાણીઓએ આ પ્રતિક્રમણ રૂપ વીતરાગની આજ્ઞાનું પાલન કરવું તે કલ્યાણનું સાધક છે.

જીવ આધિ-વ્યાધિ આદિ બધી પીડાઓથી અત્યંત-વ્યાકુલ-હૃદય થઈને જ્યારે “બચાવો! બચાવો! રક્ષા કરો!” એ પ્રમાણે ભય પામતો થકો સમસ્ત સંસારમાં શરણુને શોધે છે ત્યારે ધર્મ વિના બીજું કોઈ શરણુ નથી થતું. તેમજ તેના ભયને ધર્મ વિના કોઈ મટાડી શકતું નથી. તે સમયે તેણે પ્રથમ કરેલા અતિચારો આદિનું સ્મરણ કરી કરીને અત્યંત પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

અંકુરિત થયેલ તથા થોડા સમયમાં દૃઢભૂજાળું બનીને તે પાપવૃક્ષ ફરીને મોટા કષ્ટથી ઉખડી શકે તેવું થઈ જાય છે. એટલા માટે પ્રથમ બીજરૂપે થવા ન હેતુ તે પહેલી શ્રેણીની બુદ્ધિમત્તા છે. જો અસાવધાનતાથી બીજ વાવી દેવામાં આવ્યું હોય તો તત્કાલ મૂલસહિત ઉખેડી નાખવાનો યત્ન કરવો તે બીજી શ્રેણીની બુદ્ધિમત્તા છે. એ પ્રમાણે ન બની શકે તો પશ્ચાત્તાપ આદિ કરીને તે પાપને શિથિલ તો અવશ્ય કરવું જ જોઈએ કે જેથી કરીને દુઃખરૂપ ફલ આપવાવાળું પાપવૃક્ષ નિસ્સાર થઈ જાય, જેથી દુઃખ રૂપી કડવા ફળ આપવા સમર્થ થઈ શકે નહિ અને શિથિલ થઈ જાય.

આત્મા નિઃસહાય ન થઈ જાય એટલા માટે પ્રતિક્રમણનાં શરણુમાં જવા-વાળા ભવ્ય જીવોએ ક્રિયા કરવામાં પરાયણ અંતઃકરણવાળા અવશ્ય થવું જોઈએ, જેથી આ લોક અને પરલોક સંબંધી સુખોની પ્રાપ્તિ થઈ શકે.

આ પ્રતિક્રમણ કે જેનું નામ આવશ્યક છે તેને પોતાના વ્રત રૂપ ગણીને અખંડિત વ્રત ધારણ કરવાવાળા સાધુઓએ અવશ્ય કરવું જોઈએ.

આ અનુષ્ઠાન કર્તવ્યજ્ઞાન વિના થઈ શકતું નથી. આજકાલના અદ્યપબુદ્ધિ-વાળાઓને કર્તવ્યજ્ઞાન ત્યારે જ થાય છે કે જ્યારે ગૂઢ અર્થવાળા સૂત્રોની સરલ વ્યાખ્યા કરી આપવામાં આવે.

જો કે પ્રતિક્રમણની ઘણીજ ટીકાઓ (વ્યાખ્યાઓ) જોવામાં આવે છે. પરંતુ તે સર્વ ટીકાઓમાં મંદ મતિવાળા ભવ્ય જીવોને બોધ થઈ શકે તેવી સરલ વ્યાખ્યા કોઈ જોવામાં આવતી નથી એવો મનમાં વિચાર કરીને કોમલબુદ્ધિવાળાઓને વિના વિશેષ પરિશ્રમે શીઘ્ર અર્થજ્ઞાન કરાવવા મેં સૂત્રોના આશયને ધ્યાનમાં રાખીને આ આવશ્યક સૂત્રની સુનિતોષણી નામની ટીકા બનાવી છે.

આ ટીકામાં વિષયોનો સંગ્રહ પ્રામાણિક શાસ્ત્રોમાંથી કરવામાં આવ્યો છે; કારણ કે વિષયોનો સંગ્રહ કર્યા વિના પ્રાચીન મહર્ષિઓના અભિપ્રાયો

પ્રગટ કરવામાં આજકાલના વિદ્વાનો સમર્થ થઈ શકતા નથી. તેો પણ કેટલાક વિષય પોતાની શક્તિ-અનુસાર વિચાર કરી જૈનસિદ્ધાંતાનુસાર સ્પષ્ટ કરીને બતાવ્યા છે.

નમસ્કારમન્ત્રવ્યાખ્યા

કર્મભલ વિનાના, સંસારરૂપી ભયંકર અટવીમાં પરિભ્રમણ કરવાના ભયથી વ્યાકુલ ભવ્ય જીવોને મોક્ષમાર્ગમાં લાવવાવાળા જિનેશ્વર શ્રીવર્ધમાન સ્વામીને (૧) તથા જિનશાસનના પ્રદીપક, ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરવાવાળા, “આમોસહિ” વગેરે લખિષ્યોનો ધારણ કરવાવાળા, મહાન તેજસ્વી સર્વશ્રેષ્ઠ શ્રી ગણધર ભગવાનને નમસ્કાર કરીને (૨) હું ધાસીલાલ મુનિ આવશ્યકસૂત્રની શબ્દાર્થસારગર્ભિત મુનિતોષણી નામની ટીકા યથાબુદ્ધિથી કરું છું. (૩)

અહિં છ અધ્યયનવાળા શ્રમણાવશ્યક સૂત્ર પ્રારંભ કરવું છે. જેની શરૂઆતમાં આગળ કહેવામાં આવનાર હેતુઓથી પાંચ-નમસ્કારરૂપ મંગલ કરવું જરૂરનું છે, તે માટે શુદ્ધ મહારાજની આજ્ઞા લેવી જોઈએ. તે આજ્ઞા વંદનાપૂર્વક જ લેવાય છે, તે માટે પ્રથમ શુદ્ધવંદના કહે છે.

‘તિવ્સુત્તો’ ઇત્યાદિ’ હે શુદ્ધ મહારાજ! અંજલિપુટને (બે હાથ જોડીને) ત્રણ વખત જમણા હાથ તરફથી આરંભીને ફરી જમણા હાથ સુધી ફેરવીને પોતાના લલાટપ્રદેશ ઉપર રાખીને પ્રદક્ષિણાપૂર્વક સ્તુતિ કરું છું. ત્રણ વખત ઉઠી બેસી અને પાંચ અંગ નમાવીને નમસ્કાર કરું છું. અભ્યુત્થાન વિગેરેથી સત્કાર કરું છું. વસ્ત્ર ભક્ત (અન્ન) વિગેરેથી સન્માન કરું છું. કારણકે આપ કલ્યાણસ્વરૂપ છો, અર્થાત્ કલ્ય=મોક્ષ આપવાવાળા અગર કલ્ય=જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રરૂપ આરોગ્યથી, જન્મ, જરા, મૃત્યુના દુઃખથી તપેલા ભવ્ય જીવોને પોતાના સદ્ઉપદેશદ્વારા શાંતિ આપવાવાળા છો, અને મંગળ સ્વરૂપ છો; કારણ કે સંસારના દુઃખોનો અંત લાવવાવાળા છો. અથવા મંગ=મોક્ષ-પ્રાપ્તિના સાધનભૂત શ્રુત-ચારિત્રરૂપ ધર્મને ધારણ કરવાવાળા એટલે કે ધર્મદેવ સ્વરૂપ છો, અને ચૈત્ય અર્થાત્ જ્ઞાનવાળા છો એટલે મન વચન અને કાયાથી હું આપની સેવા અને મસ્તક નમાવીને વંદના કરું છું. (સૂ. ૧)

આ તિવ્સુત્તા ના પાઠને ત્રણ વખત ભણીને તથા ત્રણ વખત ઉઠી-બેસીને પાંચાંગ નમનપૂર્વક વંદના કરીને વિનયપૂર્વક શુદ્ધેવ પાસેથી આવશ્યક-પ્રતિક્રમણ કરવાની આજ્ઞા માંગવી. પછી ‘ઈચ્છામિ ણં મંતે’ નો પાઠ ભણીને પ્રથમ નમસ્કાર-મંત્રોચ્ચારણપૂર્વક આવશ્યકનો આરંભ કરવો જોઈએ; એ માટે પ્રથમ નમસ્કાર મંત્ર કહે છે. ‘નમો અરિહંતાણં’ ચાર ધન-ધાતિક કર્મોનો નાશ કરીને અનન્ત કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શનને પ્રાપ્ત કરવાવાળા અરિહંત ભગવાનને નમસ્કાર થાય. અહિં નમઃ શબ્દનો અર્થ નમસ્કાર થાય છે તે બે પ્રકારના છે-(૧) દ્રવ્ય નમસ્કાર અને (૨) ભાવ નમસ્કાર. એમાં દ્રવ્યનમસ્કાર બે હાથ બે ઘુંટી એક માથું આ પાંચે અંગોને ઝુકાવવાં. ભાવનમસ્કાર, માન વિગેરેનો પરિત્યાગ કરવો.

જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય મોહનીય અને અંતરાય આ ધાતિક કર્મરૂપ શત્રુઓનો નાશ કરવાવાળા, અથવા ‘અર્હદ્ભ્યઃ’ ભયંકર સંસારરૂપ અટવીમાં વારંવાર ભ્રમણ કરવાથી વ્યાકુલ ભવ્યોને નિર્ભયમાર્ગ બતાવીને શિવપુરીમાં પહોંચાડવાવાળા, અથવા ભવ્ય લોકોથી કરાએલા ગુણવર્ણન અભિવાદન વિગેરેના તથા ઇંદ્રાદિક દેવતાઓએ કરેલા અષ્ટમહાપ્રાતિહાર્યોથી

યુક્ત અને શાશ્વતિક નિરતિશય સુખને મેળવવાવાળા, અથવા (અરહદ્ભ્યઃ) રાગાદિના કારણથી ઉત્કૃષ્ટ વિષયોનો સંબંધ રહેતા થકા પણ વીતરાગત્વ રૂપ પોતાના સ્વરૂપને ક્યારેય નહીં છોડનાર, અથવા અરોહદ્ભ્યઃ કર્મખીજ બળીજવાના કારણે ફરીથી કોઈ વખત જન્મ નહિ લેવાવાળા અરિહંતોને નમસ્કાર હો.

અરિહંત ભગવાન સ્વયં ષટ્કાયની રક્ષા કરતા કરતા ખીબને ‘મા હળ મા હળ’ આવા પ્રકારનો ઉપદેશ દેવાવાળા તથા ભયંકર ભવપરંપરાથી ઉત્પન્ન થએલ મહાભયના કારણથી વ્યાકુલ ભવ્યોને અલૌકિક આનંદના મૂળભૂત, પુનરાવૃત્તિ (આવાગમન)—રહિત મોક્ષપુરીના પવિત્ર માર્ગને બતાવવાવાળા છે, એટલે એ નમસ્કાર કરવાને યોગ્ય છે.

‘નમો સિદ્ધાણં’ સકલ કાર્યની સિદ્ધિ હોવાથી કૃતકૃત્ય તથા શાશ્વતિક મોક્ષ-સુખ અથવા અનંત—અતુષ્ટયરૂપ મંગલને પ્રાપ્ત કરેલા સિદ્ધોને નમસ્કાર હો.

સિદ્ધોનું સિદ્ધત્વ દીપકના ઠરી જવાની જેમ અભાવસ્વરૂપ નહિ પણ સદ્ભાવ સ્વરૂપ છે. એટલા માટે મનુષ્યોમાં ચક્રવર્તીથી લઇને અનુત્તર વિમાન સુધી દેવતાઓને પણ દુર્લભ તથા ખીબ સુખોની અપેક્ષાએ એના સુખો અનંત ગણ્યાં છે, કારણ એ છે કે દેવાદિકોના સુખો કદાચિત્ સર્વકાળમાં સ્થાયી અનંત વર્ગોના પણ વર્ગોથી શુણ્ણિત તથા લોક-અલોકરૂપ બને આકાશોના અનંત પ્રદેશોમાં ભરપૂર થઇને અનંત પણ થઇ જાય તો પણ સિદ્ધોનાં સુખોની બરાબરી થઇ શકતી નથી; કારણ કે અપરિમિત હોવાથી સિદ્ધોનાં સુખ અપાર છે.

સિદ્ધોને એટલા માટે નમસ્કાર કરવામાં આવેલ છે કે એ પોતાના અવિનાશી અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંત સુખ, અનંતવીર્ય, અનંત અક્ષયસ્થાન વિગેરે ઉત્તમ ગુણોથી આત્મિક આનંદના ઉદ્ભાવક થઇને ભવ્ય જીવો માટે ઉપકારક છે.

(૨) ‘નમો આચરિયાણં’ ‘આ’=મર્યાદાપૂર્વક શિષ્યોથી સેવાએલા અથવા શિષ્યોને જ્ઞાન, દર્શન, આરત્ર, તપ તથા વીર્યરૂપ આચારની શિક્ષા દેવાવાળા અથવા તેમના જ્ઞાનાદિ આચારને વધારવાવાળા અથવા જ્ઞાનાચાર વિગેરેની મર્યાદામાં ચાલવાવાળા આચાર્યને નમસ્કાર થાય.

એમ તો શિષ્યાચાર્ય કલાચાર્ય અને ધર્માચાર્યના ભેદથી આચાર્યના ત્રણ ભેદ છે. તો પણ ‘અરિહંત’ ‘સિદ્ધ’ તથા ‘નમો’ પદના સાહચર્યથી અર્હિયા ધર્માચાર્યનું જ ગ્રહણ છે. જેઓ સૂત્રના અર્થને જાણે. શિષ્યોને પ્રવચનનું રહસ્ય સમજાવે. ગરહમાં મેધિ સમાન. ગણની ચિંતાથી રહિત હોય. સમ્યક્ત્વ શિથિલ થાય એવી કથાનું વર્જન કરે તથા નવવાડ પ્રમુદ્ધચર્યનું પાલન, (૬) પાંચે ઈંદ્રિયોને જીતવી. (૧૪) ચારે કષાયોનો ત્યાગ. (૧૮) પાંચ મહામતો (૨૩) તથા પાંચ આચારોનું પાલન (૨૮) પાંચ સમિતિ (૩૩) અને ત્રણ ગુણિતઓનું ધારણ કરવું. આ છત્રીસ (૩૬) ગુણોથી તથા સારણા, વારણા, ધારણા, ચોયણા અને પડિચોયણાથી યુક્ત હોય.

તેમાં સારણા=પ્રમાદથી સામાચારીમાં ભૂલેલા મુનિને યોગ્ય જ્ઞાન આપવું.

વારણા=નહિ કરવા લાયક કામથી રોકવું. તે બે પ્રકારની છે. (૧) દ્રવ્યવારણા અને (૨) ભાવવારણા.

દ્રવ્યવારણા—જેમ કેઈ વૈદ્ય રોગીને કહે કે ‘અમુક દવામાં અમુક વસ્તુ ખાવા લાયક છે તેનું સેવન કરો અને અમુક વસ્તુ ખાવા લાયક નથી તેથી તેને છોડો. નહિતર રોગ મટશે નહિ’ વિગેરે, જે દર્દી વૈદ્યનું આ વચન હિત-બુદ્ધિથી સંભળીને તેને અનુકૂળ યોગ્ય પથ્યનું સેવન કરે છે તે તેના રોગથી છુટીને સુખ મેળવે છે, અથવા જે વૈદ્યનું વચન પાળ્યા વિના પોતાની મરજી પ્રમાણે વર્તે છે તે અનેક પ્રકારના દુઃખોને ભોગવતો થકો મૃત્યુ સુધી પહોંચી જાય છે.

ભાવવારણા—દૃષ્ટાંતનું ઉપનય સ્વરૂપ છે. જેવી રીતે કર્મજન્ય રોગથી પીડિત મોક્ષાભિલાષી પ્રાણિઓને આચાર્યરૂપ વૈદ્ય ઉપદેશ આપે છે ‘આ પ્રવચનરૂપ ઔષધમાં જ્ઞાનાચાર આદિ પથ્ય છે તેનું સેવન કરવું જોઈએ અને વિષયભોગ વિગેરે કુપથ્ય છે તેને છોડી દેવાં જોઈએ. નહિતર કર્મજન્ય રોગ મટવા કઠિન છે’. ઇત્યાદિ. જે આ વચન અનુસાર નિયમથી ચાલે છે તે કર્મરોગથી મુક્ત થઈને શિવસુખને પ્રાપ્ત કરે છે; અને જે આચાર્યના વચનોનો અનાદર કરીને સ્વચ્છન્દ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે અનેક પ્રકારના દુઃખોને ભોગવતો વારંવાર જન્મ જરા અને મરણ પામે છે.

ધારણા=મનને ખીબા-ખીબા વિષયોમાંથી હઠાવીને સંયમમાર્ગમાં સ્થિર કરવું. ચોચણા=સામાચારીથી બહાર પ્રવૃત્તિ કરવાવાળાને ફરીથી સામાચારીમાં પ્રવૃત્ત કરવા. પડિચોચણા= વારંવાર સામાચારીમાં ભૂલ કરનારને રૂક્ષ વચનોથી ફિટકારીને સામાચારીમાં પ્રવૃત્ત કરવા.

આચાર્યને ગણી પણ કહે છે, આચાર્યની આઠ સંપદા છે. (૧) આચાર-સંપદા, (૨) શ્રુતસંપદા; (૩) શરીરસંપદા, (૪) વચનસંપદા, (૫) વાચના-અંપદા, (૬) મતિસંપદા, (૭) પ્રયોગસંપદા, (૮) સંગ્રહસંપદા.

(૧) આચારસંપદાના ચાર ભેદ છે—(૧) ચારિત્રમાં હંમેશાં સમાધિ-યુક્ત રહેવું. (૨) જાતિ વગેરેના મદનો પરિત્યાગ, (૩) અપ્રતિબન્ધ-વિકાર, (૪) વૃદ્ધ સમાન ઇન્દ્રિયાદિ-વિકાર-રહિત થવું.

શ્રુતસંપદાના ચાર ભેદ છે. (૧) જે સમયે જેટલા સૂત્ર હોય તે સર્વનું જ્ઞાન રાખવું; (૨) પોતાના નામની જેમ સૂત્રોને કદી પણ નહિ ભૂલવાં. (૩) ઉત્સર્ગ-અપવાદનું જ્ઞાન રાખવું, (૪) ઉદાત્ત-અનુદાત્ત આદિ સ્વરોના અનુસંધાન-પૂર્વક વર્ણનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવો.

(૩) શરીરસંપદાના ચાર ભેદ— (૧) સમચોરસ સંસ્થાનનું હોવું (૨) અંગ-ઉપાંગોથી અવિકલ થવું, (૩) સર્વ ઇન્દ્રિયોથી પરિપૂર્ણપણું. (૪) દૃઢ-સંહનનનું હોવું.

(૪) વચનસંપદાના ચાર ભેદ— (૧) આદેય વચન (૨) મધુર વચન (૩) મધ્યસ્થ વચન, (૪) સ્ફુટ વચન

(૫) વાચનાસંપદાના ચાર ભેદ— (૧) શિષ્યોમાં પાત્ર-કૃપાત્રપણોનો

વિચાર કરવો, (૨) પ્રથમ ભણાવેલા સૂત્રનાં અર્થનો પરિપાક થયા પછી આગળ અભ્યાસ કરાવવો; (૩) સૂત્રનો અભ્યાસ કરવામાં ઉત્સાહ આપવો, (૪) સૂત્રાર્થની પૂર્વાપર સંગતિ કરવામાં નિપુણ થવું.

(૬) મતિસમ્પદાના ચાર ભેદ.—(૧) અવગ્રહ-સામાન્ય રૂપથી પદાર્થોનો નિર્ણય કરવો (૨) દંઢા-વિશેષરૂપથી જાણવું, (૩) અવાય-પદાર્થનો ખરાબર નિશ્ચય કરવો (૪) ધારણા-કાલઃનતરમાં પણ ભૂલવું નહિ.

(૭) પ્રયોગ સમ્પદાના ચાર ભેદ. (૧) વાદ કરવા વખતે પોતાના સામર્થ્યનું જ્ઞાન રાખવું, (૨) પરિપક્વ જ્ઞાન રાખવું. (૩) ક્ષેત્રનું જ્ઞાન રાખવું (૪) રાજા, મંત્રી વગેરેનું જ્ઞાન રાખવું.

(૮) સંગ્રહ સંપદાના ચાર ભેદ.—(૧) ગણમાં રહેલા ખાલ-વૃદ્ધ આદિ મુનિયોના નિર્વાહ યોગ્ય ક્ષેત્ર આદિનો તપાસ કરવો, (૨) ખાલ, ગ્લાન આદિના યોગ્ય શય્યા સંથારા આદિની વ્યવસ્થા કરવી; (૩) યથાસમય સ્વાધ્યાય આદિ કરવા. (૪) મોટા હોય તેનો યથાયોગ્ય વિનય અને વંદનાદિ કરવું.

ઉપર પ્રમાણે કહેલા ગુણથી પૂર્ણ હોય તેવા આચાર્ય જ્યારે (૧) પ્રવચન-પ્રભાવક ઉપદેશ આપે છે. (૨) વાદમાં વિજય મેળવે છે; (૩) નિમિત્તજ્ઞાન, (૪) તપસ્યા, (૫) અંજનસિદ્ધિ, (૬) લઘિસિદ્ધિ, (૭) કર્મસિદ્ધિ, (૮) વિદ્યાસિદ્ધિ, (૯) મંત્રસિદ્ધિ, (૧૦) યોગસિદ્ધિ, (૧૧) આગમસિદ્ધિ, (૧૨) યુક્તિસિદ્ધિ (૧૩) અભિપ્રાયસિદ્ધિ, (૧૪) ગુણસિદ્ધિ, (૧૫) અર્થસિદ્ધિ (૧૬) કર્મક્ષયસિદ્ધિ આ સોળ વિશેષ ગુણોથી યુક્ત હોય છે ત્યારે તે “યુગપ્રધાનાચાર્ય” કહેવાય છે.

જેવી રીતે તીવ્ર કિરણોવાળો સૂર્ય અસ્ત પામી જાય છે. ત્યારે દીપક [દીવો] પોતાના પ્રકાશથી ઘટ-પટ વગેરે પદાર્થોને પ્રકાશિત કરે છે અને અંધકારને દૂર કરે છે. તેવી રીતે તીર્થંકર ભગવાનના મોક્ષ ગયા પછી આચાર્ય મહારાજ ત્રણેય લોકના જીવાદિ પદાર્થોને પ્રકાશ કરીને [સ્વરૂપ બતાવીને] મિથ્યાત્વ આદિને દૂર કરે છે. એટલા માટે ઉપકારી હોવાના કારણે તેઓ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે.

‘નમો ઉવજ્ઞાયાણં’ પોતાના સમીપમાં રહેલા મુનિઓને અર્થરૂપમાં તીર્થંકરોથી ઉપદેશાયેલા અને સૂત્રરૂપમાં ગણધરોથી રચાયેલા પરમ્પરાથી પ્રાપ્ત દ્વાદશાંગ નો અભ્યાસ કરાવનારા, અથવા પ્રવચનનો પાઠ આપીને આધિ=મનની વ્યથાના આય=પ્રાપ્તિને ઉપ=ઉપહત અર્થાત્ દૂર કરવાવાળા ઉપાધ્યાયને નમસ્કાર થાય. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી યુક્ત તથા સૂત્રનો અભ્યાસ કરાવવાના કારણે ઉપકારી હોવાથી ઉપાધ્યાય નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે.

‘નમો લોણ સન્વસાદૂણં’—અભિલષિત અર્થને, નિર્વાણસાધક યોગોને, અથવા સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ રત્નોથી મોક્ષને સાધવાવાળા અથવા સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સમભાવ રાખવાવાળા અથવા મોક્ષના અભિલાષી ભવ્ય જીવોને સહાયક તથા અઢી દ્વીપ-રૂપ લોકમાં રહેવાવાળા સર્વ

અથવા સર્વજ્ઞના સાધુઓને નમસ્કાર કરે છે.

શબ્દ—રૂપ—ગન્ધ—રસ અને સ્પર્શ આ પાંચ કામગુણોથી નિવૃત્ત અને વિશુદ્ધ ચારિત્ર તથા અનેક અભિગ્રહોથી યુક્ત એ પ્રમાણે આત્મકલ્યાણ માટે મોક્ષ ગુણના સાધક તથા ઉપદેશ દ્વારા પ્રાણી માત્રના હિતકારી હોવાથી સાધુ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે.

અહિં એક પ્રશ્ન ઉઠે છે કે:—સૂત્રની પ્રવૃત્તિ સંક્ષેપથી હોય છે, જેવી રીતે—સામાયિક સૂત્ર. અથવા તો વિસ્તારથી-જેમ કે દ્વાદશાંગ ગણિપિટક, તો આ નમસ્કાર સંક્ષેપથી કહેવામાં આવ્યો છે કે વિસ્તારથી? જો કહેશે કે સંક્ષેપથી કહેવામાં આવ્યો છે તો સિદ્ધ ભગવાન કૃતકૃત્ય થયેલા છે એટલા માટે સાધુ પદથી ગ્રહણ નહિ થઈ શકવાના કારણે ‘નમો સિદ્ધાણં’ અને અરિહંત આચાર્ય ઉપાધ્યાયોમાં સાધુપણું રહેવાના કારણે ‘નમો છોણ સવ્વસાહૂણં’ એટલું જ કહેવું જરૂરી હતું. જો તમે વિસ્તારથી કહેવામાં આવ્યું છે એમ માનશો તો ‘નમો ઉસમસ્સ’ ‘નમો અજિઅસ્સ’ ઇત્યાદિ પ્રકારથી સર્વ તીર્થંકર અરિહંતોના તથા ‘નમો ઇગસમયસિદ્ધાણં’ ‘નમો દુસમયસિદ્ધાણં’ ઇત્યાદિ પ્રકારથી તમામ સંખ્યાત અસંખ્યાત અનન્તસમય સિદ્ધોના, એ પ્રમાણે આચાર્યાદિના જુદા-જુદા નામ ગ્રહણ કરવાથી અનંત ભેદ થઈ જશે. એ કારણથી આ પાંચ નમસ્કાર સંક્ષેપથી છે. અથવા તો વિસ્તારથી છે એમ કહી શકાશે નહિ.

ઉત્તર—માની લ્યો કે અરિહંત આચાર્ય આદિ પણુ સાધુ છે, પરંતુ સામાન્ય રીતે સાધુ શબ્દથી નમસ્કાર કરવાથી માત્ર સાધુનમસ્કારનું જ ફળ થાય છે—મળે છે. પણ આચાર્ય આદિના નમસ્કારનું ફળ મળતું નથી, કારણ કે:—નમસ્કાર એવા શબ્દોથી કરવામાં આવે છે કે જેના વડે નમસ્કરણીયમાં રહેલા અસાધારણ ગુણોનો યોગ થઈ શકે. અરિહંત, આચાર્ય આદિમાં રહેલા ગુણોનો યોગ અરિહંત આચાર્ય વગેરે શબ્દોથી જ થઈ શકે છે, પરંતુ સાધુ શબ્દથી કદાપિ થઈ શકશે નહિ. જેમ કોઈ માને કે રાજા પણ મનુષ્ય છે. મનુષ્ય શબ્દથી રાજાને નમસ્કાર કરવા ઇચ્છા કરે તો તે માણસ રાજાને નમસ્કાર કરવાનું ફળ પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ. રાજાને નમસ્કાર કરવા માટે રાજાના નામનો પરિચય કરાવનાર શબ્દોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. એ કારણથી જેટલા શબ્દો વિના વિશેષ-વિશેષ અવસ્થામાં રહેલા અરિહંત સિદ્ધ આદિ સૌનું ગ્રહણ કરવું અસંભવ છે. એટલા શબ્દોનું ગ્રહણ કરતાં છતાંય આ પંચનમસ્કાર સંક્ષેપથી જ છે, વિસ્તારથી નહિ.

પ્રશ્ન—આનુપૂર્વી* [કમ] બે પ્રકારની છે. એક પૂર્વાનુપૂર્વી અને બીજી પશ્ચાદાનુપૂર્વી. પ્રધાન ક્રમને પૂર્વાનુપૂર્વી કહે છે, અને અપ્રધાન ક્રમને પશ્ચાદાનુપૂર્વી કહે છે, તેમાં આ નમસ્કારને જો પૂર્વાનુપૂર્વીથી કરેલા છે એમ માનશો તો અરિહંતાણં થી પહેલા સિદ્ધાણં કહેવું જોઈએ. કારણ કે કૃતકૃત્ય થવાથી તેમજ અરિહંતોએ તેમને નમસ્કાર કરેલા છે તે કારણથી સિદ્ધ ભગવાન અરિહંતોથી પણ શ્રેષ્ઠ છે. હવે જો પશ્ચાદાનુપૂર્વીથી માનશો તો સૌથી પ્રથમ સાધુ, તે પછી ઉપાધ્યાય, અનન્તર આચાર્ય, ત્યાર પછી અરિહંત અને છેવટે સિદ્ધને નમસ્કાર કરવો જોઈએ. નહિ કે ઉપર પ્રથમ કહેવા પ્રમાણે. એ કારણથી આ નમસ્કાર—પદ્ધતિ આનુપૂર્વી (ક્રમ)થી રહિત છે. વગેરે.

ઉત્તર—નમસ્કાર કરવાવાળા ભવ્ય જીવો માટે સિદ્ધ ભગવાનની અપેક્ષા વ્યવહારનયથી અરિહંતોની પ્રધાનતા છે. કારણ કે સિદ્ધોનું પણ જ્ઞાન ભવ્ય જીવોને અરિહંતોના ઉપદેશથી થાય છે. તેમજ તીર્થપ્રવર્તક હોવાથી પોતાના ઉપદેશ દ્વારા ભવ્ય જીવોને ભવ સમુદ્રથી પાર ઉતારીને સિદ્ધગતિ સુધી પહોંચાડનારા અરિહંત જ છે. હવે કૃતકૃત્યની અને અરિહંતો સિદ્ધોને નમસ્કાર કરે છે તે વિષેની વાત કરવી રહી. તે બંનેમાં બરાબર છે; કારણ કે અરિહંતને પણ કેઈ કર્તવ્ય બાકી રહ્યું નથી. અને અનન્ત સિદ્ધોમાંથી ભાવિમાં થવાવાળા સિદ્ધ પણ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં અરિહંતને નમસ્કાર કરે છે જ. એ કારણથી છદ્મસ્થાવસ્થામાં અરિહંત સિદ્ધોને અને ભાવિ સિદ્ધો અરિહંતોને નમસ્કાર કરે છે. કારણ કે તે અવસ્થામાં કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલું નથી તેથી તેઓને અરિહંત અથવા સિદ્ધ શબ્દથી કહી શકાય જ નહિ. એટલા માટે નમસ્કાર મંત્રમાં કહેલા અરિહંત પદથી કેવલી અરિહંતોનું જ અહણુ થઈ શકે, જે અરિહંત, સિદ્ધ ભગવાનના સ્વરૂપનો ઉપદેશ આપીને ભવ્ય જીવોને અત્યન્ત ઉપકારી છે. એ કારણથી આ નમસ્કાર પૂર્વાનુપૂર્વીથી કરવામાં આવ્યા છે. તેથી કમશૂન્ય નથી.

પ્રશ્ન—જે પ્રમાણે અરિહંતના ઉપદેશથી ભવ્ય જીવોને સિદ્ધ ભગવાનનું જ્ઞાન થાય છે; તેવીજ રીતે આચાર્યના ઉપદેશથી અરિહંતોનું જ્ઞાન થવા સંભવ છે. એવી સ્થિતિમાં અરિહંતની અપેક્ષાએ પણ આચાર્યને જ પ્રથમ નમસ્કાર થવો જોઈએ. એ કારણથી ઉપદેશકના કેમથી આ નમસ્કાર કરવામાં આવ્યા છે એમ કહેવું તે યોગ્ય નથી.

ઉત્તર—આચાર્ય આદિનો ઉપદેશ ગણધરો પ્રતિ અરિહંત ભગવાને કરેલા પ્રથમ ઉપદેશનો જ અનુવાદ છે, સ્વતંત્ર નથી. એ કારણથી આચાર્ય આદિના ઉપદેશથી જે અરિહંતનું જ્ઞાન થાય છે. તેમાં પણ અરિહંત જ કારણ રૂપ છે. એટલે અરિહંતને પ્રથમ નમસ્કાર કરવામાં આવ્યા છે. હવે નમસ્કારનું રૂપ કહે છે.

‘एसो’ ઇત્યાદિ. આ પંચ-પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર (પોતાની અપેક્ષા અન્યને અન્તઃકરણથી ઉત્ક્રુષ્ટ સમજીને મસ્તક આદિ પાંચે અંગોને નમાવવું), આત્માને મલિન કરવાવાળા અથવા નરકાદિ કુગતિમાં લઈ જનારા, અથવા આત્મકલ્યાણ નાશ કરવાવાળા સર્વ(આઠ)પાપો(જ્ઞાનાવરણી-યાદિ કર્મો)ના નાશ કરનાર તથા દ્રવ્ય-ભાવ-રૂપ સર્વમંગલોમાં શ્રેષ્ઠ મંગલ-સ્વરૂપ છે. ॥ ૧ ॥

॥ ઇતિ નમસ્કાર-મંત્ર-વ્યાખ્યા ॥

સામાયિકમ

જેમ કોઈ ચતુર ખેડુત ખેડ્યા વિનાની જમીનમાં બી વાવતો નથી અને વાવે તો તે બીજ નકામું બન્ય છે. તેમ પંચ-પરમેષ્ઠી-નમસ્કારથી હૃદયરૂપી જમીનને પવિત્ર કર્યા વિના સામાયિક સફળ નથી થઈ શકતી ! તેટલા માટે શિષ્ય પ્રથમ નમસ્કાર કરે છે.

કરેમિ મંતે ઇત્યાદિ. હે મદન્ત=કલ્યાણ તથા સુખને દેવાવાળા, અથવા હે મવાન્ત=સંસારનો અંત કરવાવાળા, અથવા હે મયાન્ત=જન્મ જરા મરણ રૂપ ભય તથા ઇહલોકાદિ સાત ભયનો અંત કરવાવાળા, હે મયદાન્ત=અર્થાત કામ-ભોગોનો નાશ કરવાવાળા, અથવા હે મદન્ત=મ-એટલે ઇન્દ્રિયગણનું દમન કરવાવાળા, અથવા હે માન્ત=સમ્યક્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રથી સુશોભિત હે ભગવન ! (ગુરુમહારાજ !) હું સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્ચારિત્ર રૂપ રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ અથવા રાગ અને દ્વેષથી રહિત, દરેક પ્રાણીને મારી જેમ જેવાવાળો તથા ચિંતામણિ, કંઠપ્રતર, કામધેનુ, સ્પર્શમણિ વિગેરેથી પણ અતિશ્રેષ્ઠ જગતરૂપી ભયંકર અટવીમાં ભટકતા પ્રાણીઓના બધાં હુ:ખોનો નાશ કરનાર, સમ્યક્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રથી યુક્ત આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિરૂપ સામાયિક કર્મ છું, એટલા માટે યાવજીવ (જિંદગીભર) હું દરેક સાવધ વ્યાપારનો ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી ત્યાગ કરું છું.

x સમતા ભાવની પ્રાપ્તિ વિના રાગદ્વેષનો ક્ષય થતો નથી અને રાગદ્વેષના ક્ષય વિના કેવલજ્ઞાન કેવળદર્શનની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શનની પ્રાપ્તિ વિના મુક્તિ મલતી નથી. મોક્ષનું મૂળસાધન સામાયિક જ છે; એથી સામાયિક, કેવલ સાંસારિક સુખ આપનાર ચિંતામણિ પારસમણિ આદિથી પણ ઉત્તમ કહેલ છે.

ત્રણ કરણ આ છે—(૧) કૃત, (૨) કારિત, (૩) અનુમોદિત.

કૃત—પોતાની ઈચ્છાથી પોતે કરવું.

કારિત—બીજા વ્યક્તિ પાસે કરાવવું.

અનુમોદિત—જે સાવધ વ્યાપાર કરી રહ્યો હોય, તેને સાક્ષી બાંધવું.

ત્રણ યોગ આ છે (૧) મન, (૨) વચન, (૩) કાયા.

પ્રશ્ન—સૂત્રમાં ત્રિવિધેન (ત્રણ પ્રકારે) કહેલું જ છે, પછી મનસા=(મનથી),

વાચા (વચનથી) કાયેન (કાયાથી) કહેવાથી પુનરુક્તિ (કહેલાને ફરી કહેવું) થાય છે. આ ‘ત્રણ પ્રકારે’ એ વિશેષણ ‘મન, વચન, કાયા’નું જ હોઈ શકે છે. જો એમ માનવામાં આવે તો એનો અર્થ એવો થશે કે ‘ત્રણ પ્રકારના મનથી, ત્રણ પ્રકારના વચનથી અને ત્રણ પ્રકારની કાયાથી’ આરંભ ન કરે. અર્થાત્ મન, વચન, કાયાના પણ ત્રણ ત્રણ ભેદ બનશે, એવો અર્થ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ છે. શાસ્ત્રમાં ભગવાને મન આદિના ત્રણ ભેદ બતાવ્યા નથી, પરંતુ મન આદિના વ્યાપારોને તે ત્રણ પ્રકારના બતાવ્યા છે.

ઉત્તર—એ શંકા બરાબર નથી. જો ત્રિવિધેન ન કહીને કેવળ મનસા વાચા કાયેન કહ્યું હોત તો અર્થ બરાબર બંધ બેસત નહિ; કારણ કે કોઈ જેમ કહે કે ‘હૈય અને ઉપાદેયને ત્યાગો અને બ્રહ્મ કરો’ તો એ વાક્યમાં ક્રમાનુસાર ‘હૈય’ની

સાથે ‘ત્યાગો’નો સંબંધ થઈ જાય છે અને ‘ઉપાદેયની’ સાથે ‘અહણુ કરો’નો. એજ રીતે ‘ચોલપટ્ટો ચાદર પહેરો ઓઢો’ કહેવાથી એ અર્થ થાય છે કે ચોલપટ્ટો પહેરો અને ચાદર ઓઢો. એ રીતે ત્રિવિધેન (ત્રણ પ્રકારે) શબ્દ ન રાખ્યો હોત તો એવો અનિષ્ટ અર્થ થઈ જતો કે મનથી ન કરો, વચનથી ન કરાવો અને કાયાથી ન અનુમોદના કરો. અનિષ્ટ અર્થનો પરિહાર કરવાને માટે ત્રિવિધેન શબ્દ આપ્યો છે, એમ ત્રિવિધેન શબ્દ આપવાથી એવો અર્થ થયો કે—(૧) મનથી ન કરું, (૨) ન કરાવું, (૩) ન કરનારને ભલો જાણું, (૪) વચનથી ન કરું, (૫) ન કરાવું, (૬) ન કરનારને ભલો જાણું, (૭) કાયાથી ન કરું, (૮) ન કરાવું (૯) ન કરનારને ભલો જાણું.

અથવા પહેલાં સામાન્ય રૂપે કહ્યું છે કે ‘ત્રણ પ્રકારે ન કરું’ પરંતુ તે ત્રણ પ્રકાર કયા કયા છે? એવી જિજ્ઞાસા થતાં વિશેષરૂપે ખતાવી આપ્યું કે મનસા વાચા કાયેન એ ત્રણ પ્રકાર છે. એથી કરીને પુનરુક્તિ આદિ કોઈ દોષ થતો નથી.

અથવા મન વચન અને કાયાના નિમિત્તે થનારા ત્રણ ભેદોનો સંબંધ કરવાને માટે ત્રિવિધેન શબ્દ રાખ્યો છે.

વ્યાકરણમાં મંતે શબ્દ અનેક પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે. તેથી એના અર્થ ઘણા છે; જેવાં કે (૧) કલ્યાણ અને સુખને આપનાર, (૨) સંસારનો અંત કરનાર, (૩) જેની સેવાભક્તિ કરવાથી સંસારનો અંત આવી જાય છે તે, (૪) જન્મ જરા મરણના ભયનો નાશ કરનાર, (૫) ભોગોને ત્યાગ કરનાર, ભયનું દમન કરનાર—નિર્ભય, (૭) ઈદ્રિયોનું દમન કરનાર, (૮) સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્રથી દીપ્તિમાન. એ બધાને મંતે કહે છે, એજ રીતે બીજા અર્થો પણ સમજી લેવા. ‘ભદ્રંત’ એ સંબોધનથી એમ પ્રગટ થાય છે કે બધી ક્રિયાઓ શુદ્ધ મહારાજની સાક્ષીએ જ કરવી જોઈએ.

હે ભગવાન! હું દંડથી નિવૃત્ત થાઉં છું, નિંદા કરું છું અને ગર્હા કરું છું. શબ્દકોશોમાં ‘નિંદા અને ગર્હા’ શબ્દનો એક જ અર્થ છે, તેથી પુનરુક્તિ થાય છે, એમ ન સમજવું, કારણ કે નિંદા આત્મસાક્ષીએ થાય છે અને ગર્હા શુદ્ધસાક્ષીએ થાય છે, અથવા નિંદા સાધારણ કુત્સાને કહે છે અને ગર્હા અત્યંત નિંદાને કહે છે.

આનો અર્થ એ થાય છે કે હે ભગવાન! અતીત કાળમાં દંડ (સાવધ વ્યાપાર) કરનાર આત્મા (આત્મપરિણતિ) ને અનિત્ય આદિ ભાવના ભાવીને ત્યાગું છું, નિંદું છું, ગર્હું છું, જેમ ઘરની દેહેલી (ઉંજર) પર દીવો રાખવાથી અંદર પણ પ્રકાશ થાય છે અને બહાર પણ પ્રકાશ થાય છે તેને ‘દેહેલી-દીપક ન્યાય’ કહે છે. કહ્યું છે કે—‘પરે એક પદ બીચમે, હુલું દિસ લાગે સોય. સો હે ‘દીપક-દેહરી,’ જાનત હે સખ કોય. (૧)’ વચમાં મણિ જડી દેવાથી જેઉ બાણુ મણિનો પ્રકાશ થાય છે તેને ‘મધ્યમણિ-ન્યાય’ કહે છે. એજ રીતે

અપ્પાણં ને બેઉની સાથે સંબંધ થાય છે. અર્થાત્ સાવધવ્યાપારવાળા આત્માને ત્યાગું છું અને તેની નિંદા કરું છું, તથા ગર્હા કરું છું. (સૂ. ૧)

મુનિયોની સર્વવિરતિરૂપ સામાયિક યાવજ્જીવ હોય છે. એમાં પ્રમાદ આદિથી અતિચારની સંભાવના રહે છે, એટલા માટે સામાયિક નિરૂપણ કરીને તે પછી શિષ્ય કાયોત્સર્ગપૂર્વક અતિચારની આલોચના કરવા માટે પ્રથમ કાયોત્સર્ગની પ્રતિજ્ઞા કરીને દોષોની આલોચના કરે છે ઇચ્છામિ ઠામિ કાઉસ્સગં વિગેરે.

હે ભદ્રન્ત! હું ચિત્તની સ્થિરતાની સાથે એક સ્થાન ઉપર સ્થિર થઈને ધ્યાન મૌન સિવાય અન્ય બધા કામોનો ત્યાગરૂપ કાયોત્સર્ગ કરું છું. પરંતુ એના પહેલાં શિષ્ય પોતાના દોષોની આલોચના કરે છે. “જો મેં ઇત્યાદિ” એ મારાથી આગસવશ દિવસસંબંધી તથા રાત્રિસંબંધી સમયમર્યાદાનો ઉલ્લંઘનરૂપ અતિચાર કરાયો હોય, ચાહે તે એ શરીરસંબંધી વચનસંબંધી મન-સંબંધી, ઉસ્સુત્તો-ઉત્તમૂત્રરૂપ અર્થાત્ નીર્થ કર ગણધર વિગેરે ઉપદિષ્ટ પ્રવચનની વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણાદિ, ઉમ્મગ્ગો ઉન્માર્ગરૂપ અર્થાત્ ક્ષાયોપશામિક ભાવનું ઉલ્લંઘન કરીને ઔદયિક ભાવમાં પ્રવૃત્તિરૂપ, અકળ્પો અકલ્પ્ય, કરણચરણરૂપ આચારરહિત અને અકરણિજ્ઞો અકરણીય અર્થાત્ મુનિઓને નહિ કરવા લાયક હોય. ઉપર કહેલ એ બધા કાયિક તથા વાચિક અતિચાર છે. હવે માનસિક અતિચાર કહે છે—

દુજ્ઞાઓ-દુર્ધ્યાન-કષાયયુક્ત અંતઃકરણની એકાગ્રતાથી આર્તરોદ્રધ્યાનરૂપ દુર્વિચિતિઓ-દુર્વિચિન્તિત-ચિત્તની અસાવધાનતાથી વસ્તુના અયથાર્થસ્વરૂપમાં ચિત્તનરૂપ અણાયારો-અનાચરણીય સંયમિયોને અનાચરણીય અણિચ્છિદ્રયવ્વો-અનેષ્ઠવ્ય-હંમેશાં નહિ ઇચ્છવાયોગ્ય તથા અસમળપાઉગ્ગો-અશ્રમળપ્રાયોગ્ય-સાધુઓના આચરણને અયોગ્ય હોય તેમજ જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં, ચારિત્રમાં તથા વિશેષરૂપથી શ્રુત-ધર્મમાં, સમ્યક્ત્વરૂપ તથા ચારિત્રરૂપ સામાયિકમાં તથા એના ભેદરૂપ યોગનિરોધાત્મક ત્રણ ગુપ્તિઓમાં, ચાર કષાયોમાં, પાંચ મહાવ્રતોમાં, છ જીવનિકાયોમાં, (૧) અસંસૃષ્ટા (૨) સંસૃષ્ટા (૩) સંસૃષ્ટાડસંસૃષ્ટા (૪) અલ્પલેપા (૫) અવગૃહીતા (૬) પ્રગૃહીતા (૭) ઉજ્જતધર્મિકારૂપ સાત પિંડેષણાઓમાં, પાંચસમિતિ ત્રણગુપ્તિરૂપ આઠ પ્રવચનમાતાઓમાં, બ્રહ્મચર્યની નવ વાડોમાં, દશ પ્રકારના શ્રમણધર્મની અંદર શ્રદ્ધા-પ્રરૂપણા-સ્પર્શનારૂપ શ્રમણયોગોમાંથી જેની કોઈની દેશથી ખંડના અથવા સર્વથા વિરાધના થઈ હોય તે સર્વ પૂર્વે કહેલા અતિચારોથી મને લાગેલાં પાપ નિષ્ક્રંધ થાય.

મિ-એની મે એવી છાયા કરીને જે વ્યાખ્યાન કરેલું છે તે વ્યાકરણ

તથા સૂત્રના તાત્પર્યથી વિરુદ્ધ હોવાને કારણે એકદમ ત્યાજ્ય છે. કેટલાક “મિચ્છામિ” એ પદમાં “મિ ‘છા’ મિ” એ પ્રમાણે પદરહેદ કરીને ‘મિ’ કાયિક અને માનસિક અભિમાનને છોડી “છા”=અસંયમરૂપ દોષને ઢાંકીને “મિ” ચારિત્રની મર્યાદામાં રહેલો હું ‘દુ’ ‘ક’ ‘હં’ “દુ”=સાવધકારી આત્માની નિન્દા કરે છે. “ક” કરેલાં પાપકર્મનો “હં” ઉપશમદ્વારા ત્યાગ કરે છે, અર્થાત્ દ્રવ્યભાવથી નમ્ર તથા ચારિત્રમર્યાદામાં સ્થિત થઈને હું સાવધક્રિયાવાન આત્માની નિન્દા કરે છે અને કરેલા પાપને ઉપશમભાવથી હઠાવું છું—એ પ્રમાણે અર્થ કરે છે. આ પ્રમાણે અર્થ કરવો તે કોઈ પ્રકારે અસંગત નથી પરંતુ સર્વથા ઉચિત જ છે, કારણ કે સમુદાય પ્રત્યેકથી ભિન્ન નથી—આ ન્યાય પ્રમાણે જ્યારે પદની સાર્થકતા સ્વીકાર કરવામાં આવે તો પ્રત્યેક વર્ણની પણ સાર્થકતા સ્વીકારવી જોઈએ. અન્ય વર્ણોના સમુદાયરૂપ પદ અને પદોના સમુદાયરૂપ વાક્યમાં જો વર્ણોને અનર્થક કહીએ તો તેના સમુદાયરૂપ શબ્દ તથા વાક્ય પણ અનર્થક થઈ જાય. જેવી રીતે કે પતંજલિએ પોતાના ગ્રંથ વ્યાકરણ—મહાભાષ્યમાં કહ્યું છે : “જેનો સમુદાય અર્થવાન હોય છે તેનું અવયવ પણ અર્થવાન જ રહે છે. જેમ નેત્રવાળો એક માણસ દેખી શકે છે તો તે રીતે નેત્રવાળા હજારો માણસોનો સમુદાય પણ દેખી શકે છે. તલના એક દાણામાં તેલ છે તો તેના અનેક દાણાઓમાં પણ છે અને જેનું અવયવ અનર્થક હોય છે તો તેના સમુદાય પણ અનર્થક હોય છે. રેતીના એક કણમાંથી તેલ નીકળતું નથી તો રેતીના ઢગલામાંથી પણ તેલ નીકળી શકતું નથી. ઇત્યાદિ.”

અથવા નિરુકત—રીતિ—પ્રમાણે “મિચ્છામિ દુક્કડમ્” નો અર્થ એવી રીતે પણ થાય છે. “મિ છા મિ દુક્કડં” એવો પદરહેદ કરવાથી ‘મિ’ મારામાં રહેલા ‘છા’ મિથ્યાત્વ અવિરતિ કષાય પ્રમાદ અશુભ—યોગરૂપ ‘દુક્કડં’ પાપને ‘મિ’ દુર કરે છે, અથવા ‘મિ’ ‘છા’ ‘મિ’ તું વ્યાખ્યાન પહેલાની માફક જાણવું. ‘દુક્કડં’ શબ્દમાં “દુ ક હં” એવી રીતે પદરહેદ કરવાથી ‘દુ’=દુષ્ટ (અપ્રશસ્ત) ‘ક’ આત્માની ‘હં’=સત્તાને, અતએવ સમુદાયનો આ અર્થ થાય છે કે ઉક્ત મિથ્યાત્વાદિના કારણે મારામાં રહેલી આત્માની અતિચારપ્રવૃત્તિ રૂપ અપ્રશસ્ત સત્તા (અશુદ્ધ અવસ્થા) ને ત્યજું છું.

ઉપર કહેલા મિથ્યાદુષ્ટ પ્રાયશ્ચિત્ત સમિતિ—શુષ્પિરૂપ સંયમ માર્ગમાં પ્રવર્તેલા સાધુના પ્રમાદ આદિ કારણથી લાગેલા દોષને એવી રીતે હટાવી દે છે કે જેવી રીતે દીવો અંધારાને હટાવી દે છે. પણ જે સાધુ જાણી જોઈને દોષનું સેવન કર્યા કરે છે તેના મિથ્યાદુષ્ટ કેવળ શુદ્ધ વિગેરેના મનોરંજન માટે જ છે. પાપ-માંથી છુટવાને માટે નહિ. કારણ કે ભૂલથી થયેલા અપરાધોને માટે જે પ્રાયશ્ચિત્ત નક્કી છે, તેથી જાણી જોઈને અપરાધ કરવાવાળાના દોષ દૂર થઈ શકતા નથી. જેવી રીતે અજ્ઞાતાં કેઈથી રાજ્યશાસન—વિરુદ્ધ કોઈ અપરાધ થઈ જાય તો તેને જેટલી સજા દેવાય છે, તે કરતાં જાણી જોઈને અપરાધ કરવાવાળાને તે અપરાધથી

અધિક સજા દેવાય છે, મિથ્યાદુષ્ટતાના ભરોસા ઉપર નાણી નેષ્ટને પાપ કરતા રહેનારા સાધુની ખાસ કરીને એવી દુર્દશા થાય છે કે જેવી રીતે કુંભારના હાથથી મિથ્યાદુષ્ટ દેવાવાળા કુલ્લક સાધુની થઈ હતી. સૂ. ૨

હવે અતિથાદેની વિશેષ શુદ્ધિ માટે વિધિપૂર્વક કાથોત્સર્ગનું સ્વરૂપ બતાવે છે. ‘તસ્મૃત્તરીકરણેન’ इत्यादि.

અર્થિયા 'તસ્સ' પદથી દેશખંડિત અને સર્વવિરાધિત રૂપ શ્રમણ-યોગ અથવા સાતિચાર આત્માનું ગ્રહણ છે. કોઈ કોઈ 'તસ્સ' આ પદથી અતિચારનો ગ્રહણ કરે છે. પરંતુ તે યોગ્ય નથી. તેથી તેનો સંબંધ "તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકંદ" આ પદમાં રહેલા તસ્સ શબ્દની સાથે પૂરો થયો છે. ખીણું કારણ એ પણ છે કે 'પ્રાયશ્ચિત્તકરણ' તથા "પાપવિશુદ્ધિ" કંટક-શુદ્ધિ-પગ આદિમાં લાગેલા કાંટાને નિકાલવાની રીતે અતિચારોનું વિશુદ્ધીકરણ થઈ શકે છે તો પણ અર્થ કહીને 'ઉત્તરીકરણેણ' અથવા 'વિસલીકરણેણ' ની સાથે તેનો સંબંધ નથી બેસતો. કારણ એ છે કે ન તો અતિચારોને ઉત્કૃષ્ટ બનાવવા માટે કાયોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે અને નથી તેમાં માયાદિ શબ્દોનો સંભવ. માયાદિશબ્દ તો આત્માનો વિભાવપરિણામ છે. એથી સિદ્ધ થયું કે-એ ખંડિત અથવા વિરાધિત શ્રમણયોગ અથવા એ યોગથી યુક્ત આત્માને ઉત્કૃષ્ટ બનાવવા માટે અથવા પ્રાયશ્ચિત્ત વિના આત્મા ઉત્કૃષ્ટ થઈ શકતો નથી તેથી લાગેલાં પાપોના પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે, તથા પ્રાયશ્ચિત્ત પણ પરિણામોની શુદ્ધતા વિના થઈ શકતાં નથી તે માટે અતિચારોને દૂર કરી આત્મપરિણામોને શુદ્ધ કરવાને માટે વિશેષીકરણ (આત્મપરિણામોને શુદ્ધ કરવા) પણ શબ્દને દૂર કર્યા વિના નથી થઈ શકતો, કેમ કે સિંહ વાઘ વિગેરે ભયંકર પ્રાણીઓના તીક્ષ્ણ નખ દાંત વિગેરેથી શરીરના અંગે અંગને ફડાવવું, પોતાના જ હાથે આખા શરીરની ચામડી ખેંચીને તેના ઉપર મીઠું છાંટી લેવું, રાજપુત્રીથી પોતાનું માથું કાપીને ફેંકી દેવું, ગરમ કરેલું સીસું પી જવું, ધગધગતા અગ્નિકુંડમાં કુદી પડવું. પર્વતની ટોચ ઉપર ચઢીને ધડામથી અંપલાવવું, કલેબમાં ભાલા ભોકવા આદિ દ્રવ્યશબ્દ સહન કરવા સહજ છે પરંતુ ઋદ્ધ્યાદિ ત્રણ ગૌરવો (ગારવ)નો નાશ થવાના ડરથી અથવા જાતિ વિગેરે આઠ પ્રકારના મદને લીધે પોતાની અંદરજ છુપાએલ-મુનિઓનાં મુકિતસાધન ઉત્કૃષ્ટ તપ વિગેરે ક્રિયારૂપ કોમલ-કલ્પલતાને કાતરવામાં કાતર સમાન, તથા અનંત દુર્ગોષ્ઠિથી યુક્ત અને ચાર ગતિરૂપ અનંત સંસારમાં પરિજનમણુ કરાવનાર-મયા આદિ ભાવશબ્દોનું પામરોથી સહન થવું બહુજ કઠણ છે તે માટે ભાવશબ્દોને દૂર કરવા, તથા જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે પાપ (આઠ) કર્મોનો નાશ કરવા માટે હું કાયોત્સર્ગ કરું છું. પણ એમાં શ્વાસ લેવો તથા મૂકવો, ખાંસી ખાવી, છીંકે ખાવી, ગગાસું ખાવું, ઓઠ-કાર ખાવો, અપાનવાયુનો સ્વાવ થવો, પિત્તપ્રકોપથી અંધારા આવવા, મૂર્છા

આવવી, સૂક્ષ્મ પણે અંગોનું હલન ચલન થવું તથા ફરકવું, કંઈ થુંક વિગેરેનો સંચાર થવો, તેમજ દૃષ્ટિનું સંચલન થવું વિગેરે આગાર છે. અહિં આદિ ચન્દ્રથી અગ્નિ જલ ડાકુ રાજા સિંહ સર્પ હીવાલ તથા છતનું પડી જવું વિગેરે ઉપદ્રવોથી અથવા ખિલાડી વિગેરે હિંસક પ્રાણિઓથી ઘેરાએલ ઉંદર વિગેરે જીવોને દયા ભાવથી છોડાવવા માટે સ્થાનફેર કરવો વિગેરે આગારોનું અહલ્ય કરવું જોઈએ.

ઉચ્છ્વસિતાદિ આગાર અધિકારિયો (ધ્યાનસ્થ વ્યક્તિઓ)ની ઓછી વધુ શક્તિની અપેક્ષાથી કહ્યું છે. આ આગારોથી મારા કાર્યોત્સર્ગ ખંડિત તથા વિરાધિત નહિં થાય, કયાં સુધી ? કે જ્યાં સુધી અરિહંત ભગવાનને નમસ્કાર કરીને ધ્યાન પૂરો ન કરી લઉં ત્યાં સુધી, એક સ્થિતિથી કાયાને, મોનથી વચનને અને ચિત્તની એકાગ્રતાથી આત્માને વોસરાઉ છું. (સૂ. ૩)

એવી રીતે કાર્યોત્સર્ગનું અવલંબન કરીને તેમાં અતિચારોનું વિશેષરૂપથી ચિંતન કરે છે ‘આગમે તિવિદે’ इत्यादि

જેનાથી ‘જીવ’ ‘અજીવ’ વિગેરે નવ તત્ત્વ બરાબર જાણી લેવાય અથવા જે વિનય આદિ આચરણદ્વારા તીર્થંકર અથવા ગણુધરોથી પ્રાપ્ત થાય. અથવા જે આત્મસ્વરૂપના સ્મરણને માટે પ્રાપ્ત કરવામાં આવે, અથવા જેનાથી મોક્ષમર્ગનું જ્ઞાન થાય અથવા જે તીર્થંકર ભગવાન દ્વારા ઉપદેષ્ટ હોવાને કારણે શંકારહિત અને અલૌકિક હોવાથી ભગ્ય જીવેને અકિત કરવાવાળા જ્ઞાનને આપવવાળા હોય, અથવા જે અરિહંત ભગવાનના મુખથી નીકળીને ગણુધર દેવને મસ્ત્યા તથા જેને ભગ્ય જીવેએ સમ્યક ભાવથી માન્યા તેને ‘આગમ’ કહે છે. તે ત્રણ પ્રકારના છે. (૧) મુત્તાગમ, (૨) અસ્થાગમ, (૩) તદુભયાગમ.

જેમાં સંક્ષેપ રૂપે ઘણા અર્થોનો સંગ્રહ કરવામાં આવે. અથવા જે હોષ રહિત કહેલ હોય, અથવા જેમ સુતેલ ૭૨ કળાના જ્ઞાતા પુરૂષને જગાડયા પછી કળાના ભેદ-પ્રભેદ જાણી શકાય તેવી રીતે અર્થ દ્વારા સઘળા તત્ત્વ જેનાથી જાણી શકાય, અથવા જેમ દોરામાં મણિ-મોતી વિગેરે ભાતભાતના પદાર્થ ગુંથાએલ રહે છે. અથવા જેવી રીતે ઘણાં સૂતરને ભેગા કરીને ડાહ્યા માણસો પાતાની ઈચ્છારૂપ ભાતભાતનું કાપડ બનાવે છે તે કાપડ ગુપ્ત અંગોને ઢાંકે છે, સદી અને તાપથી બચાવે છે અને પહેરનારની શોભાને વધારે છે. તેવી જ રીતે જે જીવાદિ નાના પદાર્થોના સ્વરૂપથી ગુપ્તિત (અચિત) તથા આચાર્ય વિગેરેના વ્યાખ્યાનાદિ-દ્વારા વિસ્તૃત થઈને આસ્ત્રવોને ઢાંકે છે, અષ્ટ પ્રકારના કર્મોથી બચાવે છે, ધારણા કરવાવાળાની શોભા વધારે છે, અથવા જેવી રીતે સોય-દ્વારા કાપડના ટુકડા સીવાઈ ગયા પછી તરેહ તરેહનાં સુંદર વસ્ત્ર બનીને લોકો માટે ઉપકારી બને છે. તેથી રીતે જે ઘણા પ્રકારના અર્થોથી સંગૃહીત થઈને ભગ્યોને અપૂર્વ લાભદાયક થાય છે, અથવા જેવી રીતે કોઈ ઝરણામાંથી પાણી ઝરે છે એવી રીતે જેમાંથી ઉત્તમ અર્થ નિકળે છે, તેને સૂત્ર કહે છે.

કહ્યું પણ છે—

જેમાં અક્ષર થોડા છતાં પણ અર્થ સર્વવ્યાપક, સારગર્ભિત, સંદેહરહિત નિર્દોષ તથા વિસ્તૃત હોય તેને વિદ્વાન માણસો સૂત્ર કહે છે.

તદ્રૂપ (સૂત્રરૂપ) આગમ-સૂત્રાગમ કહેવાય છે.

જે મુમુક્ષુઓથી પ્રાર્થિત હોય તેને અર્થાગમ કહે છે. કેવળ સૂત્રાગમ અગર અર્થાગમથી પ્રયોજન સિદ્ધ નથી થઈ શકતું, એટલા માટે સૂત્ર અને અર્થ-રૂપ તદુભયાગમ કહેલ છે. એમાં જો થોડુંક ક્રમને છોડીને અર્થાત્ ક્રમપૂર્વક

ન વંચાયું હોય, જેવી રીતે ‘નમો અરિહંતાણં’ વિગેરેની જગ્યાએ ‘અરિહંતાણં નમો’ વિગેરે વંચાયું હોય (૧). એક સૂત્રના પાઠ બીજા સૂત્રમાં મેળવીને અગર જ્યાં રોકાવું ન જોઈએ ત્યાં રોકાઈને, અથવા પોતાના તરફથી થોડા શબ્દ જોડીને વાંચ્યું હોય, (૨). અક્ષરહીન વંચાયું હોય-જેવી રીતે ‘અનલ’ શબ્દનો અકાર કાઢી નાખીએ તો ‘નલ’ બની જાય છે, ‘સંસાર’ શબ્દમાં ખાલી અનુસ્વાર કાઢી નાખીએ તો ‘સસાર’ (સારસંકિત) બને છે. તથા જેમ ‘કમળ’ શબ્દના ‘ક’ ને કાઢી નાખવાથી ‘મળ’ શબ્દ બની જાય છે.

આ વિષયમાં એક વિદ્યાધર અને અભયકુમારનું દષ્ટાંત છે.

એક વખત રાજગૃહ નગરીમાં પધારેલા ભગવાન મહાવીર સ્વામીની ધર્મદેશના સાંભળી તથા ભગવાનને વન્દન કરી પરિવ્રજ્યાલી ગયા પછી એક વિદ્યાધરના વિમાનને ઉડતા-પડતા જોઈને પોતાના પુત્ર અભયકુમારની સાથે શ્રેષ્ઠિક રાજાએ ભગવાનને પૂછ્યું. પ્રભો! આ વિમાન આવી રીતે ઉડીને પાછું કેમ પડે છે? ત્યારે ભગવાને જણાવ્યું કે આ વિદ્યાધર પોતાની વિદ્યામાંથી એક અક્ષર ભૂલી ગયો છે. જેથી આ વિમાન પાંખ વિનાના પક્ષીની જેમ વારંવાર ઉડી ઉડીને પડી જાય છે. એવું સાંભળીને રાજા શ્રેષ્ઠિકના પુત્ર અભયકુમારે પોતાની પદાનુસારિણી લલિત દ્વારા એના વિમાનચારણ (વિમાન ચલાવનાર) મંત્રને પૂરા કરી તેના મનોરથને સિદ્ધ કર્યું, અને તે વિદ્યાધર પાસેથી આકાશ-ગામિની વિદ્યાની સિદ્ધિનો ઉપાય શીખી લીધો (૩).

વધારે અક્ષર જોડીને વાંચ્યું હોય - જેવી રીતે એક રાજાનો વાચક ‘નલ’ શબ્દ પહેલાં ‘અ’ જોડી દેવાય તો ‘અનલ’ બની જાય છે અને જેનો અર્થ અગ્નિ થઈ જાય છે (૪). પદને થોડું અગર વધારે કરીને જોલાયું હોય જેવી રીતે સાત વ્યસન સેવવા યોગ્ય નથી. અહીં નથી પદને છોડી દેવાથી, તથા ‘હાર’ ની સાથે ‘પ્ર’ વિગેરે વધારે શબ્દ ઉમેરવાથી ઘણો અર્થબોદ થઈ જાય છે (૫). વિનયરહિત વંચાયું હોય (૬). મનોયોગ આપ્યા વિના વાંચ્યું હોય અથવા આયચ્છિન્ન વિગેરે શાસ્ત્રોક્ત તપ કર્યા વિના વાંચ્યું હોય (૭). ઉદાત્ત વિગેરેનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર કર્યા વિના વાંચ્યું હોય (૮). પાત્ર-કુપાત્રના વિચાર કર્યા વિના રહસ્ય સમજાવીને જણાવ્યું હોય. કારણ કે શિષ્યની પરીક્ષા કર્યા વિના કોઈ વખત કુપાત્રને જણાવાય તો તે સાંપને દૂધ પીવરાવવા જેવું તથા તાવવાળાને ઘી ખવરાવવા જેવું અથવા તો ઠંડા પાણીથી સ્નાન કરાવવા જેવું અનર્થકારી થાય છે, અથવા તો સુન્દર રત્નોની માળા વાંદરાના ગળે પહેરાવવી અગર ખારા વાળી જમીનમાં બીજ વાવી દેવામાં આવે તો લાલ થવાના બદલે હાનિ જ થાય છે. એ પ્રમાણે કુપાત્ર શિષ્યને શાસ્ત્રનું જ્ઞાન આપવું અલાભકારી છે. કદાચ કોઈ સંયોગવશાત્ તે વિદ્યા પ્રાપ્ત પણ કરી લે તો પણ પોતાના કુટિલ

સ્વભાવને તે છોડતો નથી અને સુપાત્ર શિષ્યને પણ પોતાના જેવો બનાવે છે, અને સામાન્ય જેવી વાતમાં પણ ક્રોધાયમાન થઈને ધર્મંડ સાથે ડુર્ભાવના રૂપ કુહાડી વડે ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષને કાપી નાંખવા તૈયાર થઈ જાય છે.

કુપાત્ર તેને કહે છે કે જે પારકી નિન્દા કરે. ઇંદ્રિયોમાં લોહુપી, કુટિલ-અંતઃકરણ હોય. ક્રોધી, ચાડીયાપણું, કડવી વાણી બોલનાર, ખાન-પાનમાં લોહુપી, મન વચન અને કાયામાં વિષમવૃત્તિ (મનમાં ખીજું, બોલવામાં ખીજું અને કરવામાં ખીજું) રાખનાર, તથા ઉદ્ધત હોય. જેમકે ઉત્તરાધ્યયન-નિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કે:—

“જોકે, ડાંસ, મસ્તૃષ્ણ, વિંછીના સમાન આચરણ કરવાવાળા, અસહિષ્ણુ આગસુ, ક્રોધી, વારંવાર કહેવા છતાંય ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન નહિ કરનાર, ગુરુના વિરોધી, ચારિત્રમાં શબ્દ દોષયુક્ત, ગુરુને અસમાધિ ઉત્પન્ન કરનાર, કળ્યાણોર, ચાડીયાપણું, પરને પીડા કરનાર, બીજાને દબાવનાર, ખાનગી વાતને બહાર કરનાર, વિરુદ્ધ આચરણ કરનાર તથા શબ્દ પાપાત્મા જનવચનમાં શંકા કંપા કરનાર કુશિષ્ય કહેવાય છે.

સ્થાનાડ્ગ સૂત્રમાં ભગવાને કહ્યું છે કે—અવિનીત, રસલોહુપ, મહાક્રોધી, તથા માયાચારી શિષ્ય, આ ચારને વાચના આપવી યોગ્ય નથી.

અથવા ‘સુદ્દુદિનં’ અર્હિઆ પ્રાકૃત ભાષાના કારણે અકારનો લોપ છે. એટલા માટે સુકું-વિનીતને અદત્ત-નહિ ભણાવ્યો હોય. કારણ કે વિનીત શિષ્યને અભ્યાસ કરાવવાથી અનન્ત જ્ઞાનાદિ શુભોની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને બીજે ઠેકાણે ધર્મદાન પણ કહેલ છે. જેવી રીતે “સુપાત્ર શિષ્યને નિર્લોભ અને કેવલ પરમાર્થ-બુદ્ધિથી જ્ઞાન આપવું તેને “ધર્મદાન” કહે છે” ॥ ૧ ॥

(૯) દુષ્ટભાવથી ગ્રહણ કર્યું હોય અથવા દુષ્ટ પુરૂષ પાસેથી લીધું હોય આ અતિચારને કોઈએ “સુદ્દુદિનં” થી અલગ માન્યો નથી, અર્થાત “સુદ્દુદિનં દુદ્દુષ્ટપિચ્છિયં” આ બન્નેને ભેલવી એક અતિચાર માનેલ છે તે ઉચિત નથી, કેમકે આ બન્નેની કોઈ એવી અપેક્ષા નથી કે જેથી એક સાથે સંબંધ કરવામાં આવે. બન્નેને જુદા જુદા માનવાથી ચોદ અતિચાર થાય છે. નહિ તો તેર જ થઈ જશે (૧૦) અકાલમાં સ્વાધ્યાય કર્યો હોય (૧૧) કાલમાં સ્વાધ્યાય કર્યો ન હોય (૧૨) અસ્વાધ્યાયમાં સ્વાધ્યાય કર્યો હોય (૧૩) સ્વાધ્યાયના સમયમાં સ્વાધ્યાય ન કર્યો હોય (૧૪) “તસ્મિન્નિચ્છામિ દુર્કર્મ” તે મારું પાપ નિષ્કલ થાઓ.

અસ્વાધ્યાયના વિષયમાં આગળ કોઈક આપેલું છે.

॥ अस्वाध्याययन्त्रम् ॥					
संख्या	अस्वाध्याय	द्रव्य	क्षेत्र	काल	भाव
१	उक्तावाय (उल्कापात)	तारा टूटे	जिस मण्डलमें	एक पहर	सुत्र न पड़े
२	दिसिदाह (दिग्दाह)	दिशा की लालिमा	"	जब तक रहे	"
३	गज्जिय (गर्जित)	मेघ की गर्जना	"	एक पहर	"
४	विज्जुय (विद्युत्)	विजली चमके	"	एक पहर	"
५	निग्घाय (निर्घात)	बादल कड़के या थूकम्प होवे	"	८-१२-१६ पहर	"
६	जूवय (यूपक)	बालचन्द्र १।२।३ शुक्ल तिथि	सर्वत्र	एक पहर	"
७	नक्खदिन्ने (यक्षदीप्त)	आकाशमें यक्षादिका चिह्न।	जिस मण्डलमें	जब तक दिसाई दे	"
८	धूमिया (धूमिका)	लाल या काली धूँवर	"	जब तक रहे	"
९	महिया (महिका)	सफेद धूँवर	"	"	"

१०	रयउग्याय (रजउद्धात)	सब दिशाओंमें धूलका छा जाना	"	"	सूत्र न पढ़े
११	अग्नी (अस्थि)	हाड मनुष्य तिर्यच का	१०० हाथ मनुष्य का ६० हाथ तिर्यच का हाड होतो।	मनुष्य के हाड की अवधि १२ वर्ष	"
१२	मंस (मांस)	मांस मनुष्य-तिर्यच का	मनुष्य का १०० हाथ तिर्यच का ६० हाथ	३ पहर	"
१३	सोणिय (शोणित)	लोही मनुष्य ^१ तिर्यच ^२ का तथा प्रसव ^३ का	११०० हाथ २६० हाथ ३ सातघरों के अंदर यदि बीचमें रस्ता न पड़ता हो	^१ १५३ पहर ३ कन्या प्रसव ८ अहोरात्र पुत्र प्रसव ७ अहोरात्र	"
१४	असुह सामन्त (अशुचि सामन्त)	अशुचि	जहां दीखे, गंध आये.	जब तक रहे	"
१५	सुसाण सामन्त (स्मशान सामन्त)	स्मशान	चारों तरफ सौ सौ (१००) हाथ	सब काल	"
१६	रायपडण (राजपतन)	राजाका अवसान	जहां तक उसका राज्य हो।	नया राजा बैठे तब तक	"
१७	रायबुगह (राजविग्रह)	राजाओं की लड़ाई	उपनगर नगर के समीप	जब तक होवे	"
१८	चंदोबराग (चंद्रोपराग)	चन्द्रमा का ग्रहण	सब जगहमें	४।८।१२ पहर	"
१९	सुरोबराग (सूर्योपराग)	सूर्य का ग्रहण	सब जगहमें	४।८।१६ पहर	"

२०	उवस्मयस्सअंतोओराळियशरीरे (उपाश्रयस्यान्तरौदारिकशरीरम्)	स्थानक के अंदर पंचेन्द्रियका कलेवर पडा हो	जिस स्थानक में	जब तक पडा रहे	"
२५	महापुण्णिमा ५ (महापूर्णिमा)	१ अयाही २ भाद्रपदी ३ आश्विनी ४ कार्तिकी ५ चैत्री	सब जगह	८ पहर	"
३०	महापडिकक ५ (महाप्रतिपदः)	श्रावण यदि १, आश्विन यदि १ कार्तिक यदि १, मार्गशीर्ष यदि १, बैशाख यदि १ (५ महा पूर्णिमा के दूसरे रोज)	सब जगह	८ पहर	"
३४	संक्रा (संध्या) ४	प्रभात १ दुपहर २ सांझ ३ अर्धरात्रि ४	सब जगह	१ मुहूर्त (आधा मुहूर्त पहले का आधा मुहूर्त बीछे का)	दशवैकालि- कादि न पड़े

॥ इति अस्वाध्यायपत्रम् ॥

ચતુર્વિંશતિસ્તવ

એ પ્રમાણે પહેલા અધ્યયનમાં સાવધયોગની નિવૃત્તિ રૂપ સામાયિકનું નિરૂપણ કરીને હવે ચતુર્વિંશતિસ્તવ (ચતુર્વીસત્યત્ર) રૂપ આ બીજા અધ્યયનમાં સમસ્ત સાવધ યોગોની નિવૃત્તિનો ઉપદેશ હોવાથી સમકિતની વિશુદ્ધિ તથા જન્માંતરોમાં પણ ભોધિલાભ અને સંપૂર્ણ કર્મોના નાશક હોવાથી પરમ ઉપકારી તીર્થંકરોના શુભ-કીર્તન કરે છે “લોગસ્સ” ઇત્યાદિ.

જે કેવળજ્ઞાનરૂપી સૂર્યથી અથવા પ્રમાણ (જ્ઞાન) વડે જોઈ શકાય તેને “લોક” કહે છે, તે પંચાસ્તિકાયરૂપ લોકને પ્રવચનરૂપી દીવા વડે પ્રકાશ કરવાવાળા, અને પ્રાણીઓને સંસારના દુઃખોથી છોડાવીને મુગતિમાં ધારણ કરવાવાળા, ધર્મરૂપી તીર્થના સ્થાપક, રાગ આદિ કર્મશત્રુઓને જીતી લઈને કેવલજ્ઞાનયુક્ત થઈને વિરાજમાન એવા ચોવીસ અરિહન્ટ ભગવાનની સ્તુતિ કરે છે.

અહિં “લોક” શબ્દથી પંચાસ્તિકાયનું ગ્રહણ કરેલું છે. અને આકાશ પણ પંચાસ્તિકાયનો જ ભેદ છે તથા અલોક પણ આકાશસ્વરૂપ છે. એ કારણે “લોક” પદથી જ લોક અને અલોક બન્નેનું ગ્રહણ થઈ શકે છે, તેથી કેવલ જ્ઞાનની અનન્તતામાં કેઈ પ્રકારે હાનિ થઈ શકતી નથી.

લોકમાં પ્રકાશ કરનાર અવધિજ્ઞાની, વિભંગજ્ઞાની તથા ચંદ્રસૂર્યાદિક પણ હોય છે. એ માટે તેની નિવૃત્તિ કરવા “ધમ્મતિત્થયરે” પદ આપેલું છે. નદી-તલાવ આદિ જલાશયોમાં ઊતરવા માટે ધર્મર્થ તીર્થ-ઘાટ બનાવવાવાળા પણ ધર્મતીર્થંકર કહેવાય છે. તેનો સ્વીકાર અહિં નહિ થવા માટે “લોગસ્સ ઉજ્જોયગરે” વિશેષણ આપ્યું છે. લોકના પ્રકાશક તથા ધર્મતીર્થંકર અન્ય મતના જ્ઞાની પણ હોઈ શકે છે; જેવી રીતે અન્ય શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે-

‘ધર્મતીર્થના કરવાવાળા જ્ઞાની ધર્મની હાનિ થતી હોય તે જોઈને પરમ પદ પર આરૂઢ થઈને પણ ફરી સંસારમાં પાછા આવે છે. ॥ ૧ ॥’

તેમનું ગ્રહણ ન થાય તે માટે “જિણે” વિશેષણ આપેલું છે. કારણ કે રાગાદિ શત્રુઓને જીત્યા વિના કર્મબીજનો નાશ થતો નથી, અને કર્મબીજના નાશ થયા વિના ભવસંસારરૂપી અંકુરનો નાશ થતો નથી, જેવી રીતે બીજા સ્થળે પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે:-

“અજ્ઞાનરૂપી માટીની અંદર પડેલા પ્રાણીના પુરાણા કર્મબીજ તૃણા-રૂપ જલથી સિંચન પામીને જન્મરૂપ અંકુરને ઉત્પન્ન કરે છે. ॥ ૧ ॥

“જિણે” પદ કહીને પણ “લોગસ્સ ઉજ્જોયગરે” કહેવાથી શ્રુતજ્ઞિન,

અવધિજિન, મનઃપર્યયજ્ઞાનજિન તથા છદ્મસ્થ વીતરાગોની નિવૃત્તિ કહેવામાં આવી છે. ઉપર કહેલા સર્વ વિશેષણોથી યુક્ત અર્હન્ત જ હોઈ શકે છે. ફરી “અરિહંતે” પદ જે કહેવામાં આવ્યું છે તે વિશેષ્યવાચક છે અથવા આ અધ્યયનમાં તીર્થંકરોના ગુણ વર્ણન કરવામાં આવે છે. એ અવસ્થામાં જે જે શબ્દોથી તેમના જે જે ગુણો પ્રગટ થઈ શકે તે તે શબ્દો વડે તેમનું વર્ણન કરવું જરૂરી છે, એ કારણથી તીર્થંકર અષ્ટમહાપ્રતિહાર્યને અર્હ-યોગ્ય પણ છે. એ વાતને સમજાવવા માટે “અરિહંતે” પદ આપેલું છે. અર્થાત્ “અર્હત” પદ પણ ગુણ-વિશેષણ-વાચક જ છે. વિશેષ્યવાચક ‘ધમ્મતિથયરે’ પદ છે. પરંતુ તેનાથી પણ, ઉપરના કથન અનુસારે ગુણોનો ભોધ થાય જ છે. કારણ કે પ્રકૃતિપ્રત્યયના બલથી થવાવાળા અર્થનો ત્યાગ કરવો તે ન્યાયવિરૂદ્ધ છે, “કેવલી” પદ આપવાનું કારણ પણ ઉપર પ્રમાણે સમજી લેવું જોઈએ.

અર્હિ એક શંકા થવા સંભવ છે કે વિશેષણ, સંભવ અથવા વ્યભિચાર થતો હોય તે સ્થળે આપવામાં આવે છે, જેવી રીતે કે:—‘નીલા ઘડાને લાવો’ અર્હિ ઘડાનું નીલા હોવા પણ સંભવિત છે, અને જો માત્ર ‘ઘડાને લાવો’ એ પ્રમાણે કહે તો કાળો, પીળો આદિ ઘડાઓનો વ્યભિચાર પણ છે. એટલા માટે અર્હિ ‘નીલો’ વિશેષણ આપ્યું તે ઉચિત છે. અને જ્યાં આગળ સંભવ તથા વ્યભિચાર થતો નથી ત્યાં વિશેષણ આપવું તે વ્યર્થ થાય છે. જેવી રીતે કે “શીતલ અગ્નિ” અર્હિ અગ્નિમાં શીતલતાનો સંભવ નથી, તેવી જ રીતે “કાલા ભમરા” અર્હિ ભમરામાં કાળાપણા વિના બીજા રંગનો વ્યભિચાર નથી એટલા માટે એવા વિશેષણો આપવાં વ્યર્થ છે તે કારણથી ધર્મતીર્થંકરને કેવલી વિશેષણ આપવું તે ભમરાને કાળાપણાનું વિશેષણ આપવા પ્રમાણે વ્યર્થ છે, કેમ કે ધર્મતીર્થંકર કેવલી જ હોય છે.

આ શંકાનો ઉત્તર એ છે કે:—“કેવલી થયા પછી જ તીર્થંકર ધર્મતીર્થના પ્રવર્તક હોઈ શકે છે, છદ્મસ્થ-અવસ્થામાં થઈ શકતા નથી, એ વાતને સ્પષ્ટ કરવા માટે “કેવલી” વિશેષણ આપેલું છે ॥ ૧ ॥

એ પ્રમાણે ચોવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરવાની સામાન્યરૂપની પ્રતિજ્ઞા કરીને નામઅહણ્યપૂર્વક વિશેષરૂપથી સ્તુતિ કરે છે કે જે લોકાલોકના સ્વરૂપને જાણવા-વાળા, પરમ પદને પ્રાપ્ત થવાવાળા ભવ્યજીવોને આધારભૂત તથા તેમના મનોરથોને પૂર્ણ કરવાવાળા, ધર્મરૂપી બગીચાને પ્રવચનરૂપ જલનું સીંચન

કરવાવાળા તથા વૃષભચિન્હથી સુકત છે. અથવા ભગવાન જ્યારે ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે તેમની માતાએ ચૌદ સ્વપ્નમાં સૌથી પ્રથમ વૃષભ (બળદ) ને જોયેલો એ માટે “વૃષભ” નામ રાખ્યું, એવા શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી (વૃષભદેવ-“ઋષભ” અને “વૃષભ” આ બંને શબ્દોનું પ્રાકૃતમાં “ઉસભ” રૂપ બને છે.) ને હું વંદના કરું છું. ॥ ૧ ॥

જે રાગ દ્વેષાદિકને જિતવાવાળા છે અથવા તેઓ જ્યારે ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે ચોપાટે રમવા સમયે માતાની હાર નહિ થવાથી જેનું “અજિત” નામ પડ્યું, તે શ્રી અજિતનાથને હું વંદના કરું છું. ॥ ૨ ॥

જે અનન્ત-સુખ-સ્વરૂપ છે. અને જેનાથી અનંત સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. અથવા જેઓના ગર્ભમાં આવવા માત્રથી ધાન્યાદિકનો અધિક સંભવ(ઉત્પત્તિ)હોવાથી હુકાલ નિવારણ થઈ સુભિક્ષ (સુકાલ) થઈ ગયો એવા શ્રી ‘સંભવનાથ’ ને ॥ ૩ ॥

જે ભગ્ય જીવોને હર્ષિત કરવાવાળા છે. અને ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે જેની ઈંદ્ર મહારાજે વારંવાર સ્તુતિ કરી એવા શ્રી અભિનન્દન સ્વામીને ॥ ૪ ॥

જેનું જ્ઞાન પૂર્ણ નિર્દોષ છે, જેના દર્શન માત્રથી પ્રાણીઓને સુખદિ પ્રાપ્ત થઈ, જેઓના ગર્ભમાં આવવાથી ધર્મ-કર્તવ્યોમાં માતાની બુદ્ધિ વિશુદ્ધ થઈ અને પુત્ર તથા ધનની બાબતમાં પરસ્પર કલહ કરી રહેલી બે વિધવા શોક્ય સ્ત્રીઓનો કલેશ જ્યારે કોઈપણ ઠેકાણે નહીં પત્યો ત્યારે ગર્ભસ્થ ભગવાનની માતાએ ગર્ભના પ્રભાવથી પોતાની સુખદિ દ્વારા તેનો યથાર્થ ન્યાય કર્યો તેથી માતાની સુમતિના કારણે જેનું ‘સુમતિ’ નામ રાખવામાં આવ્યું એવા શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનને ॥ ૫ ॥

પદ્મ-કમલ સમાન પ્રભા-કાન્તિવાળા, અથવા પદ્મો-કમલોમાં પ્રભા-કિરણ છે જેની તે થયો પદ્મપ્રભ અર્થાત્-સૂર્ય, તેના સમાન કાન્તિવાળા, અથવા જ્યારે, ભગવાન ગર્ભમાં હતા ત્યારે તેની માતાને પદ્મશય્યાનો દોહલો થયેલો જે દેવતાએ પૂર્ણ કર્યો તે કારણથી “પદ્મપ્રભ” નામવાળા ભગવાનને ॥ ૬ ॥

જેવામાં પાર્શ્વ (પડખાનો ભાગ) સુડોળ- સરખો છે જેનો અથવા જ્યારે તે ગર્ભમાં હતા ત્યારે ગર્ભના પ્રભાવથી જેની માતા સુંદર પાર્શ્વવાળાં થયાં એટલા માટે ગુણ-નિષ્પન્ન નામવાળા શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ને ॥ ૭ ॥

તથા ચંદ્રસમાન કાન્તિવાળા અથવા જ્યારે તેઓ ગર્ભમાં હતા ત્યારે તેમની માતાને ચંદ્રપાન કરવાનું દોહલો થયેલું તે કારણથી ગુણ-નિષ્પન્ન નામવાળા શ્રી ચંદ્રપ્રભ ભગવાનને ॥ ૮ ॥

સારા અનુષ્ઠાનવાળા, અથવા જેના દર્શન સ્મરણ આદિથી પ્રાણી પૂર્ણ ભાગ્યવાન થાય છે એવા, અથવા જ્યારે તેઓ ગર્ભમાં હતા ત્યારે તેમની માતા સર્વવિધિઓ-કર્તવ્યોમાં વિશેષ નિપુણ થયા આ કારણથી “સુવિધિનાથ” અથવા પુષ્પસમાન સ્વચ્છ દાંતની પંકિતવાળા હોવાથી “પુષ્પદન્ત” નામ પણ છે જેનું એવા ભગવાનને ॥ ૯ ॥

આધિ-વ્યાધિથી થવાવાળા તમામ સંતાપોને નિવારણ કરીને પ્રાણીઓને ચન્દ્રમા-ચંદન વિગેરેથી અધિક શીતલ શાંતિને અથવા તે કષાયની ઉપશમતા રૂપ શીતલતા આપવાવાળા અથવા જ્યારે તેઓશ્રી ગર્ભમાં હતા ત્યારે તેઓના પ્રભાવથી તેમની માતાના કર કમલનો સ્પર્શ થતાંજ તેઓના પિતાનો અસાધ્ય દાહ-જ્વર ઉપશાંત થયો એ કારણથી “શીતલનાથ” નામવાળા ભગવાનને ॥ ૧૦ ॥

ત્રણ લોકનું હિત કરનારા, અથવા તેમના પિતાને ત્યાં પિતૃપરંપરાથી પ્રાપ્ત એક શય્યા દેવાધિષ્ઠિત હતી, જેથી તે શય્યા ઉપર બેસવાવાળાને ઉપસર્ગ થતો હતો; પરંતુ ભગવાન ગર્ભમાં હતા ત્યારે તે શય્યા પર તેમની માતા પોતે બેઠાં કે તુરંતજ દેવકૃત ઉપસર્ગ નાશ થઈ ગયો, એ પ્રમાણે શ્રેય (કુશળ) કરવાવાળા “શ્રી શ્રેયાંસનાથ”ને ॥ ૧૧ ॥

મુનિઓનાં પૂજ્ય, અથવા રત્નત્રય રૂપ વસુ-સંપત્તિના પ્રકાશક, અથવા જ્યારે તેઓ ગર્ભમાં હતા ત્યારે તેમની માતા ઈન્દ્ર વડે વારંવાર સન્માન પામી એવા યથાર્થ નામવાળા “શ્રી વાસુપૂજ્ય” ભગવાનને ॥ ૧૨ ॥

જેનો કર્મભલ સર્વથા નષ્ટ થઈ ગયો, અથવા જે દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને ધારણ કરવાવાળા, નિર્મલ સ્વરૂપવાળા, અથવા ગર્ભમાં આવવા સાથેજ જેની માતાની યુદ્ધિ નિર્મલ થઈ ગઈ એવા યથાનામ તથાગુણવાળા “શ્રી વિમલનાથ”ને ॥ ૧૩ ॥

અવિનાશી પદ (મોક્ષ)ને પ્રાપ્ત કરવાવાળા, અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન આદિ આત્મિક ગુણોના દાતા, અથવા ગર્ભમાં આવતાં જ જેની માતાએ સ્વપ્નમાં અનંત આકારવાળી રત્નમાળા દેખી એટલા માટે યથાર્થ નામવાળા “શ્રી અનંતનાથ”ને ॥ ૧૪ ॥

દુર્ગતિમાં પડતા જીવોના ઉદ્ધારક, શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મના ઉપદેશક, અથવા ગર્ભમાં આવવાથી જેની માતાની યુદ્ધિ દાનાદિ ધર્મને વિષે દૃઢ થઈ, એવા સાર્થક નામવાળા “શ્રી ધર્મનાથ”ને ॥ ૧૫ ॥

કષાયોનો નાશ કરવાવાળા, કર્મરૂપી સંતાપથી તપી રહેલા પ્રાણીઓને શાંતિ આપવાવાળા, શાન્તસ્વરૂપી, જેના સ્મરણ માત્રથી આધિ-વ્યાધિ મટી જાય છે એવા, અથવા ગર્ભમાં આવતાં જ દુષ્કાલ તથા મરડી આદિ રોગ-ઉપદ્રવોની ઉપશાન્તિ થઈ ગઈ એવા યથાર્થ નામવાળા “શ્રી શાન્તિનાથ” જિનેન્દ્રને હું વંદન કરું છું ॥ ૧૬ ॥

કર્મશત્રુઓનો નાશ કરીને મોક્ષને પામવાવાળા, અથવા ગર્ભમાં આવતાં જ જેમની માતાએ સ્વપ્નમાં કુન્થુ એટલે દોરાસહિત મુખવસ્ત્રિકા બાંધનાર, મોક્ષ-માર્ગના પ્રચારક, અનેક દેવ મનુષ્યની વિશાળ પરિષદમાં વિચિત્ર ધર્મોપદેશ દેનાર

એવા છ કાયના રક્ષક મુનિવૃંદને જોયું; એવા સગુણ નામવાળા “શ્રી કુન્થુનાથ” ભગવાનને ॥ ૧૭ ॥

મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળા અથવા ગર્ભમાં આવતાં જ જેની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નમય પેડાંને આરો જોયો. એવા ગુણયુક્ત નામવાળા “શ્રી અરનાથ” ભગવાનને ॥ ૧૮ ॥

દુઃખરૂપ કુવામાં પડતા પ્રાણીઓની રક્ષા કરવાવાળા, અથવા ગર્ભમાં આવતાં જ જેની માતાને મદલી-માલતી કુલમાળાની શય્યાના ઢોલક (ઢોલકા) ને દેવતાએ પૂર્ણ કર્યો એવા ગુણસંપન્ન નામવાળા “શ્રી મદલીનાથ” ભગવાનને ॥ ૧૯ ॥

શ્રેષ્ઠ ચારિત્રનું પાલન કરવાવાળા, અથવા જેના શાસન કાલમાં નિરતિચાર ચારિત્ર પાલન કરનારા ઘણાજ મુનિ થયા, અથવા જ્યારે તે ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે તેમની માતા મુનિના સમાન સુમતા થઈ એ કારણથી “મુનિસુમતાનાથ” નામવાળા ભગવાનને ॥ ૨૦ ॥

કર્મ શત્રુઓને જીતવાવાળા, અથવા જ્યારે ગર્ભમાં હતા ત્યારે સર્વ અણુનમ રાજગણો નમ્ર થઈ ગયા (ઝુકી ગયા) એ કારણથી યથાર્થ નામવાળા “શ્રી નમિનાથ” ભગવાનને વંદના કરું છું ॥ ૨૧ ॥

અશુભ અથવા ઉપદ્રવોને દૂર કરવાવાળા, અથવા જેનો જન્મ થતાં જ એટલે જન્મ સમયે અરિષ્ટ પ્રસૂતિ ગૃહ (સુવાવડનું ઘર)માં રહેલા તમામ માણસોનાં શિર-મસ્તક નમી પડ્યાં (ઝુકી ગયાં) અથવા જેઓ સકલ સંસારનું અરિષ્ટ-કલ્યાણ કરવાવાળા અથવા જ્યારે તેઓ ગર્ભમાં હતા ત્યારે માતાએ સ્વપ્નમાં પેડાની અરિષ્ટ-રત્નમયી નેમિ (પૂઠને) જોઈ. એ કારણથી જેનું નામ “અરિષ્ટનેમિ, પડયું, એવા બાવીસમાં તીર્થકરને ॥ ૨૨ ॥

લોકલોકના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણવાવાળા, અથવા ભવ્ય જીવોની વિધ્નલતાનો વિનાશ કરવા માટે કુઠાર જેવા, અથવા જ્યારે તેઓ ગર્ભમાં હતા ત્યારે કોઈ રાત્રિમાં દીપક યુગાઈ જતા તેમની માતાએ રાજના પાર્શ્વ-પસવાડાની નજદીક આવતા સર્પને ગર્ભના તેજથી જોઈને રાજને સાવધાન કરી દીધા. એ કારણથી પાર્શ્વ પદના સંબંધથી “શ્રી પાર્શ્વનાથ” નામવાળા ભગવાનને ॥ ૨૩ ॥

જ્ઞાનાદિ ગુણોથી વર્ધમાન (વધવાવાળા) અથવા અનંત કાલથી સંસાર સમુદ્રમાં ગોથાં ખાતા પ્રાણીઓના જ્ઞાનાદિક આત્મિક ગુણોને વધારનારા, અથવા જ્યારે તેઓ ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે જ્ઞાતકુલ ધન ધાન્ય હિરણ્ય-સુવર્ણાદિકથી પરિપૂર્ણ થયું એ કારણથી ગુણ-નિષ્પન્ન-નામવાળા “શ્રી વર્ધમાન સ્વામી” ને હું વંદના કરું છું ॥ ૨૪ ॥

ગુણોત્કીર્તન કરીને ઉપસંહાર કરે છે.

આ પ્રમાણે મારાથી જૂઠા જૂઠા નામનિર્દેશપૂર્વક સ્તુતિ કરવામાં આવેલ, જેઓ જ્ઞાનાવરણીયાદિ બાંધેલા કર્મોને તથા નિકાચિત-સામ્પ્રાયિક રૂપ પૂર્વજાદ કર્મમલને

નાશ કરવાવાળા અને ચેષ્ટાવિશેષરૂપ ઉત્થાન, બ્રમણાદિ રૂપ કર્મ, શરીર સામ-
થ્યરૂપ બલ, જીવ સમ્બન્ધી વીર્ય, “હું આ કાર્યને સિદ્ધ કરીશ” એ પ્રમાણે
અભિમાન વિશેષરૂપ પુરુષાકાર, તથા અભીષ્ટ સિદ્ધ કરવાની શક્તિવિશેષરૂપ
પરાક્રમ, એ સર્વનો નાશ કરવાવાળી વૃદ્ધાવસ્થારૂપ જરા અને મરણનો નાશ
કરવાવાળા, કેવલીઓમાં શ્રેષ્ઠ ઉપર કહેલા ચોવીસ તીર્થંકર છે તે, તથા ‘અપિ’
શબ્દથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં રહેલા તીર્થંકરો મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ ?

‘કિત્તિય’ જૂદા-જૂદા નામથી કીર્તિત, ‘વંદિય’ મન, વચન અને કાયાથી
સ્તુતિ કરાએલા. ‘મહિય’ જ્ઞાનાતિશય આદિ ગુણોના કારણે સર્વ પ્રાણીઓથી

સન્માનિત, અથવા ઇન્દ્રાદિકૌથી સાદર પ્રશંસા પામેલા જે એ રાગ-દ્વેષ
આદિ કલંકથી રહિત હોવાના કારણે ત્રણેય લોકમાં ઉત્તમ સિદ્ધ અર્થાત્ કૃતકૃત્ય
છે તે મને આરોગ્ય - સિદ્ધસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે જિનધર્મની રુચિ-રૂપ
બોધિનો લાભ અને ઉત્તમોત્તમ સમાધિ આપો ?

કેમકે આ સ્થળે ‘કિત્તિય-વંદિય-મહિયા’ આ પદમાં રહેલા ‘મહિત’
નો અર્થ ‘પુષ્પ આદિથી પૂજિત’ કરેલો છે, પરંતુ એ અર્થ સર્વથા અસંગત છે.
કારણ કે પુષ્પાદિ સાવધ દ્રવ્યોથી કરેલી પૂજા હિંસાપ્રધાન હોવાથી તે પૂજા
વીતરાગોની હોઈ શકે નહિ તેમજ શાસ્ત્રોમાં એવો ઉદ્દેશ પણ મળતો નથી,
‘મહ પૂજાયાં’ આ ધાતુથી ‘મહિત’ બને છે જેનો અર્થ સામાન્યતઃ ‘પૂજિત’ થઈ
શકે છે, તેનાથી ‘પુષ્પાદિપૂજિત’ અર્થ કરવો તે કેવલ કલ્પનામાત્ર છે,

કેમકે એ પ્રમાણે માનવાથી જે શબ્દ મહ ધાતુથી બને છે તે સર્વ સ્થળે
પૂર્વપક્ષીના કહેવા પ્રમાણે ‘પુષ્પાદિથી પૂજન’ રૂપ અર્થ માની લેવાથી ‘મહાબાહુ,
મહાશય’ આદિ શબ્દોનો પણ ‘પુષ્પાદિથી પૂજિત જીભવાળા,’ ‘પુષ્પાદિથી પૂજિત
આશયવાળા’ વગેરે અનિષ્ટ અર્થ થવા મંડશે. જો કહેશે કે ‘કેમ અર્થ વિશેષને
નિશ્ચય નહિ રહેવાના કારણે ‘મહ’ ધાતુનો ‘વિશાલ, ઉદાર’ આદિ અર્થ પ્રમાણે ‘પુષ્પાદિ
પૂજનરૂપ’ પણ અર્થ લઈ શકાય છે. તો તેનો ઉત્તર પ્રથમજ આપી ચૂક્યા છીએ
કે ‘વીતરાગ ને સાવધ પૂજન ન થવુંજ પુષ્પાદિપૂજનરૂપ અર્થ નહિ
હોઈ શકવા માટે નિયામક છે. અને ઉપર લખેલી સંસ્કૃત ટીકામાં બતાવેલ ‘મહામોહ’
આદિ સ્થળોમાં તથા બીજા સ્થળે પણ જે ઠેકાણે ‘મહ’ ધાતુનો પ્રયોગ આવે છે

ત્યાં ‘પુષ્પાદિથી પૂજન’ રૂપ અર્થ કરેલો નથી એટલા માટે નિર્વિવાદ સિદ્ધ
થયું કે ‘મહિત’ અર્થાત્ જ્ઞાનાતિશય આદિ ગુણોથી સન્માનિત અથવા ઇન્દ્રાદિથી
સાદર પ્રશંસા પામેલા.

‘નિદાન’ (નિય.ણા) રહિત જ બોધિલાભ મોક્ષનું કારણ છે એ વાત સમ-
જાવવા માટે ‘સમાદિવરં’ કહેલું છે, સમાધિ પણ દ્રવ્ય-ભાવ ભેદથી બે પ્રકારની
છે તેમાંથી શરીરાદિ સુખની પ્રાપ્તિ રૂપ દ્રવ્યસમાધિને હઠાવીને કેવલ રત્નત્રયીની
પ્રાપ્તિરૂપ ભાવસમાધિનું ગ્રહણ કરવા માટે ‘વરં’ પદ આપેલું છે એટલા માટે
સનિદાન બોધિલાભનું નિવારણ થઈ ગયું, કારણ કે જ્ઞાનાદિ-રત્નત્રયીની પ્રાપ્તિ મોક્ષનું
સાક્ષાત્ કારણ છે આ માટે એ અવસ્થામાં કેવલ અનિદાન (નિયાણારહિત)
બોધિલાભ રહે છે ભાવસમાધિ પણ જઘન્ય આદિ ભેદથી અનેક પ્રકારની

છે, તેમાંથી જઘન્ય અને મધ્યમને હઠાવવા માટે ‘ઉત્તમં’ પદ આપેલું છે.

સકલ કર્મમલ દૂર થઈ જવાના કારણે ચન્દ્રથી પણ અત્યન્ત નિર્મલ, કેવલજ્ઞાનરૂપી આલોક-પ્રકાશથી સંપૂર્ણ લોકાલોકના પ્રકાશક હોવાના કારણે સૂર્યથી પણ અધિક તેજવાળા, તથા અનેક અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરીપક્ષો ઉપસર્ગોનાં સહન કરવાવાળા હોવાથી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના સમાન સુગંધીર સિદ્ધ ભગવાન મને સિદ્ધિ (મોક્ષ) આપો ॥૭॥

સિદ્ધ ભગવાન વીતરાગ છે. એ કારણથી જો કે કોઈને આરોગ્ય ભોધિલાભ આદિ આપી શકતા નથી તો પણ ભવ્ય જીવોની ઉત્કૃષ્ટ શ્રદ્ધાથી આ પ્રકારની

પ્રાર્થના ઉચિત જ છે, કારણ કે સિદ્ધ ભગવાન કાંઈ પણ આપતા નથી તો પણ ભક્તિમાન ભવ્ય જીવોની પોતાની અટલ ભક્તિના પ્રભાવથી પ્રાર્થના અનુસાર કૃપા થઈ જાય છે. આ પ્રાર્થના મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે છે; માટે તેને નિદાન-સહિત કહી શકાય નહિ.

અહિં એક પ્રશ્ન થાય છે કે, સિદ્ધ ભગવાન જે કાંઈ આપી શકે છે તે મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ અરિહંત અવસ્થામાં આપી ચુક્યા છે. પછી શું બાકી રહી ગયું છે કે જેના માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે ?

આ પ્રશ્નનું સમાધાન એ છે કે આ પ્રમાણે ભક્તિમાન ભવ્ય જીવોની ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાથી કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના દ્વારા પૂર્વસંચિત જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોનો ક્ષય થઈને મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે.

કોઈ કહેશે કે ભગવાનની ભક્તિથી જ મોક્ષપ્રાપ્તિ સુધીની સિદ્ધિ થાય છે તો તપ સંયમ આદિ કળ ઉઠાવવાનું શું પ્રયોજન છે ?

ઉત્તર એ છે કે તપ, સંયમ આદિની આરાધના કરવાથી શ્રદ્ધા દૃઢ થઈને ભક્તિ પ્રબલ થાય છે. અને ભક્તિની દૃઢતાથી કર્મોની નિર્જરા થઈને કર્મથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. (૧-૭)

॥ ઇતિ દ્વિતીય અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૨ ॥

અથ ત્રીજી અધ્યયન પ્રારંભ

ખીજા અધ્યયનમાં પ્રાણાતિપાત વગેરે સાવધ યોગની નિવૃત્તિ-રૂપ સામાયિક વ્રતના ઉપદેશક તીર્થંકરોનું શુભોત્કૃષ્ટન કરવામાં આવ્યું છે. તીર્થંકરોએ ઉપદેશેણું સામાયિક વ્રત શુરુ મહારાજની કૃપાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, એટલા માટે, તથા શુરુવંદનાપૂર્વક જ પ્રતિક્રમણ કરવાનો શિષ્ટાચાર હોવાથી શુરુવંદના કરવી તે આવશ્યક છે, એ માટે હવે વંદનાધ્યયન નામનું ત્રીજું અધ્યયન પ્રારંભ કરે છે—“ઈચ્છામિ” ઇત્યાદિ.

“શ્રમણઃ, શમનઃ, સમનાઃ, સમણઃ, આ ચારેય પદોનું પ્રાકૃત ભાષામાં “સમણો” એવું રૂપ બને છે; એટલે સંસ્કૃત છાયા અનુસાર એ ચારેય પદોના જુદા-જુદા અર્થ કહે છે:—

બાર પ્રકારની તપસ્યામાં શ્રમ (પરિશ્રમ) કરવાવાળા, અથવા, ઇન્દ્રિય, નોઇન્દ્રિય (મન)નું દમન કરવાવાળાને “શ્રમણ” કહે છે (૧). કષાય, નોકષાય રૂપ અગ્નિને શાંત કરવાવાળા અથવા સંસારરૂપી અટવીમાં ફેલાએલી કામ-લોગરૂપી અગ્નિની પ્રચંડ જ્વાલાઓના ભયંકર તાપથી આત્માને અલગ-જુદો કરવાવાળાને ‘સમન’ કહે છે (૨). શત્રુ-મિત્રમાં એકસરખું મન રાખવાવાળા અથવા વિશુદ્ધ મનવાળાને ‘સમના’ કહે છે (૩). બરાબર સારી રીતે પ્રવચનને ઉપદેશ આપવાવાળા, અથવા સંયમના બળથી કષાયોને જીતીને રહેવાવાળાને ‘સમણ’ કહે છે (૪). પરંતુ અહિં પ્રસિદ્ધિના કારણે ‘શ્રમણ’ શબ્દને લઈને જ વ્યાખ્યા કરે છે, જેની અંદર ક્ષમાશુભ મુખ્ય છે તેને ક્ષમાશ્રમણ કહે છે. અહિં શિષ્ય સંબોધન કરીને કહે છે કે:—

હે ક્ષમાશ્રમણ ! હું મારી શક્તિ અનુસાર પ્રાણાતિપાત આદિ જ્ઞાવધ (પાપકારી) વ્યાપારથી રહિત શરીર વડે વંદના કરવા ઇચ્છા કરું છું, એટલા માટે મને આપ મિતાવગ્રહ (જ્યાં શુરુ મહારાજ બિરાજિત હોય તેમની ચારે બાજુ સાડા ત્રણ સાડા ત્રણ હાથ ભૂમિ)માં પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા આપો. તે સમયે શુરુ શિષ્યને ‘અનુજાનામિ’ કહીને પ્રવેશવાની આજ્ઞા આપે. ત્યારે આજ્ઞા મેળવીને શિષ્ય કહે કે:—હે શુરુ મહારાજ ! હું સાવધ વ્યાપારોને રોકીને શિર તથા હાથથી આપના ચરણોનો સ્પર્શ કરું છું. આ પ્રમાણે વંદના કરવાથી મારા વડે આપને જે કેઈ પ્રકારથી કષ્ટ થયું હોય તેો આપ મને ક્ષમા કરો.

હે શુરુ મહારાજ ! આપનો દિવસ ખૂબ શાંતિથી પસાર થયો છે કે કેમ ? આપની સંયમયાત્રા નિરાપાધ છે કે કેમ ? અને આપનું શરીર, ઇન્દ્રિય, નોઇન્દ્રિયની ઉપાધિથી રહિત છે કે કેમ ? આ પ્રમાણે સંયમયાત્રા અને શરીરના સંબંધમાં કુશળતા પૂછીને શિષ્ય ફરીથી કહે છે કે:— હે ક્ષમાશ્રમણ ! મારાથી

દિવસ સંજંધી જે કાંઈ અપરાધ થયો હોય તેની ક્ષમા માગું છું. આપ ક્ષમા કરો, આવશ્યક ક્રિયા કરવા વખતે ભૂલથી મારા વડે જે કાંઈ વિપરીત આચરણ થયું હોય તેનાથી નિવૃત્ત થાઉં છું.-કોઈ કોઈ આવી રીતે વ્યાખ્યા કરે છે.

વાસ્તવિક રીતે તો ‘સ્વામેમિ સ્વમાસમણો દેવસિયં વરુક્કમં આવસિસ્યાણ પઢિક્કમામિ’ આનો તાત્પર્ય એ છે કે ‘હે ક્ષમાશ્રમણ ! દિવસસંજંધી જે કાંઈ અપરાધ થયો હોય તેના માટે ક્ષમા માગું છું, અને ભવિષ્યમાં આપની આજ્ઞાની આરાધનારૂપ આવશ્યક ક્રિયા વડે અપરાધથી દૂર રહીશ અર્થાત્ અપરાધ ન થવા પામે તેવો પ્રયત્ન કરીશ. આ વાતને શિષ્ય વિસ્તારથી કહે છે:-

હે શુર મહારાજ ! આપ ક્ષમાશ્રમણની દિવસસંજંધી તેત્રીશ આજ્ઞા-

.તના પૈકી કોઈ પણ આજ્ઞાતના વડે તથા મિથ્યા ભાવનાને કારણે અશુભ પરિણામથી, તુંકારો વગેરે ખરાબ વચનોથી અને અત્યંત નજીક ચાલવું, અભ્યુત્થાન ન કરવું વગેરે શરીરની દુષ્ટ ચેષ્ટાઓ, ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભથી કરેલી તથા ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન રૂપે ત્રણે કાળમાં સર્વથા મિથ્યા ઉપચારથી કરેલી, ક્ષાન્ત્યાદિ સકલ ધર્મોનું ઉદ્દલંઘન કરવાવાળી આજ્ઞાતનાના કારણે મારાથી દિવસ

સંજંધી જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું અને તેની નિંદા તથા ગર્હા કરું છું. તથા સાવધકારી આત્માનો ત્યાગ કરું છું.

આ પ્રમાણે ક્ષમા માંગીને ફરી પણ કહેલી વિધિથી ક્ષમાશ્રમણ (પાઠ) બોલે. અહિં પ્રસંગથી વંદનાની વિધિ કહે છે. તે આ પ્રમાણે છે. વંદના કરવા વખતે “इच्छामि स्वमासमणो वंदितुं जात्रणिज्जाण निसीदियाण” આ પ્રમાણે બોલીને અવચ્છદમાં પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા માટે અવચ્છદથી બહાર ઉભા રહીને બન્ને હાથ કપાલનાં ભાગ ઉપર રાખીને શુરની સામે માથું નમાવવું (આ પ્રથમ અવનતિ). આજ્ઞા પ્રાપ્ત થયા પછી યથાભતવન્દન-(દીક્ષા ગ્રહણ સમયે ધારણ કરેલ, ચાદર ચોલપટ્ટક સહિત તથા મોઢા ઉપર મુહપત્તિ બાન્ધેલ, રમેહરણ ગોમ્છા સહિત અંજલિ (બન્ને હાથ) જોડેલ મુનિની વન્દનવિધિને યથાભતવન્દન કહે છે) પૂર્વક ત્રણ શુદ્ધિ સહિત અવચ્છદમાં પ્રવેશ કરીને અ શબ્દનો ઉચ્ચારણ કરીને અંજલિ (બે હાથ જોડી) જમણા હાથ તરફથી ઘુમાવીને ડાબા હાથ તરફ લાવવો અને પછીથી માથા ઉપર લગાવીને હો એમ બોલે એ પ્રમાણે પ્રથમ આવર્તન (બે હાથ જોડીને-વર્તુલ જમણી બાજુથી ડાબી બાજુ સુધી ફેરવવું) પૂર્ણ કરીને કા અને યં શબ્દથી બીજું આવર્તન પૂર્ણ કરીને ફરી કાય થી ત્રીજું આવર્તન કરીને “संफासं” બોલતા થકા માથું નમાવીને ચરણ સ્પર્શ કરવો. પછી તે જ સ્થલે બેઠા-

બેઠા સ્વમણિજ્ઞો મે કિલામો અપ્પકિલંતાણં વહુસુમેણ મે દિવસો વડકંતો
આ વાક્યથી અપરાધની પ્રાર્થનાપૂર્વક ક્ષમા માગવી. તે પછી દિવસસંબંધી સુખ-
શાંતિ પૂછીને “જત્તા મે” થી ચોથું. જવણિજ્ઞં થી પાંચમું અને ચ મે થી છઠું આવ-
ર્તન પૂર્ણ કરી માથું નમાવવું. પછી “સ્વામેમિ સ્વમાસમણો દેવસિયં વડકમ્”
આ પાઠ બોલવો અને ફરીથી આવસ્સિયાણ બોલીને અવગ્રહથી બહાર આવીને
ક્ષમાશ્રમણની પૂરી પાટી બોલવી, આ રીતે એક અવનતિ ૧, એક યથાબલત ૨, ત્રણ ગુપ્તિ ૫,
એક પ્રવેશ ૬, એક નિષ્ક્રમણ ૭, બે મસ્તક ૮ (ક્ષમાપણ સમયે શિષ્ય ગુરુસમીપે મસ્તક
નમાવે તે એક મસ્તક કહેવાય અને ગુરુ તરફથી સ્વીકાર સૂચક મસ્તકને હલાવવું
તે બીજો મસ્તક કહેવાય. એ પ્રમાણે બે મસ્તક થયા) અને છ આવર્તન ૧૫ થાય છે.

પછી “ઈચ્છામિ સ્વમાસમણો વંદિતું જાવણિજ્ઞાણ નિમીઠિયાણ” બોલીને

ફરીથી અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાને માટે ગુરુની સામે માથું નમાવવું. (આ બીજી
અવનતિ થઈ) ગુરુની આજ્ઞા મેળવી વિધિપૂર્વક અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરીને પ્રથમ
પ્રમાણે વંદના કરતા થકા અવગ્રહમાં જ “સ્વમાસમણ” નાં પાટી પૂરી બોલવી. અહિં
નિષ્ક્રમણ થતું નથી. એ માટે એક અવનતિ, એક પ્રવેશ, છ આવર્તન, અને બે માથાં
થાય છે. આ રીતે પૂર્વાપરાની સંખ્યા જોડવાથી વંદનાની પદ્મચીસ વિધિઓ થાય છે. (સૂ. ૧)

ઇતિ તૃતીય અધ્યયન સંપૂર્ણ.

પ્રતિક્રમણમ

ચોથું અધ્યયન.

ત્રીજા અધ્યયનમાં વંદનાપૂર્વક ગુરુ મહારાજની સમીપ પ્રતિક્રમણ કરવા
માટે પ્રતિજ્ઞા કરવાની વિધિ બતાવવામાં આવી છે. હવે આ ચોથા અધ્યયનમાં તે જ
પ્રતિક્રમણને બતાવે છે અથવા ત્રીજા અધ્યયનમાં ‘અહંન્ત
ભગવાનથી ઉપદેશ કરાએલી, સામાયિક કરનારા ભવ્ય જીવોને ગુરુની વંદનારૂપ
પ્રતિપત્તિ (સેવા) કરવી જોઈએ’ એમ કહેલ છે, હવે આ ચોથા અધ્યયનમાં
વંદના વિગેરે ન કરવાના કારણે સ્ખલિત આત્માની નિંદા કરવામાં આવે છે,
અથવા વંદના અધ્યયનમાં આ બતાવવામાં આવ્યું છે કે ‘વંદનાદિરૂપ મુનિ-
ભક્તિથી કર્મનો ક્ષય થાય છે’ અને આ અધ્યયનમાં મિથ્યાત્વ અવિરતિ વિગેરેનો
ત્યાગ કરવાથી કર્મનિવાનનો પ્રતિષેધ બતાવવામાં આવે છે. શુભયોગથી અશુ-
ભયોગમાં પહોંચેલ આત્માને ફરીથી શુભયોગમાં લઈ જવાનું નામ પ્રતિક્રમણ છે.
જેમ કહ્યું છે કે-

“પ્રમાદવશ પોતાના સ્વરૂપથી અશુભ યોગમાં પ્રવૃત્ત આત્માનું ફરીથી
પોતાના સ્વરૂપમાં આવવું તેને પ્રતિક્રમણ કહે છે” ॥ ૧ ॥

તથા ક્ષાયોપશમિક ભાવથી ઔદયિક ભાવને પામેલ આત્માને ફરીથી
ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં પ્રવેશ કરવાને પ્રતિક્રમણ કહે છે (૧)

અથવા જેનાથી મોક્ષની સન્મુખ જવાય અથવા શુભયોગોમાં વારંવાર

સંક્રમણ (જલું) તેને પ્રતિક્રમણ કહે છે, એમાં “આગમે તિવિદે” થી લઇને ‘ઇચ્છામિ ઠામિ’ સુધી ધ્યાનમાં ચિંતિત બધી પાટિઓ (પાઠ)ને જાહેર રૂપે બોલે. પછી ‘તિક્કુત્તો’ ના પાઠથી વિધિ-પૂર્વક વંદના કરીને શ્રમણ સૂત્રની આજ્ઞા લઈ નમસ્કાર મંત્રના ઉચ્ચારણ પૂર્વક (કરેમિ મંતે) ની પાટી બોલીને માંગલિક બોલવું. એવો નિયમ છે. એટલા માટે અહિંયા માંગલિક કહે છે. ‘ચત્તારિ’ ઇત્યાદિ

આરં મંગળ સ્વરૂપ છે, મંગળ તેને કહે છે કે જે શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મને દેવાવાળો હોય. અથવા મને (નમસ્કાર કરવાવાળાને) સંસારથી પાર કરનારા હોય. અથવા મજ્ઞ જ્ઞાન દર્શન વિગેરે ભૂષણને ધારણ કરવાવાળો હોય. અથવા જેના દ્વારા હિતની પ્રાપ્તિ થાય, આવી રીતે સામાન્ય પ્રકારે મંગળનું નિરૂપણ કરીને હવે ચારથી જે ક્ષેત્રમાં તેનું નિરૂપણ કરે છે. અહત-સમસ્ત વિધેનાનાં નાશ કરવાવાળો હોવાથી મંગલસ્વરૂપ છે (૧) તેવી જ રીતે સિદ્ધ મંગલ-સ્વરૂપ છે. (૨) સાધુ પદ્ધતિ અહિંયા સાધુ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ત્રણેનું ગ્રહણ છે. એટલા માટે અર્થ થયો કે સાધુ, આચાર્ય તથા ઉપાધ્યાય મંગલસ્વરૂપ છે. (૩) કેવળિપ્રરૂપિત ધર્મ મંગળસ્વરૂપ છે. (૪) એ જ ચાર લોકમાં ઉત્તમ છે. એટલે એ ચારોનાં શરણને હું પ્રાપ્ત થઉં છું. કારણ કે ચતુર્ગતિ-બ્રમણના ભયને હટાવવાવાળો એ જ ચાર છે.

તે પછી ‘ઇચ્છામિ ઠામિ કાઉસ્સગં’ ની પાટી બોલીને ઇચ્છામિ પઢિવ્વકમિઉં’ ની પૂરી પાટી બોલવી, તે આ પ્રકારે-‘ઇચ્છામિં ઇરિયાવહિયાણ’ ઇત્યાદિ. હે ગુરુમહારાજ ! હું ઇર્થપથસંબંધી વિરાધનાથી નિવૃત્ત થવા ઇચ્છું છું.

સ્વાધ્યાયાદિ નિમિત્તે ઉપાશ્રયમાંથી બહાર જવામાં અને પાછા ફરી ઉપાશ્રયે આવવામાં, પગ વિગેરેથી પ્રાણીઓના દબાઈ જવામાં, ખીજ વગેરે દબાઈ જવામાં, વનસ્પતિના દબાઈ જવામાં, ઓસ, ઉત્તિંગ (એક પ્રકારનું જીવડું), પંચવર્ણ પનક (ફૂલણ), પાણી, માટી; મંકોડીની જાલ વિગેરેના કચરાઈ જવામાં, જે એક-ઈન્દ્રિયવાળા, બે ઈન્દ્રિયવાળા, ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા, ચાર ઈન્દ્રિયવાળા, પાંચ ઈન્દ્રિયવાળા જીવ મારાથી વિરાધિત (દુઃખી) થયા હોય, કચરાઈ ગયા હોય, ધૂળ વિગેરેમાં ઢંકાઈ ગયા હોય, કેઈ પ્રકારે મરડાઈ ગયા હોય, ભોગા કરાયા હોય, સ્પર્શ થઈ ગયો હોય, સત્તાવ્યા હોય, થકાવ્યા હોય અથવા જીવથી રહિત કર્યા હોય તો ‘તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કં’.

આવી રીતે ગમન આગમન સંબંધી અતિચાર કહીને શયન આદિમાં પડખું આદિ ફેરવવામાં થનારા અતિચારોની નિવૃત્તિ કહે છે. ઇચ્છામિ પગામસિજ્જાણ’ ઇત્યાદિ. હે ભગવાન ! હું દિવસ-રાત્રિ સંબંધી શયન વિગેરે અતિચારોથી નિવૃત્ત થવાને યાહું છું. તે અતિચાર અગર અધિક સુવાથી અથવા વિના કારણ સુવાથી અથવા

અત્યંત કોમલ મોટી શય્યા ઉપર સુવાથી તથા એવી પથારીનેા નિત્ય ઉપયોગ કરવાથી, પથારી (સંથારા) ઉપર શરીરને પૂંજ્યા વિના કરવટ લેવાથી, પૂંજ્યા વિના અંગ-ઉપાંગને સંકેતવા-પસારવાથી, જૂં આદિના અવિધિપૂર્વક સ્પર્શથી, અવિધિએ ઉધરસ વિગેરે ખાવાથી, અચતનાપૂર્વક છીંકવાથી તથા બગાડું ખાવાથી, પૂંજ્યા વિના ખંજોલવાથી અથવા સચિત્ત રજયુકત વસ્ત્રાદિકના સ્પર્શથી જે અતિચાર થયા હોય એ બધા જાત્રત અતિચાર થયા, હવે સુપ્ત અતિચાર કહે છે — એવં સ્વપ્ન અવસ્થા સળંધી, મૂલોત્તર શુભને દ્વિષિત કરવાવાળી અથવા યુદ્ધ, વિવાહ, રાજ્યપ્રાપ્તિ વિગેરે સાવધ ક્રિયા અર્થાત્ સ્વપ્નમાં સ્ત્રીની સાથે સમાગમ, પ્રેમપૂર્વક સ્ત્રીનું જોવું, મનનો વિકાર, તથા આહાર-પાણીના સેવનરૂપી વિરાધનાના કારણે મારાથી જે અતિચાર થયા હોય. ‘તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કં’

યદ્યપિ સાધુએને માટે દિવસમાં સુવાનું નિષેધ છે તો પણ શયન સળંધી દૈવસિક અતિચાર બતાવવાથી એ સિદ્ધ થાય છે કે વિહાર આદિથી ખૂબ થાકી જવાના કારણે અથવા બીજા અનિવાર્ય કારણોથી દિવસે સુવું પડે તો આવી અવસ્થાને માટે ઉપર કહેલું દૈવસિક અતિચાર બતાવેલ છે. (સૂ. ૩)

આવી રીતે શયન સળંધી અતિચારોના પ્રતિક્રમણ કહીને હવે ગોચરીના અતિચાર સળંધી પ્રતિક્રમણ કહે છે— ‘પઢિકમમિ ગોચરં’ ‘સ્થવાદિ’

ગાયત્રી જેમ ઠેકાણે ઠેકાણેથી થોડો થોડો આહાર લેવા માટે ફરવું તે કામને ગોચરચર્યા કહે છે તત્સ્વરૂપ જે ભિક્ષાચર્યા (અર્થાત્ ઉત્તમ મધ્યમ અને નીચ

(સાધારણ) કુળોમાં તથા ઇષ્ટ અનિષ્ટ વસ્તુઓમાં રાગાદિ રહિત થઇને લાભાલાભમા સમાન ભાવથી આહાર આદિ ગ્રહણ કરવું) તેમાં સાંકળ વિના બંધ કરેલ અગર અર્ધા વાસેલા કમાડને પૂંજ્યા વિના અથવા ધણીની આજ્ઞા વિના ખોલવાથી, કુતરા, વાછરડા, બાલક આદિને ધકેલીને અથવા ઝોળગીને જવાથી, કુતરા વિગેરે માટે કાઢેલો અગ્રપિંડ લેવાથી. દેવતા, ભૂત વિગેરેના બલિના માટે તથા યાચક-ક્રૂપણ આદિને અર્થે રાખવામાં આવેલ, અથવા આધાકર્મી આદિની શંકાથી યુકત, તથા જાણ્યા વિચાર્યા વિના આહાર વિગેરે લેવાથી, અનેપણીય કોઈપણ વસ્તુને લેવાથી, પાણી વિગેરે પીવા યોગ્ય વસ્તુની એવળામાં કોઈ પણ પ્રકારની ખામી હોવાથી, લીન્દ્રયાદિ-પ્રાણિ-મિશ્રિત, બીજયુકત, તથા હરિતકાયયુકત આહાર આદિ લેવાથી, પશ્ચાત્કર્મિક (જેમાં આહાર આદિ ગ્રહણ કરી લીધા પછી હાથ-વાસણ વિગેરે ધોવાય) તથા પુરઃકર્મિક (જેમાં આહારાદિ દેતાં પહેલાં હાથ, વાસણ આદિ ધોવાય) આહાર આદિ લેવાથી, અદૃષ્ટ જગ્યાએથી લાવવામાં આવેલી વસ્તુને લેવાથી, સચિત્ત પાણીથી બીજાનેલા હાથે આહાર આદિ ગ્રહણ કરવાથી, સચિત્ત રજયુકત આહાર આદિ લેવાથી, દાતાર દ્વારા આમતેમ ઢોળાતા આહાર આદિ લેવાથી, કોઈ પાત્રમાં અકદપનીય વસ્તુ પડેલી હોય તેને ખાલી કરી તેજ પાત્રથી દેવામાં આવેલ આહાર આદિ લેવાથી અથવા વિના કારણે આહાર આદિ પરિઠવાથી

અને વિના કારણે વિશિષ્ટ વસ્તુની યાચના કરી લેવાથી જે કાંઈ અતિચાર લાગ્યા હોય, તથા આધારકર્મ આદિ ઉદ્ગમદોષ, ધાત્રી આદિ ઉત્પાદના દોષ, અને શકિત આદિ એવણા દોષથી દ્વિષિત આહાર આદિ લેવાઈ ગયા હોય, ઉપભોગમાં લીધા હોય અથવા જે પરિણામિત ન કર્યા હોય “તસ્મિન્નિચ્છામિ દુઃકલ્પ” (સૂ. ૪)

આગળ કહેવામાં આવેલા અતિચારોથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. દિવસ તથા રાત્રીના પ્રથમ અને છેલ્લા પ્રહરરૂપ ચાર કાળમાં મર્યાદા પૂર્વક પ્રવચનના મૂળપઠન રૂપ સ્વાધ્યાય ન કરવું, ખન્ને સમય (દિવસના પહેલા અને પાછલા પ્રહર) માં પાત્ર-રજોહરણુ આદિ ભંડ ઉપકરણનું સર્વથા અથવા સમ્યક્ પ્રકારે પ્રતિષ્ઠાપન ન કર્યું હોય, તથા પાત્ર, ઉપાશ્રય આદિને સર્વથા અથવા યતનાપૂર્વક પૂંજવાનું કાર્ય ન કર્યું હોય આદિ કારણોથી સંયમ સંબંધી અતિક્રમ (અકૃત્ય સેવનનો ભાવ), વ્યતિક્રમ (અકૃત્ય સેવનની સામગ્રી મેળવવી), અતિચાર (અકૃત્ય સેવનમાં ગમનાદિરૂપ પ્રવૃત્તિ કરવી) તથા અનાચાર (અકૃત્યનું સેવન કરવું) થઈ જવાને કારણે મારાથી જે અતિચાર થયા હોય “તસ્મિન્નિચ્છામિ દુઃકલ્પ” (સૂ. ૫)

આ અતિચાર સંક્ષેપથી એક પ્રકારના છે, અને વિસ્તારથી બે-ત્રણ આદિ આત્માધ્યવસાયથી સંજ્યાત અસંજ્યાત યાવત્ અનન્ત પ્રકારના છે, તેમાંથી એક વગેરેનો ભેદ કહે છે-“પઙ્કિત્તમમિ એગવિદ્ધે” ઇત્યાદિ.

એક પ્રકારનો અસંયમ થવાથી મને જે અતિચાર લાગ્યો હોય એ પ્રમાણે રાગદ્વેષ રૂપ બે ઘનધનોના કારણે સમ્યક્-જ્ઞાનાદિ રૂપ રત્નત્રયનો નાશ કરીને આત્માને અસાર કરવાવાળા, અથવા પ્રાણીઓની હિંસામાં નિમિત્તભૂત માનસિક, વાચિક અને કાયિક એ ત્રણ દડોના કારણે વિહિતનું અનુષ્ઠાન ન કર્યું હોય અને નિષિદ્ધનું સેવન કર્યું હોય, તથા અશ્રદ્ધાથી સમ્યક્ અસેવિત યોગનિરોધરૂપ મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ, આ ત્રણ ગુપ્તિઓના કારણે અશુભ કર્મોના ખાડામાં અથવા નરકમાં નાખનારી, અથવા વિષયોમાં પ્રાણીઓને લોભાવનારી માયા, ઐહિક-ચક્રવર્તી આદિ, પરલોક સંબંધી દેવ ઋદ્ધિ આદિ પદોની પ્રાપ્તિથી થનારી વિષયસુખની લાલસારૂપ તીક્ષ્ણ ધારથી યુક્ત કુઠાર સમાન, આત્મરૂપ ભૂમિમાં ઉત્પન્ન સમકિતરૂપ અંકુરથી યુક્ત નિર્મલ ભાવનારૂપ જલથી સીંચેલ, તપસંયમ આદિ ફૂલોથી ભરેલા મોક્ષરૂપ ફલથી વિભૂષિત કુશલ કર્મ રૂપ કલ્પવૃક્ષને કાપવાવાળા નિદાન (નિયાણું) અને મોહકર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થનારા અભિપ્રાય રૂપ મિથ્યાદર્શન, આ ત્રણ શલ્યોથી, રાજ અથવા આચાર્ય આદિ પદની પ્રાપ્તિ રૂપ ઋદ્ધિગોરવ, મધુર આદિ રસની પ્રાપ્તિના અભિમાન રૂપ રસગોરવ તથા શરીર આદિના સુખની પ્રાપ્તિથી થવાવાળા અભિમાનરૂપ શાતગોરવ, એ પ્રમાણે જ્ઞાનની (જેના વડે

જીવાદિ પદાર્થ જાણી શકાય તે જ્ઞાન, તેની) વિરાધના, દર્શનની (જેના વડે જીવાદિ પદાર્થોની શ્રદ્ધા કરવામાં આવે, પ્રવચનમાં રુચી થાય તે દર્શન, તેની) વિરાધના, આરિત્રની (મોક્ષાર્થી જીવોને સેવન કરવા યોગ્ય, અથવા આત્માને કમ-રહિત કરવાવાળો આરિત્ર, તેની,) વિરાધના, આ ત્રણ વિરાધનાઓના કારણે (આરાધનાનો અભાવ અથવા ખંડનારૂપ) કારણે મને જે અતિચાર લાગ્યો હોય તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થઈ છું. (સૂ. ૬)

આત્માને સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર અથવા જલું આવલું વગેરે ક્રિયારૂપ કંટકોમાં પ્રાણીઓને ખેંચી જવાવાળા, અથવા આત્માને મલિન કરવાવાળા જીવના પરિણામોને કષાય કહે છે. આ કષાય અર્થાત્ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના કારણે, જેના વડે જીવ અને અજીવની ચેષ્ટા જાણવામાં આવે એવી આહાર, ભય, મૈથુન તથા પરિચ્છેદ રૂપ સંજ્ઞાના કારણે, અને સ્ત્રીકથા, ભક્તકથા, દેશકથા, તથા રાજકથા રૂપ ચાર વિકથાઓ કરવાના કારણે જે કેઈ અતિચાર થયા હોય તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થઈ છું.

એમાં સ્ત્રીકથા જાતિ કુલ રૂપ અને નેપથ્યના ભેદથી ચાર પ્રકારની છે, તેમાં જાતિકથા જેવી રીતે કે:-પતિ મરણ પામ્યા પછી દુઃખથી દિવસો વિતાવનારી પ્રાણીને ધિક્કાર છે, શૂદ્રાણીનેજ ધન્ય છે કે જેનો એક પતિ મરણ પામી જતાં બીજા પતિ દ્વારા સુખથી જીવન ગુજારે છે. ઇત્યાદિ.

કુલકથા—આ કન્યા ઉગ્રકુલની છે, એટલા માટે સારી છે. ઇત્યાદિ. રૂપકથા જેમ—પહાડી સ્ત્રીઓ વસ્ત્રો અને આભૂષણ બહુજ રાખે છે, મૈથિલી અને પંજાબી સ્ત્રીઓ જરૂરત કરતાં વધારે વસ્ત્ર તથા આભૂષણ પહેરતી નથી, ઇત્યાદિ. આવી કથાઓથી પ્રજ્ઞચર્ય આદિ વ્રતોમાં દોષ લાગવાની સંભાવના રહેવાથી તેને અતિચારનો હેતુ માનવામાં આવેલ છે.

ભક્તકથા—આવાપ-નિર્વાપ-આરંભ અને નિષ્ઠાન ભેદથી ચાર પ્રકારની છે.

તેમાં આવાપ ભક્તકથા—જેવી રીતે કે આ રસોઈમાં—અમુક પ્રમાણમાં ઘી-શાક અને મશાલો હશે તો સારી રસોઈ થશે, ઇત્યાદિ. નિર્વાપ ભક્તકથા—આટલાં પકવાન હતાં, આટલાં શાક હતાં અને સ્વાદમાં મધુર હતાં. એ પ્રમાણે જોયેલા પદાર્થોની કથા કરવી તે. આરંભ ભક્તકથા—જેમકે ‘આ રસોઈમાં આટલાં શાક અને ફળોની જરૂરત રહેશે, ઇત્યાદિ. નિષ્ઠાન ભક્તકથા—જેમકે અમુક ભોજન કરવાના પદાર્થોમાં આટલા રૂપિયા થશે આ પ્રમાણે દ્રવ્યની મુખ્યતાથી કથા કરવી તે. ભક્તકથાથી અજિતેન્દ્રિયત્વ આદિ દોષ થવાના કારણે અતિચાર લાગે છે.

મગધ આદિ દેશોની કથા વગેરેને દેશ કથા કહે છે. તે પશ્ચ ચાર પ્રકારની છે. (૧) છન્દ, (૨) વિધિ, (૩) વિકલ્પ, (૪) નેપથ્ય.

(૧) છન્દ દેશકથા-જેમકે, દક્ષિણ દેશમાં મામાની પુત્રી સાથે લગ્ન કરી શકાય છે. અને બીજા દેશોમાં તે પ્રમાણે કરવામાં દોષ માનવામાં આવ્યો છે. જેવી રીતે અન્ય ગ્રંથોમાં લખેલું છે કે:- ‘મામાની પુત્રીથી, માતાના ગોત્રમાં ઉત્પન્ન કોઈ બીજી કન્યાથી અથવા એક પ્રવર (મૂલ) ની કન્યા સાથે કોઈ વિવાહ કરે તો તે વિવાહ-લગ્ન અયોગ્ય સમજવામાં આવે છે અને લગ્ન કરનારને ચાંદ્રાયણ વ્રત કરવું પડે છે ઇત્યાદિ. (૨) વિધિ દેશકથા-જેમકે, મગધ દેશમાં આવલ-(ચોખા)-દૂધ-આંખા વગેરે આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થાય છે. કોશલ (અવધ) દેશમાં મકાન આ પ્રમાણે બનાવવામાં આવે છે. તથા આગરા પ્રાન્તમાં ધનવાન માણસો આ પ્રમાણે વ્યાપાર કરે છે ઇત્યાદિ. (૩) વિકલ્પથી દેશકથા-જેમકે, ખેતી, વાડી, કૂવા-તલાવ વગેરે ખોદાવવાની તથા શાલી આદિ ધાન્ય રોપવાની કથા કરવી તે. (૪) નેપથ્ય

દેશ કથા-મણિ-ભૂષણ વસ્ત્ર આદિ ધારણ કરવાની કથા કરવી તે. જેમકે વિદેહ દેશની સ્ત્રીઓના કેશ-પાશ વગેરેની સુંદરતા સારી છે. શુજરાતી સ્ત્રીઓ થોડાં આભૂષણ પહેરે તો પણ સુંદર દેખાય છે, પંજાબી સ્ત્રીઓના વસ્ત્રોના ચમત્કાર પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે ઇત્યાદિ રૂપથી વાત કરવી તે. દેશકથામાં રાગ-દ્વેષ-પક્ષપાત વગેરે દોષો થવાનો સંભવ છે તેથી અતિચાર લાગે છે.

રાજકથા પણ ચાર પ્રકારની છે (૧) અતિયાન, (૨) નિર્યાણ, (૩) બલ-વાહન, (૪) કોષ-કેષાગાર. તેમાં (૧) અતિયાન (નગરાદિપ્રવેશ) થી રાજકથા:- જેમકે- ‘ચન્દ્રમા પ્રમાણે સ્વચ્છ છત્ર અને બે ચામરોથી સુશોભિત, હાથી ઘોડાથી યુક્ત, રથ ઉપર બેઠેલા આ રાજા મગધ-બન્દી આદિ ચાચક જનોની જયધોષણા સાથે રાજધાનીમાં પ્રવેશ કરશે-ઇત્યાદિ. (૨) નિર્યાણ-નગરાદિથી બહાર નીકળવાની કથા-જેમકે:-ઉપર કહેલી શોભા સાથે રાજા-રાજધાનીથી બહાર નીકળશે ઇત્યાદિ. (૩) બલ-(સેના) વાહન (હાથી ઘોડા) સહિત રાજકથા-જેમકે-અહા ? આવા મોટા-મોટા ચંચલ ઘોડા, મહોન્મત્ત હાથી અને શત્રુઓના માન ઉતારી નાંખે તેવા શૂરવીર કયા રાજાનાં છે ? ઇત્યાદિ. (૪) કોષ (ખજાના) અને કેષાગાર (કોઠાર) ની રાજકથા-જેમકે-જેના રત્નાદિકથી ખજાના અને ધાન્યાદિકથી કોઠાર ભરેલા છે તથા જેના રાજના કિલ્લા અભેદ છે. અને યોદ્ધાઓ શત્રુઓનું દમન કરવાવાળા છે. એવા આ રાજા સુખથી સમય ગુજારે છે. ઇત્યાદિ. આ પ્રમાણે રાજકથા કહેવાથી રાજાની ગુપ્ત વાત ભેદન વગેરે અનેક દોષોની ઉત્પત્તિ થવાના કારણે અતિ-ચાર લાગે છે.

નિર્વાત (જ્યાં પવન આવી શકે નહિ તેવા) સ્થળે રાખેલા નિશ્ચલ ફીપક-ફીવાની શિખા સમાન અત્યંત સ્થિર ધારાવાહી જ્ઞાનનો વિચ્છેદ કરવાવાળા અન્ય પદાર્થોના સંબંધથી રહિત એક માત્ર વસ્તુના ચિન્તનને ‘ધ્યાન’ કહે છે.

કહ્યું છે કે ‘હ્રસ્વસ્થને’ એક વસ્તુમાં અન્તર્બુદ્ધિ માત્ર મનનું અવસ્થાન રહે છે તેને ધ્યાન કહે છે. તે ધ્યાન (૧) આર્ત, (૨) રોદ્ર, (૩) ધર્મ્ય, (૪) શુકલ ભેદ થી ચાર પ્રકારનું છે. તેમાં (૧) આર્તધ્યાન તેને કહે છે કે:-જે અર્તિ-મનની પીડાની સાથે અથવા ઋતિ-અશુભની સાથે થનારું હોય, અર્થાત્ ઇષ્ટ શબ્દાદિને

સંયોગ અને અનિષ્ટનાં વિયોગનું ચિન્તન કરવું, જેમકે-જેમાં મોહવશ રાજ્યના ઉપભોગ શ્રેય્યા, આસન, હાથી, ઘોડા આદિ વાહન, સ્ત્રી, ગન્ધ, માલા, મણિ, રત્ન, ભૂષણ વગેરેની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય તે અને એ સર્વથી વિપરીત સંયોગોની અનિચ્છા કરવી તે આત્મધ્યાન કહેવાય છે.

(૨) ઉપધાન-વગેરે પરિણામોથી જીવને રડાવે અર્થાત્-દુઃખી કરે, અથવા અત્યંત ક્રૂર આત્માનું જે કર્મ (આત્મપરિણામરૂપ ક્રિયાવિશેષ) તેને ‘રોદ્રધ્યાન’ કહે છે. જેમ કહ્યું છે કે જેના દ્વારા છેદન, ભેદન, દહન, મારણ, ખંધન, પ્રહરણ, દમન, કર્તન (કાપવું) વગેરેના કારણથી રાગ-દ્વેષનો ઉદય થાય અને દયા ન થાય આવા આત્મપરિણામને ‘રોદ્રધ્યાન’ કહે છે.

(૩) વીતરાગની આજ્ઞા રૂપ ધર્મયુક્ત ધ્યાનને ‘ધર્મ્યધ્યાન’ કહે છે. કહ્યું છે કે:—આગમનો સ્વાધ્યાય, વ્રતધારણ, ખંધ-મોક્ષાદિનું ચિન્તન, ઇન્દ્રિયદમન તથા પ્રાણીઓ પર દયા કરવી તેને ધર્મ્યધ્યાન કહે છે.

(૪) શુક્લ અર્થ સકલ દોષોથી રહિત હોવાના કારણે નિર્મલ અથવા શુ-જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મમલને કલ-દૂર કરનાર ધ્યાનને શુક્લધ્યાન કહે છે. જેમ કહ્યું છે કે:—જેની ઇન્દ્રિયો વિષયવાસનારહિત હોય, સંકલ્પ-વિકલ્પ-દોષ-યુક્ત જ ત્રણ યોગ તનાથી રહિત અથવા મહાપુરુષના ધ્યાનને ‘શુક્લધ્યાન’ કહ્યું છે. સંક્ષેપથી ચાર ધ્યાનનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. “કોઈ વસ્તુની કામનાથી યુક્તને આર્ત, હિંસાદિથી યુક્તને રોદ્ર, ધર્મથી યુક્તને ધર્મ્ય અને સર્વ પ્રકારના દોષ રહિતને શુક્લધ્યાન કહે છે. આ ચાર ધ્યાનોના નિમિત્તથી જે કાંઈ અતિચાર ભાગ્યે હોય તે તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. (૨૦૭)

ક્રિયા પાંચ પ્રકારની છે. (૧) કાયિકી, (૨) આધિકરણિકી; (૩) પ્રાદેષિકી, (૪) પારિતાપનિકી, (૫) પ્રાણાતિપાતિકી. જેમાં અસ્થિ-હાડકા વગેરે હોય તેને કાય કહે છે. અને તેના વડે થવા વાળી ક્રિયાને “કાયિકી” કહે છે. તે ત્રણ પ્રકારની છે. (૧) અવિરતકાયિકી, (૨) દુષ્પ્રણિહિતકાયિકી, (૩) ઉપરતકાયિકી. મિથ્યા-દૃષ્ટિઓ અને અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિઓની કર્મબન્ધનની હેતુભૂત ક્રિયાઓને “અવિરતકાયિકી” કહે છે. દુષ્પ્રણિહિતકાયિકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે. (૧) ઇન્દ્રિયદુષ્પ્રણિહિતકાયિકી, (૨) નોઇન્દ્રિયદુષ્પ્રણિહિતકાયિકી, આ બંને ક્રિયાઓ પ્રમત્ત સાધુઓની છે. તેમાં ચક્ષુ આદિ ઇન્દ્રિયોની ચપલતાને કારણે મોક્ષ-માર્ગમાં અસ્થિર કાયાથી થવા વાળી ક્રિયાઓ ઇન્દ્રિયદુષ્પ્રણિહિતકાયિકી કહેવાય છે. એ પ્રમાણે નોઇન્દ્રિય (મન) ના અશુભ સંકલ્પ દ્વારા અસ્થિર કાયાથી થવાવાળી ક્રિયાઓને નોઇન્દ્રિયદુષ્પ્રણિહિતકાયિકી ક્રિયા કહે છે. પ્રાયઃ-ઘણું કરીને આવધ યોગથી નિવૃત્ત અપ્રમત્ત સંયતીની કાયા વડે થવાવાળી ક્રિયાઓને ‘ઉપરત-કાયિકી’ ક્રિયા કહે છે. ॥ ૧ ॥

જેના વડે આત્મા નરકાદિ કુગતિમાં જાય, એવી તલવાર આદિ શસ્ત્રથી થવાવાળી ક્રિયાઓને ‘આધિકરણિકી’ ક્રિયા કહે છે, તે બે પ્રકારની છે. (૧) સંયોજનાધિકરણિકી (૨) અને ‘નિર્વર્તનાધિકરણિકી’. જેમાં તલવાર આદિનો કોષ (આન) આદિ સાથે સંયોગ કરવામાં આવે તે ‘સંયોજનાધિકરણિકી’ છે અને જે ક્રિયામાં તલવાર આદિ બનાવવામાં આવે તેને ‘નિર્વર્તનાધિકરણિકી’ કહે છે.

દ્વેષયુક્ત ક્રિયાને ‘પ્રાદેષિકી’ ક્રિયા કહે છે. તે બે પ્રકારની છે. (૧) જીવપ્રાદેષિકી અને (૨) અજીવપ્રાદેષિકી, જીવઉપર દ્વેષ કરવાથી થવા વાળી ક્રિયાને ‘જીવપ્રાદેષિકી’ ક્રિયા કહે છે. અને અજીવ-પાષાણ આદિની ઠાકર લાગવાના કારણે તેના ઉપર દ્વેષ કરવાથી થવા વાળી ક્રિયાને ‘અજીવપ્રાદેષિકી’ ક્રિયા કહે છે ॥૩॥

તલવાર આદિ હથિયાર વડે પીડા પહોંચાડવી તેને ‘પારિતાપનિકી ક્રિયા’ કહે છે, તેના બે ભેદ છે (૧) ‘સ્વહસ્તપારિતાપનિકી’ અને (૨) ‘પરહસ્તપારિતાપનિકી’ પોતાના હાથ વડે પરને હુઝ પહોંચાડવા વાળી ક્રિયાને ‘સ્વહસ્તપારિતાપનિકી’. ક્રિયા કહે છે અને અન્ય દ્વારા બીજાને હુઝ પહોંચાડવું તે ક્રિયાને ‘પરહસ્તપારિતાપનિકી’ ક્રિયા કહે છે. ॥ ૪ ॥

પ્રાણીઓના નાશને ‘પ્રાણાતિપાત’ ક્રિયા કહે છે. તેના પાંચ બે ભેદ છે; (૧) સ્વહસ્તપ્રાણાતિપાતક્રિયા અને (૨) પરહસ્તપ્રાણાતિપાતક્રિયા, પોતાના હાથ વડે પ્રાણીઓનો નાશ કરવો તેને ‘સ્વહસ્તપ્રાણાતિપાતક્રિયા’ કહે છે. અને બીજાના હાથથી પ્રાણીઓનો નાશ થાય તેવી ક્રિયાને ‘પરહસ્તપ્રાણાતિપાત ક્રિયા કહે છે ॥ ૫ ॥

આ ક્રિયાઓ વડે કરી મને જે અતિચાર લાગ્યા હોય તો તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.

શબ્દ-જે બોલવામાં આવે છે તેને શબ્દ કહે છે, તે કર્ણેન્દ્રિય ગ્રાહ્ય અને મનોજ્ઞ અમનોજ્ઞ વર્ણમાલા સ્વરૂપ છે. રૂપ-જે જોવામાં આવે તેને રૂપ કહે છે, તે ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનો વિષય લીલા પીળા આદિ છે. ગન્ધ-જે સુંઘવામાં આવે તેને ગન્ધ કહે છે, તે ઘ્રાણેન્દ્રિયના વિષય સૂખડ કપૂર આદિ છે. રસ-જે ચાખવામાં આવે તેને રસ કહે છે, તે રસના ઇન્દ્રિયના વિષય મધુર આદિક છે. સ્પર્શ-જેનો સ્પર્શ કરવામાં આવે તેને સ્પર્શ કહે છે તે સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષય માલા, સૂખડ, અંગના આદિ છે. આ પાંચ કામ (વિષયલોગની અભિલાષા) ગુણ (વધક) છે. અર્થાત્ તે આત્માના સ્વાભાવિક ગુણોના નાશ કરવાવાળા છે. તે કામ ગુણોથી મારાથી અતિચાર થયા હોય તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.

શાસ્ત્રોની મર્યાદામાં ચાલવાનું નામ ‘વ્રત’ છે. આ વ્રતો તીર્થંકર અને ગણધર આદિ મહાપુરુષોએ સ્વીકાર કરેલ છે, અથવા એ મહાપુરુષોનેજ આચરણ કરવા યોગ્ય હોવાથી અને શ્રાવકોના વ્રતોની અપેક્ષા મોટા હોવાથી ‘મહાવ્રત’ કહેવાય છે, તે પાંચ પ્રકારનાં છે-(૧) કરવું, કરાવવું અને કરતા હોય તેને અનુ-મોદન રૂપ સર્વ પ્રકારથી સ્થલ-ચરમ આદિ તમામ જીવોના પ્રાણો (પાંચ ઇન્દ્રિયો,

ત્રણ બલ, શ્વાસોચ્છવાસ તથા આયુષ્ય આ દશ) નાં અતિપત-હિંસથી વિરમણ (નિવૃત્ત થવું), (૨) સર્વ પ્રકારના મૃધાવાદ-અસત્યથી વિરમણ, (૩) સર્વ પ્રકારના અદત્તાદાન (ચેરી)થી વિરમણ, (૪) દેવ; મનુષ્ય તિર્યચ સસ્ત્રાન્થી સર્વ પ્રકારના મૈથુનથી વિરમણ, અને (૫) સચિત્ત આદિ સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહથી વિરમણ. એનાથી તથા રાગદ્વેષરહિત રૂપી ચેષ્ટા અર્થાત્ કોઈ પણ જીવોને કેઈ પ્રકારની પીડા ન પડે-આડવી એવા ભાવ રાખીને પ્રવૃત્તિ કરવી. તેને 'સમિતિ' કહે છે. તે પાંચ પ્રકારની છે—

(૧) 'ધર્યાસમિતિ'—મુનિઓના એકાકી ભાવથી અથવા રાગદ્વેષ રહિ-

તતાપૂર્વક ગમનકાલિક પ્રવૃત્તિ અર્થાત્ જ્યારે સૂર્યનાં પ્રખર કિરણોથી દિશાઓ પ્રકાશિત થવાના કારણે આંખો પદાર્થને ગ્રહણ કરવા શક્તિમાન થઈ જાય. રથ, ઘોડા, મનુષ્ય આદિના ચાલવાથી એસની ભીનાશ ખુદાઈ જવાથી રસ્તો પ્રાસુક થઈ જાય, તે રસ્તા ઉપર સાવધાન થઈ અચતનાના ભયથી શરીરને સંકુચિત રાખી યુગપ્રમાણ માર્ગને જોતા થકા ધીરે ધીરે મુનિનું ચાલવું.

(૨) ભાષાસમિતિ—કર્કશતા આદિથી રહિત, સર્વ પ્રકારના કલ્યાણ કરવા-વાળી, પરિમિત, સ્પષ્ટ અને મધુર વાણી બોલવી.

(૩) એષણાસમિતિ—ગવેષણા, ગ્રહણોષણા, પરિભોગેષણા-સ્વરૂપ એષણામાં યત્નાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી અર્થાત્-ઉપયોગ પૂર્વક નવકોટી વિશુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરવો.

(૪) 'આદાન-ભાંડ-માત્ર-નિક્ષેપણા-સમિતિ'—વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ ઉપકરણોનો યત્નાપૂર્વક લેવું મૂકવું.

તથા (૫) 'ઉચ્ચાર-પ્રસવણ-ખેલ-જલ-સિંધાણુ-પારિષાપનિકા-સમિતિ'—ઉચ્ચાર આદિનો યત્ના પૂર્વક દશ-ભાલ ત્યજીને પરિષ્કાપન કરવું. એનાથી એવં પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસરૂપ છ જીવ નિકાલેથી, તથા કૃષ્ણ, નીલ, કાષેત, તેજ, પદ્મ અને શુકલ આ છ લેશ્યાઓના સસ્ત્રાન્થી જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું,

હવે લેશ્યાનું સ્વરૂપ કહે છે—

જેના દ્વારા આત્મા કર્મોથી લેપાયમાન થાય તેને અર્થાત્ કષાયોના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલી શક્તિવિશેષવાદી યોગપ્રવૃત્તિને લેશ્યા કહે છે. તે દ્રવ્ય અને ભાવ ના લેદથી બે પ્રકારની છે. તેમાં દ્રવ્યલેશ્યા પુદ્ગલસ્વરૂપ છે. તે પણ નોકર્મલેશ્યા અને કર્મલેશ્યાના લેદથી બે પ્રકારની છે. તેમાં નોકર્મદ્રવ્યલેશ્યા વર્ણવિશેષરૂપ માનવામાં આવી છે અને કર્મદ્રવ્યલેશ્યા ભાવલેશ્યાની ઉત્પાદક કષાયમોહનીયકર્મ અને નામકર્મ દ્રવ્યસ્વરૂપ છે.

જે કે કેટલાક માણસો આ કર્મદ્રવ્યલેશ્યાને કર્મનિબ્ધંદ (બધ્યમાન કર્મ પ્રવાહ) રૂપ માને છે. પણ તે માન્યતા ઠીક નથી. કારણ કે જો એવા લક્ષણ માનવામાં આવે તો આ સ્થળે બે પ્રશ્ન ઉભા થાય છે કે:—તે કર્મનિબ્ધંદ સારરૂપ છે કે અસાર રૂપ છે ? જો સાર રૂપ છે એમ માનશે તો જ્ઞાનાવરણી-યાદિ આઠ કર્મોમાંથી કોઈ એક કર્મનો સાર છે, અથવા સર્વ કર્મોનો ? પણ

એ બન્ને વિકલ્પ આગમથી વિરુદ્ધ છે. કેમકે આગમોમાં લેશ્યાને કર્મના ફલ-સ્વરૂપ કહેવામાં આવી નથી. અને કર્મોના સારરૂપ તો જરૂર ફળવાળું હોવુંજ જોઈએ, એટલા માટે તેને કર્મોના સારરૂપ કહી શકાશે નહિ. હવે જો અસારરૂપ માનીએ તો તે ઉત્કૃષ્ટ અનુભાગનો હેતુ થઈ શકતો નથી. તે કારણથી લેશ્યાને કર્મનિબ્યન્દરૂપ નહિ માનવું જોઈએ. એટલા માટે જેના દ્વારા આત્મા કર્મોથી લેપાય એવી શુભ-અશુભ આત્મપરિણતિનેજ લેશ્યા માનવી, તે શાસ્ત્રસંમત છે.

અહિં એક એ પ્રશ્ન થાય છે કે:—જેવી રીતે કર્મણુ શરીરને કર્મવર્ગ-ણી સાથે કાર્યકારણરૂપ માનવામાં આવે છે. તેવીજ રીતે લેશ્યાદ્રવ્યને પણ કર્મવર્ગણી સાથે કાર્યકારણરૂપ માનવામાં શું આપત્તિ છે? કારણ કે તે લેશ્યાઓનો કર્મની અંદર સમાવેશ થતો નથી. એ પ્રમાણે પ્રશ્ન કરવો તે ઠીક નથી, કારણ કે આગમોનો તેમાં વિરોધ આવે છે.

અર્થાત્ કોઈપણ આગમમાં લેશ્યાને કાર્યકારણ રૂપ માનવામાં આવેલ નથી.

લેશ્યાને જૂદી બતાવવાનું કારણ એ છે કે કર્મવર્ગણીની અંદર સાધક સ્વરૂપ છે, આ વાત દ્રવ્યલેશ્યાની થઈ. હવે ભાવલેશ્યા કહે છે.

ભાવલેશ્યા કષાયોદયલબ્ધશક્તિવિશેષયોગપ્રવૃત્તિરૂપ છે એમ પ્રથમ કહેવાયું છે.

અહિં આ એક પ્રશ્ન થાય છે કે—ભાવલેશ્યાનું પૂર્વોક્ત લક્ષણ માનવાથી ઉપશાન્તકષાય, ક્ષીણકષાય અને સયોગિકેવળી ગુણસ્થાનોમાં તે લેશ્યાનો અભાવ માનવો પડશે, કારણકે ત્યાં કષાય નથી.

આ પ્રશ્ન કરવો ઠીક નથી, કેમ કે ત્યાં ભાવલેશ્યા ઉપચાર માત્રથી માનવામાં આવી છે. ‘સુખ્યનો અભાવ હોવાથી નિમિત્તમાં ઉપચાર કરાય છે.’ આ ન્યાયથી યોગપ્રવૃત્તિની સત્તાજ ઔપચારિક લેશ્યાના સદ્ભાવમાં હેતુ માનવામાં આવેલ છે, અહિં તાત્પર્ય એ છે કે જે યોગપ્રવૃત્તિ સક્ષમસંપરાય ગુણસ્થાન સુધી કષાયોદયલબ્ધશક્તિવિશેષ રૂપે હતી એજ યોગપ્રવૃત્તિ ઉપશાન્તકષાયોદિકમાં છે, એટલા માટે ભૂતપૂર્વનયની અપેક્ષાથી ત્યાં (ઉપશાન્તક્ષીણકષાયોદિક ગુણસ્થાનોમાં) લેશ્યાનો સદ્ભાવ શાસ્ત્રોમાં કહેલ છે. લોકમાં પણ આ ઉક્તિ પ્રસિદ્ધ છે કે બેન મરી જવા પછી પણ તેના પતિને બનેલી કહે છે.

વાત એ છે કે સામાન્ય રીતે સયોગિકેવળીગુણસ્થાન સુધી ઉપચારથીજ લેશ્યાનો સદ્ભાવ સિદ્ધ થાય છે. જો ત્યાં વાસ્તવિક લેશ્યા માનીએ તો તેનાથી સ્થિતિબંધ અથવા અનુભાગબંધનો પણ પ્રસંગ થશે, પરંતુ ત્યાં તે બંને બંધોનો અભાવ છે, કહ્યું પણ છે કે “પ્રકૃતિ અને પ્રદેશનો બંધ યોગથી થાય છે તથા સ્થિતિ અને અનુભાગનો બંધ કષાયથી થાય છે.”

આ વચનથી પ્રકૃતિ અને પ્રદેશબંધ યોગજનિત છે. સ્થિતિ અને અનુભાગ બંધ કષાયજનિત છે. સયોગિકેવળી વિગેરે ગુણસ્થાનોમાં યોગનિમિત્તક પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધનો સદ્ભાવ થયા પછી પણ તથા કષાયના અભાવથી સ્થિતિ અને અનુભાગનો સંભવ થયા પછી પણ ભૌત ઉપર દ્રેકેલ સુકા ઢેકાની માફક ત્યાં સ્થિતિ નથી કરતો. તુરત થએલું કર્મ પાછું હઠી જાય છે. આ વિષય શ્રી સૂયગડાંગ સૂત્રમાં ભગવાને દ્રશ્યમાલું છે—

“પ્રથમ સમયમાં બંધ થાય છે, બીજા સમયમાં અનુભવ થાય છે, અને ત્રીજા સમયમાં નિર્જરી જાય છે અર્થાત્ દૂર થઈ જાય છે.” આ કારણથી તે બંધને ઇર્યાપથ બંધ કહેલ છે. આ શાસ્ત્રવાક્ય ત્યાં ઔપચારિક લેશ્યાનાં સફળાવને બતાવવા વાળો છે, એટલે પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળીજ ભાવલેશ્યા છે.

અહિં પ્રતિક્રમણમાં ભાવલેશ્યાનો અધિકાર છે; એમાં કૃષ્ણાદિ શબ્દોનો જે વ્યવહાર થાય છે તે માત્ર તેની ઉત્પાદક લેશ્યાનાં પુદ્ગલોનાં નિમિત્તથી તથા પરિણામ પછી તેવાજ થઈ જવાના કારણથી મનાય છે. તે લેશ્યા છ પ્રકારની છે, જેવી રીતે (૧) કૃષ્ણલેશ્યા, (૨) નીલલેશ્યા, (૩) કાપોતલેશ્યા, (૪) તેજલેશ્યા (૫) પદ્મલેશ્યા, (૬) શુકલલેશ્યા.

(૧) કૃષ્ણલેશ્યા—કૃષ્ણદ્રવ્યસ્વરૂપ તથા કૃષ્ણદ્રવ્યોપરાગજનિત આત્મપરિણામ સ્વરૂપ છે, જેનાથી હિંસા આદિ આશ્રવોમાં આત્માની પ્રવૃત્તિ થાય છે મન વચન અને કાયાનો અસંયમ, સ્વભાવમાં કુદ્રતા, ગુણદોષોને વિચાર્યા વિના કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી અને દૂરભાવનું આવવું થાય છે.

(૨) નીલલેશ્યા—નીલદ્રવ્યાત્મક તથા નીલદ્રવ્યોપરાગજનિત અર્થાત્ અશોક વૃક્ષની જેમ નીલવર્ણવાળા આત્મપરિણામ સ્વરૂપ છે, એથી આત્મા ઇર્ષ્યા, અસહિષ્ણુ માયાવી નિર્લાજજ, વિષયપ્રેમી, રસપ્રેમી અને પોદ્ગલિક સુખોનાં અન્વેષક હોય છે.

(૩) કાપોતલેશ્યા—કપુતરની સમાન વર્ણવાળી તથા તેની જેમ દ્રવ્યોપરાગજનિત અર્થાત્ તરુણ કપુતરના કંઠના જેવા કાળા અને નીલવર્ણવાળા—દ્રવ્યાત્મક આત્મપરિણામસ્વરૂપ છે, જેથી આત્મા, મન, વચન, કર્તવ્ય અને વિચારમાં હંમેશાં વક્રભાવને ધારણ કરે છે પરંતુ કોઈ વિષયમાં સરળતા નથી રાખતો, અને તેમાં પુણ્ય પાપ વિગેરેની નાસ્તિકતા તથા પરદુઃખજનક ભાષા બોલવાનો સ્વભાવ થાય છે.

(૪) તેજલેશ્યા—અગ્નિની જ્વાળાની પેઠે લાલવર્ણ દ્રવ્યસ્વરૂપ તથા એવુંજ દ્રવ્યોપરાગજનિત સ્વરૂપ છે, અર્થાત્ પોપટની ચાંચની જેમ લાલવર્ણવાળા દ્રવ્યની જેમ આત્મપરિણામસ્વરૂપ છે, એથી આત્મા નમ્ર બને છે, ભુચ્છાર્થ તથા અપલતાથી રહિત થાય છે, ધર્મની અંદર હૃદ, પ્રાણીમાત્રનો હિતેષી થાય છે.

(૫) પદ્મલેશ્યા—પદ્મ=કમળના ગર્ભ સમાન પીળા દ્રવ્ય સ્વરૂપ તથા હળદરની જેમ પીળા દ્રવ્યવાળા આત્મપરિણામવિશેષસ્વરૂપ છે. જેનાથી આત્માને, ક્રોધ, માન, માયા આદિ કષાયો મંદ અર્થાત્ પાતલા થઈ જાય છે, અને આત્મામાં મનની શાંતિ, આત્મસંયમનું સામર્થ્ય, મર્યાદિત બોલવું અને જીતેન્દ્રિયપણું આદિ ગુણ આવી જાય છે.

(૬) શુકલલેશ્યા—શુકલદ્રવ્યસ્વરૂપ અર્થાત્ શંખના તલીયાની સમાન સફેદ દ્રવ્યવાળા આત્મપરિણામવિશેષસ્વરૂપ છે જેથી આત્મા આર્ત રોદ્ધ ધ્યાનને છોડીને ધર્મ તથા શુકલ ધ્યાન ધારી થાય છે. મન વચન કાયાના સંયમનું સામર્થ્ય, કષાયોની હિપશાંતિ, વીતરાગભાવને પ્રાપ્ત કરવાની અસુદૃઢતા વિગેરે

અનેક પ્રશસ્ત ગુણવાળો થાય છે.

આ છએ લેશ્યાઓ દ્વારા જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનો હું પ્રતિક્રમણ કરું છું. અર્થાત્ તે અતિચારોથી હું અલગ થાઉં છું. પૂર્વોક્ત છએ લેશ્યાઓનાં સ્વરૂપને સ્પષ્ટ સમજાવવાને માટે ઉદાહરણ દેવાય છે. જેવી રીતે—

કોઈ ચોરે છ માણસોનું ધન ચોર્યું તો તે છએ મનુષ્યો ચોરના ગામ ગયા અને પરસ્પર વિચાર કરવા લાગ્યા, એમાંથી પહેલા પુરુષે કહ્યું કે અમારા ધનની ચોરી કરવાવાળો ચોર આ ગામમાં રહે છે, એટલા માટે આપણે બધાએ મલીને આ આખા ગામને બાળી નાખવું જોઈએ (૧). બીજાએ કહ્યું—આખું ગામ બાળી નાખવું ઠીક નથી. પરંતુ જે મહોલ્લામાં ચોર રહે છે એ મહોલ્લાને બાળી નાંખવો ઠીક છે (૨). ત્રીજાએ કહ્યું—આ મહોલ્લામાં રહેનારા લોકોનો શું અપરાધ છે? ફક્ત આપણા પૈસા ચોરનારના ઘરનેજ બાળીએ (૩). ચોથાએ કહ્યું કે એ ઘરના લોકોએ શું અપરાધ કર્યો છે? ફક્ત આપણા ધનને ચોરી જનાર ચોરનેજ બાળી નાંખવો ઠીક છે (૪). પાંચમાએ કહ્યું કે બિચારા ચોરનો પ્રાણ લેવો એ ઠીક નથી, પરંતુ એના ધનમાલનેજ બાળી નાખો (૫). છઠાએ કહ્યું કે એના ધન-માલને બાળી નાખવાથી શું વળશે? તેણે અજ્ઞાનતાથી આ કામ કરેલું છે. માટે અનેક પ્રકારના અનર્થ કરવાવાળા એના અજ્ઞાનને ઉપદેશ દ્વારા દૂર કરવું જોઈએ. જંથી એ ફરીથી ભવિષ્યમાં આવો અનર્થ ન કરીને ઉત્તમ માર્ગે જાય અને સુખી થાય (૬). આવી રીતે બીજું આશ્રક્ષણ ખાનારા છ પુરુષોનું દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે. (સ્ક૦ ૮)

(૧) ઇહલોકભય—મનુષ્યને મનુષ્યથી અને તિર્થંચને તિર્થંચથી ભય, (૨) પર-લોકભય—મનુષ્ય આદિને સિંહ વિગેરેથી ભય, (૩) આદાનભય—ચોર રાજા વિગે-

રેથી ધન આદિ છીનવીને લઇ જવાનો ભય, (૪) અકસ્માતભય—વિના કારણેજ અચાનક બી જવું, (૫) આજીવિકાભય—મારો નિર્વાહ કેમ થાશે? દુષ્કાળ આદિમાં પ્રાણ કઈ રીતે રાખીશ? ઇત્યાદિ રૂપ ભય, (૬) પ્રાણ વિયોગનો ભય, અને (૭) અશ્લોક (અપજસ) થવાનો ભય, આ સાત ભયોથી. જાતિ, કુળ, બલ, રૂપ, તપ, શ્રૂત લ.ભ અને ઐશ્વર્ય—મદ આ આઠે મદોથી તથા (૧) વસતિ—સ્ત્રી, પરુ, પંડક સહિત સ્થાનનો ત્યાગ, (૨) કથા—સ્ત્રી સંબંધી વાર્તાનો ત્યાગ, (૩) નિષદ્યા—જ્યાં પહેલાં સ્ત્રી બેઠી હોય તે સ્થાન ઉપર સ્ત્રી ઉઠી ગયા બાદ જે ઘડીની અંદર તે જગ્યા ઉપર બેસવા વિગેરેનો ત્યાગ, (૪) ઇન્દ્રિય—સ્ત્રીના અંગ-ઉપાંગ જોવાનો ત્યાગ, (૫) કુડ્યાન્તર-દીવાલ આદિની એટમાં સ્ત્રીપુરુષના વિષયને ઉત્તેજન કરે એવા શબ્દ સાંભળવાનો ત્યાગ, (૬) પૂર્વક્રીડા—સ્ત્રીની સાથે પ્રથમ કરેલી ક્રીડા વિગેરેના સ્મરણનો ત્યાગ, (૭) પ્રણીત—પ્રતિદિન સરસ ભોજનનો ત્યાગ, (૮) અતિમાત્રાહાર—પ્રમાણથી વધારે ખોરાક ખાવાનો ત્યાગ. (૯) વિભૂષા—શરીરની શુશ્રૂષાનો ત્યાગ, આ નવ વ્રત્તયર્થ ગુપ્તિઓ (વાડો) દ્વારા અને ક્ષાન્તિ, મુક્તિ

(લોભનો ત્યાગ) આર્જવ (માયાનો ત્યાગ) માર્દવ (માનનો ત્યાગ) લાઘવ (દ્રવ્ય ભાવથી હળવાપણું), સત્ય, સંયમ, તપ, ત્યાગ (સાંભોગિક સાધુઓને આહાર વિગેરે લાવી દેવો), અને બ્રહ્મચર્યવાસ (બ્રહ્મચર્યપાલન) આ દશ પ્રકારનાં યતિધર્મમાં જો કોઈ અતિચાર કર્યો હોય તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. (સ્ક૦ ૯)

ઉપાસકો (શ્રાવકો) ની પ્રતિમાઓ (પ્રતિજ્ઞાવિશેષ) અગિયાર હોય છે. એમાં પહેલી ‘દર્શનપ્રતિમા’ એક માસની, એમાં એક માસ એકાંતર ઉપવાસ અને શંકાદિ દોષોથી રહિત નિર્મલ સમકિતનું પાલન કરાય છે (૧). બીજી ‘વ્રત-પ્રતિમા’ બે માસની હોય છે, એમાં પૂર્વ ક્રિયા સહિત બે મહિના સુધી બખ્ખે ઉપવાસના પારણાપૂર્વક વ્રત પ્રત્યાખ્યાન નિર્મળ પાળવામાં આવે છે (૨). ત્રીજી

‘સામાયિકપ્રતિમા’ ત્રણ માસની. એમાં ત્રણ માસ સુધી ત્રણ ત્રણ ઉપવાસના પારણા કરાય છે બન્ને વખત અતિચારરહિત સામાયિક કરાય છે (૩), ચોથી ‘પૌષ્ઠ પ્રતિમા’ ચાર માસની, એમાં ચાર માસ સુધી ચાર ચાર ઉપવાસના પારણા અને આઠમ, ચૌદશ, પૂનમ, આદિ પર્વ તિથિયોમાં પૌષ્ઠ કરાય છે (૪). પાંચમી ‘પ્રતિમા’ નામની પ્રતિમા પાંચ માસની, એમાં (પાંચ માસ સુધી પાંચ પાંચ ઉપવાસના પારણાપૂર્વક) નિમ્ન પાંચ બોલોની મર્યાદા કરાય છે. તે પાંચ બોલ આ પ્રકારે છે—(૧) સ્નાન ન કરવું. (૨) રાત્રિ ભોજન ન કરવું. (૩) એક લાંગ ખુલી રાખવી. (૪) હિવસે મૈથુનનો સર્વથા ત્યાગ કરવો અને (૫) રાત્રિમાં એનો પરિમાણ કરવું; પરંતુ પૌષ્ઠ અવસ્થામાં સર્વથા ત્યાગજ કરવો. (૬) છઠી ‘બ્રહ્મપ્રતિમા’ છ માસની, એમાં છ માસ સુધી છ છ ઉપવાસના

પારણાપૂર્વક અખંડ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરાય છે તથા બંને લાંગો ખુલી રાખવામાં આવે છે. (૬) સાતમી ‘સચિત્તપરિત્યાગપ્રતિમા’ સાત માસની, એમાં સાત માસ સુધી સાત સાત ઉપવાસના પારણા અને સર્વથા સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરાય છે. (૮) આઠમી ‘આરંભપરિત્યાગપ્રતિમા’ આઠ માસની, એમાં આઠ માસ સુધી આઠ આઠ ઉપવાસના પારણા અને પોતાના હાથે આરંભ કરવાનો ત્યાગ કરાય છે. (૯) નવમી ‘પ્રેખ્યારંભપરિત્યાગપ્રતિમા’ નવ માસની, એમાં નવ માસ સુધી નવ નવ ઉપવાસના પારણા અને બીજાથી પણ આરંભ કરાવવાનો પરિત્યાગ કરાય છે. (૧૦) દશમી ‘ઉદ્દેશ્યપ્રતિમા’ દશ માસની, એમાં દશ માસ સુધી દશ દશ ઉપવાસના પારણા અને પોતાના ઉદ્દેશથી બનાવાએલા અહારાદિકનો પરિત્યાગ કરાય છે, એમાં રહેલ શ્રાવક કુરમુડિત અથવા અમુડિત રહીને ઘર

સબંધી કોઈ વાત પૂછવામાં આવે તો જાણતા હોય તો કહે કે હું જાણું છું, નહિ જાણતા હોય તો કહે કે નથી જાણતો, (૧૧) અગિયારમી ‘શ્રમણભૂત—(સાધુસમાન) પ્રતિમા’ અગિયાર માસની, એમાં અગિયાર માસ સુધી અગિયાર અગિયાર ઉપવાસના પારણા કરાય છે. એમાં સ્થિત શ્રાવક શકિત હોય તો લોચ કરે, નહિ તો મુંડન કરે, ચોટલી રાખે, ધર્યાસમિતિ આદિ સર્વ સાધુધર્મોનું પાલન કરતા થકા ઉઘાડી દાંડીનું રમેહરણ લઈને કેવળ પોતાની જાતિમાં જ ગોચરી કરે અને ગોચરી માટે કોઈના ઘરમાં પ્રવેશ કરતી વખતે બોલે કે ‘પ્રતિમાધારી શ્રમણોપાસકને શિક્ષા આપો’. જો કોઈ પૂછે કે—‘તમે કોણ છો?’ તો કહેવું કે ‘હું પ્રતિમાધારી શ્રાવક છું, સાધુ નથી.’ આ અગિયાર પ્રતિમાઓમાં પહેલી પહેલી પ્રતિમાનાં શુભ ઉત્તર ઉત્તર પ્રતિ-

મામાં સમજવા જોઈએ. એમાં પ્રરૂપણા આદિ દ્વારા જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. (સૂ. ૧૦)

ભિક્ષુ (સાધુ) ની બાર પ્રતિમાઓ (પ્રતિજ્ઞાવિશેષ) હોય છે પહેલી એક માસની, બીજી બે માસની, ચતુર્થ સાતમી સાત માસની ભિક્ષુપ્રતિમા. પહેલી પ્રતિમામાં નિર્લેપ એક દત્તિ અન્નની એક દત્તિ પાણીની લેવાય છે. અખંડિત એકધારાથી એક વખત જેટલો આહાર પાણી પાત્રમાં પડે તેટલોજ ઉપભોગમાં લેયે (૧). એજ પ્રકારે ક્રમથી સાતમી પ્રતિમામાં સાત દત્તિ અન્નની અને સાત દત્તિ પાણીની લેવાય છે. આઠમી પ્રતિમા સાત અહોરાત્રિના છે. એમાં એકાંતર ચોવિહાર ઉપવાસ, અને ગામથી બહાર કાર્યોત્સર્ગ કરાય છે, તથા ઉત્તાનાસન (ચિત્તા સુવું), એકપાર્થસન (એક પડખે સુવું), અને પર્યાકાસન. આ ત્રણ આસનોમાંથી કોઈ પણ એક આસન કરાય છે. એવી રીતે નવમી અને દશમી પ્રતિમા આઠમીની સમાન છે પરંતુ નવમીમાં દંડાસન (દંડ-લાકડી પડેલ હોય તેમ પગ પસારીને સુવું), લગંડાસન (માથું અને એડીઓને ભૂમિ ઉપર લગાવી પીઠને અધર રાખવી), ઉત્કુટકાસન-પૂતિભાગ-ઘેઠકને જમીન પર ન લગાવીને ઉભડક બેસવું, અર્થાત્ બે પગ ઉપરજ બેસવું. તથા દશમીમાં વીરાસન-પૃથ્વી પર પગ રાખીને સિંહાસન ઉપર બેઠા હોય એવી રીતે ધુટણ જુદા જુદા રાખીને આધાર વિના સ્થિર રહેવું, ગોદોહાસન-ગાય દોતા હોઈએ તેવી રીતે પગના આગલા ભાગ અને તલ ભાગના આશ્રયે બેસવું, અને આસ્રકુળ્લકાસન (આસ્રકુળની જેમ કૂબડા થઈને સ્થિર રહેવું). આમાંથી કોઈ પણ એક આસન કરાય છે (૧૦).

અગિયારમી પ્રતિમા ક્ષત એક દિવસની હોય છે. એમાં ચોવિહાર છઠ્ઠ કરાય છે અને ગામની બહાર કાઉસગ્ગ કરાય છે (૧૧). બારમી પ્રતિમા એક દિવસની હોય છે એમાં ચોવિહાર અઠ્ઠમ કરાય છે. અઠ્ઠમના દિવસે ગામની બહાર શ્મશાન ભૂમિમાં જઈને કોઈ એક પુદ્ગલ ઉપર દૃષ્ટિ સ્થિર કરીને કાર્યોત્સર્ગ કરાય છે. એ વખતે થવાવાળા દેવ મનુષ્ય અને તિર્યંચ સળાંધી ઉત્કૃષ્ટ ઉપસર્ગ જો સહન કરી લે તો અવધિ, મનઃપર્યાય અને કેવળ જ્ઞાનમાંથી કોઈ એકની ઉત્પત્તિ થાય છે; નહિં તો ઉન્મત્ત (પાગલ), દીર્ઘકાલિક દાહજ્વરાદિક રોગોથી પીડિત અને કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મથી પતિત થાય છે. આ બાર ભિક્ષુપ્રતિમાઓમાં ઓછી વધતી શ્રદ્ધા પ્રરૂપણા વિગેરે દ્વારા જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. (સૂ. ૧૧)

ક્રિયાસ્થાન તેર છે-(૧) અર્થદંડ (પોતાના પ્રયોજન માટે ક્રિયા કરવી) (૨) અનર્થદંડ (કારણ વિના ક્રિયા કરવી), (૩) હિંસાદંડ, (૪) અકસ્માતદંડ (એકને મારતાં વચમાં બીજાની હિંસા થવી), (૫) દૃષ્ટિવિપર્યાસદંડ (પથર સમજીને તેતર ચકલી આદિની હિંસા થવી), (૬) મૃષાપ્રાત્યયિક (અસત્યથી લાગવાવાળું પાપ), (૭) અદત્તાદાનપ્રાત્યયિક, (૮) અધ્યાત્મપ્રાત્યયિક (જેથી માણસ પોતે નકામી ચિંતા કરે), (૯) માનપ્રાત્યયિક, (૧૦) મિત્રદોષપ્રાત્યયિક (માતા, પિતા આદિને અદ્ય અપરાધનો ભારે દંડ દેવો), (૧૧) માયાપ્રાત્ય-

યિક, (૧૨) લોભપ્રાત્યયિક, (૧૩) ઇર્ષ્યાપ્રાત્યયિક (કષાયરહિત ઉપયોગસહિત સમિતિગુણિને ધારણ કરવાવાળા ભગવાનને યોગથી લાગવાવાળા સામાન્ય કર્મ-બંધ). આ તેર ક્રિયાસ્થાનો દ્વારા જે કોઈ અતિચાર લાગેલ હોય તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. (શ્લોક ૧૨)

(૧) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય, (૨) બાહ્ય એકેન્દ્રિય. (૩) દ્વીન્દ્રિય, (૪) ત્રીન્દ્રિય, (૫) ચતુરિન્દ્રિય, (૬) અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય, (૭) સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય, આ સાતેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી ચૌદ ભૂતગ્રામ (જીવસમૂહ) હોય છે. એઓની વિરાધના આદિથી જે અતિચાર લાગ્યા હોય 'તો તેથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.'

અત્યંત કલુષિત પરિણામવાળા હોવાથી પરમાધાર્મિક કહેવાતા દેવ પંદર પ્રકારના છે-

(૧) અંબ-નારકી જીવોને આકાશમાં લઇ જઈને નીચે પછાડવાવાળા, ગરદન પકડીને ખાડામાં ફેંકવાવાળા, અવળા મોઢે આકાશમાં ઉછાળીને પડતી વખતે બરછી વિગેરે ભેંકવાવાળા, અને પાપનું વારંવાર સ્મરણ કરાવીને અનેક પ્રકારથી પીડા પહોંચાડવાવાળા.

(૨) અંબરીષ-નેરઘ્યોને મુગદર આદિથી કૂટીને કરોત, કુંચી (કાતર) આદિથી ટુકડા ટુકડા કરીને ભઠ્ઠીમાં શેકવાવાળા તથા અધમુવા કરીને કેળના થાંભલાની જેમ એકેક ચર્મપુટને ખેંચીખેંચીને દુઃખી કરવાવાળા.

(૩) શ્યામ-કશા (કોયડા) આદિથી મારવાવાળા, હાથ પગ આદિ અવયોવોને ખુરી રીતે કાપવાવાળા, શૂળ સોય આદિથી વીંધવાવાળા, ઉપરથી વજ્ર શિલા ઉપર પછાડવાવાળા અને દેરડા આદિથી બાંધીને લતા (નેતર) વિગેરેથી મરીને આત્મકું ઉત્તરના.

(૪) શમ્ભવ-મુગદર આદિ દ્વારા નારકીઓના હૃદયોએના ચૂરેચૂરા કરવાવાળા તથા આત્મકું અને ચરખીને કાઢવાવાળા. (૫) રૌદ્ર-નરકમાં રહેલા જીવોને ખૂબ ઉંચે ઉછાળીને પડતી વખતે શક્તિ, તલવાર, ભાલા વિગેરેમાં પડેલાવાળા. (૬) ઉપરોક્ત-નારકીય જીવોનાં હૃદય પગ તેડવાવાળા. (૭) કાલ-કૂંચી આદિમાં પકાવવાવાળા. (૮) મહાકાલ પૂર્વજન્મના માંસહારી જીવોને તેમનીજ પીડનું માંસ કાપી કાપીને ખવડાવવાવાળા. (૯) અસ્ત્રિપત્ર-તલવાર જેવા તીક્ષ્ણ પાંદડાવાળા વનની વિકુર્વણા કરીને તે વનમાં છાયાની ઇચ્છાથી આવેલા નારકી જીવોને વૈકિય વાયુ દ્વારા પાંદડાઓને ખેરવીને છિન્નભિન્ન કરવાવાળા. (૧૦) ધનુ-ધનુષ્યથી છોડેલ અર્ધચંદ્રાકાર બાણોથી આંખ નાક આદિ અવયવોને છેદવાવાળા. (૧૧) કુંભ ઉંટની (સાંઠણી) આદિના આકારવાળી કુંભિયોમાં પકાવવાવાળા. (૧૨) વાલૂ-વજ્રમય તપેલી રેતીમાં ચણાની સમાન તડતડાત કરતા નારકી જીવોને શેકવાવાળા. (૧૩) વૈતરણી-ખૂબ દુર્ગંધવાળી રાધ લોહીથી ભરેલી, તપેલા જસત અને કથીરથી ઉકળતી, અત્યંત ક્ષાર યુક્ત ઉના પાણીની ભરેલી વૈતરણી નદીની વિકુર્વણા કરીને એમાં નરકના જીવોને નાખીને અનેક પ્રકારથી દુઃખ દેવાવાળા. (૧૪) ખરસ્વર-તીખા વજ્ર જેવા કાંટાવાળા ઉંચા ઉંચા શેમળના ઝાડ ઉપર ચઢાવીને ખુમો પાડતા નારકી જીવોને ખેંચવાવાળા, માથા ઉપર કરવત રાખીને ચીરવાવાળા તથા ફરસીથી ટુકડા ટુકડા કરવાવાળા. (૧૫) મહાઘોષ-અત્યંત વંદનાના ડરથી હરણોની જેમ જ્યાં ત્યાં ભાગતા નારકી જીવોને વાડોમાં પશુઓની માફક ઘોર ગર્જના કરીને રોકવાવાળા એ પરમાધાર્મિક દેવોથી થતા પાપની અનુમોદના આદિથી જે અતિચાર લાગ્યા હોય 'તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું'

સૂત્રકૃતાંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના સોળ અધ્યયન આ પ્રકારે છે.

(૧) સ્વસંયમપરસમય, (૨) વૈતાલિક, (૩) ઉપસર્ગપરિજ્ઞા, (૪) સ્ત્રી-પરિજ્ઞા, (૫) નરકવિકાકિત, (૬) વીરસ્તુતિ, (૭) કુશીલપરિભાષા, (૮) વીર્ય-નામ, (૯) ધર્મનામ, (૧૦) સમાધિનામ, (૧૧) મોક્ષમાર્ગનામ, (૧૨) સમવસર-રણનામ, (૧૩) ય.ધ.તથ્યનામ (૧૪) અંથનામ, (૧૫) આદાનનામ, (૧૬) ગાથાનામ. આ સોળ અધ્યયનોમાં શ્રદ્ધા પ્રરૂપણા આદિની ન્યૂનાધિકતાના કારણે જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તે તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.

અસંયમ (સાવધ અનુષ્ઠાન વિશેષ) સત્તર પ્રકારના છે. (૧) પૃથ્વીકાય અસંયમ, (૨) અપકાય અસંયમ, (૩) તેજસ્કાય અસંયમ, (૪) વાયુકાય અસં-યમ, (૫) વનસ્પતિકાય અસંયમ, (૬) દ્વીન્દ્રિય અસંયમ, (૭) ત્રીન્દ્રિય અસંયમ, (૮) ચતુરિન્દ્રિય અસંયમ, (૯) પંચેન્દ્રિય અસંયમ, (૧૦) અણુવ અસંયમ (પાત્ર આદિ ઉપધિને અવિધિથી કામમાં લેવું, અધિક તથા સદોષ ઉપધિ આદિનું ગ્રહણ કરવું), (૧૧) પ્રેક્ષા અસંયમ (ઉપધિનું વિધિ વિના પ્રતિલેખન કરવું અથવા પ્રતિલેખન નહિ કરવું), (૧૨) ઉપેક્ષા અસંયમ (સંયમયોગમાં મન વચન કાયાના યોગોને નહીં લગાડવા અથવા અસંયમમાં લગાડવા). (૧૩) અપ્રમાજ્ઞના અસંયમ (ઉપાશ્રય વિગેરેને નહિ પૂંજવા), (૧૪) પારિષ્ઠાપનિકા અસંયમ (અચનતાથી કોઈ વસ્તુનું પરિષ્ઠાપન કરવું), (૧૫) મન અસંયમ, (૧૬) વચન અસંયમ, (૧૭) કાય-અસંયમ. આ અસંયમો દ્વારા જે અતિચાર થયા હોય તે તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.

અઢાર પ્રકારનું અપ્રહ્મચર્ય (કુશીલ-મૈથુન) (૧-૬) ઔદારિક શરીર દ્વારા મન વચન અને કાયાથી સેવન કર્યું હોય, કરાયું હોય અને અનુમોદન આપ્યું હોય, આ પ્રકારે (૧૦-૧૮) વૈક્રિય શરીરથી મૈથુન મન વચન અને કાયાથી સેવન કર્યું હોય, કરાયું હોય અને અનુમોદન આપ્યું હોય. આ અઢાર પ્રકારના અપ્રહ્મચર્ય દ્વારા જે અતિચાર લાગ્યા હોય તે તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.

જ્ઞાતાધર્મકથાના ઓગણીસ અધ્યયન (૧) મેઘકુમાર (ઉત્ક્રિષ્ટ), (૨) ધન્ના સાર્યવાહ (સંઘાટ), (૩) મયૂરાંક, (૪) કૂર્મ (કમ્ભપ), (૫) શૈલ-રાજર્ષિ (૬) તુમ્બાસેપ, (૭) રોકિણી, (૮) મદિલનાથ, (૯) માકંદી, (૧૦) ચંદ્ર, (૧૧) દાવદ્વવૃક્ષ, (૧૨) ઉત્કનામ, (૧૩) મંદૂક, (૧૪) તેનલીપ્રધાન, (૧૫) નન્દી-ફલ, (૧૬) અમરકંકા, (૧૭) આકીર્ણજાતીય અશ્વ, (૧૮) સુસુમા, (૧૯) પુંડરીક. આ ઓગણીસ અધ્યયનોની શ્રદ્ધા-પ્રસ્તુતિમાં ન્યૂનાધિકતા થવાના કારણે જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તે તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.

ચિત્તની એકાગ્રતાપૂર્વક મોક્ષમાર્ગમાં સ્થિત થવું તેને સમાધિ કહે છે, અને તેનાથી વિપરીત સ્થિતિને અસમાધિ કહે છે. તેના વીસ સ્થાનકો (જ્ઞાનાદિ રહિત અપ્રશસ્ત ભાવવાળા સ્થાન) છે. (૧) દવદવ (જલદી જલદી) ચાલવું. (૨) પૂંજ્યા વિના ચાલવું, (૩) સમ્યક પ્રકારે પૂંજ્યા વિના ચાલવું (પૂંજવું કયાં અને ચાલવું કયાંય), (૪) મર્યાદાથી વધારે પ્રમાણમાં પાટ-પાટલા વગેરેનો ઉપલોગ કરવો, (૫) ગુરુ વગેરેની સાથે અવિનયપૂર્વક બોલવું તથા તેમનો પરાભવ કરવો, (૬) સ્થવિર (પોતાનાથી મોટા)ની ઘાત કરવાનું ચિન્તન કરવું, (૭) ભૂનો (જીવોની) ઘાત કરવાનું ચિન્તન કરવું, (૮) ક્ષણિકામાં ક્રોધ કરવો, (૯) પરાક્ષમાં અવર્ણવાદ બોલવું, (૧૦) શંકા હોય તેવા વિષયમાં વારં-વાર નિશ્ચયપૂર્વક બોલવું, (૧૧) નવો કલેશ ઉત્પન્ન કરવો, (૧૨) ઉપશાન્ત કલેશની ઉદ્દીરણ કરવી, (૧૩) અકાલે સ્વાધ્યાય કરવો, (૧૪) સચિત્ત રજવાળા

પગ વડે આસન વગેરે પર બેસવું, (૧૫) પ્રહર રાત્રી ગયા બાદ ઉઠ્યા સ્વરથી બોલવું-અથવા ગૃહસ્થ જેવી ભાષા બોલવી, (૧૬) ગચ્છ, સંઘ વગેરેમાં છેદ-ભેદ પડાવવો, (૧૭) ગણને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય તેવી ભાષા બોલવી, (૧૮) દરેકની સાથે વિરોધ કરવો, (૧૯) સૂર્યોદયથી લઈ સૂર્યાસ્ત સમય થાય ત્યાં સુધી ભોજન કરતા રહેવું; (૨૦) અનેષણિક આહાર આદિનું સેવન કરવું, આ વિષે જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય 'તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું' (સૂ. ૧૩)

જેના વડે ચારિત્ર શબ્દ-અર્થાત ચારિત્ર દર્શિત થાય છે તેને 'શબ્દ'

કહે છે. તે એકવીશ પ્રકારનાં છે. (૧) હસ્તકર્મ કરવું, (૨) અતિક્રમ, વ્યાતક્રમ અને અતિચારથી મૈથુન સેવન કરવું, (૩) રાત્રિ-ભોજન કરવું, (૪) આધાકર્મી આહાર વગેરેનું સેવન કરવું, (૫) રાજપિંડ ગ્રહણ કરવો. (૬) 'ક્રીય' (ક્રીત) સાધુના નિમિત્ત ખરીદ કરેલા, 'પામિષ્ઠ' (પ્રામિત્ય) ઉધાર લીધેલા, 'અચ્છિજ્ઞ' (અચ્છેદ્ય) પુત્ર-નોકર આદિના હાથમાંથી છીનવી લીધેલા, 'અણિસિદ્ધ' (અનિસૃષ્ટ) અનેક માણસોના ભાગને આહાર વગેરે તેઓને પૂછ્યા વિના આપેલાં તથા 'આદૃત્ત દિજ્ઞમાણ' (આદૃત્ય દીયમાનમ્) પોતાના સ્થાનથી સામા આવીને લાવી આપેલા આહાર આદિનું સેવન કરવું, (૭) પ્રત્યાખ્યાનનો વારંવાર ભંગ કરવો, (૮) છ માસ પૂર્વે પોતાનો ગચ્છ ત્યજી બીજા ગચ્છમાં જવું, (૯) એક મહિનામાં ત્રણ વાર પાણીના લેપ લગાડવો (નદી વિગેરે ઉતરવાં), (૧૦) એક માસમાં ત્રણ માતૃસ્થાનનું (કપટનું) સેવન કરવું, (૧૧) શય્યાતરપિંડ સેવન કરવું, (૧૨) બાણી-ખુઝીને પ્રાણુતિપાન કરવો, (૧૩) બાણી-સમશ્નને અસત્ય બોલવું, (૧૪) બાણી-સમશ્નને ચોરી કરવી, (૧૫) બાણી-ખુઝીને સચિત્ત પૃથ્વી ઉપર બેસવું, (૧૬) પાણીથી ભીંજાએલી જમીન પર બેસવું, (૧૭) જીવ સહિત પીઠફલક વગેરેનું સેવન કરવું, (૧૮) મૂલ, કંદ, સ્કન્ધ, છાલ, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફલ, બીજ અને હરિત-લીલી આ દસ પ્રકારની સચિત્ત વનસ્પતિનું સેવન કરવું, (૧૯) એક વર્ષમાં દસ પાણીના લેપ લગાડવા, (૨૦) એક વર્ષમાં દસ માતૃસ્થાન (કપટ) સેવન કરવાં, (૨૧) સચિત્ત પાણીથી ભીંજાએલા હાથ-પાત્ર આદિથી આપેલા આહાર-આદિનું સેવન કરવું, -એ સર્વથી જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય 'તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.' (સૂ. ૧૪)

મોક્ષાર્થી જીવો કર્મોની નિર્જરા કરવા માટે જે સહન કરે છે. તેને 'પરિષદ્' કહે છે. અને તે પરિષદ્ બાવીસ-૨૨ પ્રકારના છે (૧) ક્રુધા ભૂખ, (૨) પિપાસા (તૃષ્ણા), (૩) શીત (ઠંડી), (૪) ઉષ્ણ (તાપ), (૫) દંશમશક (ડાંસ) (મચ્છર), (૬) અથેલ, (૭) અરતિ, (૮) ઝી, (૯) ચર્ચા (ચાલવું તે), (૧૦) નૈષેધિકી, (બેસવું), (૧૧) શય્યા, (૧૨) આક્રોશ, (૧૩) વધ, (૧૪) યાચના (૧૫) અલાભ, (૧૬) રોગ, (૧૭) તૃણસ્પર્શ, (૧૮) મલ, (૧૯) સત્કારપુરસ્કાર, (૨૦) પ્રજ્ઞા, (૨૧) અજ્ઞાન, (૨૨) દર્શન, આ બાવીસ પરિષદોને સમ્યક-ફડા પ્રકારે સહન ન કરવાથી જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું' (સૂ. ૧૫)

સૂત્રકૃતાંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પૂર્વકિત ૧૬ (સોલ) અધ્યયન અને બીજા શ્રુતસ્કન્ધનાં (૧), પુંડરીક (૨) ક્રિયાસ્થાન, (૩) આહારપરિજ્ઞા, (૪) પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા, (૫) આચારશ્રુત, (૬) આદ્રક્રુમાર અને (૭) નાલંદીય, આ સાત અધ્યયન મેળવીને કુલ તેવીશ (૨૩) અધ્યયનોમાં શ્રદ્ધાપ્રરૂપણા-વગેરેની ન્યૂનાધિકતાથી, તથા દસ ભવનપતિ, આઠ વ્યંતર, પાંચ જ્યોતિષી અને એક

વૈમાનિક, આ ચોવીશ પ્રકારના દેવોની અથવા તેો ચોવીશ તીર્થકરોની આશાતનાથી જે અતિચાર લાગ્યા હોય તેો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.

જેના દ્વારા આત્મા, ગુણયુક્ત થાય છે, અથવા કર્મમલ ધોવા માટે મોક્ષાર્થી જીવો જેનો અભ્યાસ કરે છે તેને ભાવના કહે છે; પ્રત્યેક મહાવ્રતની પાંચ-પાંચ ભાવનાઓ હોવાથી તે સર્વ મલીને કુલ પચીસ ભાવના થાય છે તેમાં પહેલા મહાવ્રતની પાંચ ભાવના (૧) ઇર્ષ્યા, (૨) મન, (૩) વચન, (૪) એષણ, (૫) આદાનનિષેષ. બીજા મહાવ્રતની પાંચ ભાવના (૬) વિચારીને બોલવું, (૭) ક્રોધ, (૮) લોભ, (૯) ભય, (૧૦) હાસ્યવશ અસત્ય નહિ બોલવું તે. ત્રીજા મહાવ્રતની પાંચ ભાવના- (૧૧) અઠાર પ્રકારના શુદ્ધ સ્થાનની યાચના કરીને સેવન કરવું, (૧૨) પ્રતિદિન તૃણ-કાષ્ઠાદિનું અવગ્રહ લેવું. (૧૩) પીઠ ફલક આદિ માટે પણ વૃક્ષને કાપવું નહિ તે, (૧૪) સાધારણ પિંડનું અધિક સેવન કરવું નહિ તે, (૧૫) સાધુના વૈયાવૃત્ય (વૈયાવચ્ચ) કરવી. ચોથા મહાવ્રતની પાંચ ભાવના- (૧૬) સ્ત્રી-પશુ-પંડક-રંદિત સ્થાનકનું સેવન કરવું, (૧૭) સ્ત્રીકથા વર્જન કરવું, (૧૮) સ્ત્રીઓના અંગો-પાંગનું અવલોકન નહિ કરવું, (૧૯) પૂર્વકૃત કામભોગનું સ્મરણ નહિ કરવું, (૨૦) પ્રતિદિન સરસ લોજનનો ત્યાગ કરવો. પાંચમાં મહાવ્રતની પાંચ ભાવના- (૨૧) ઇષ્ટાનિષ્ટ શબ્દ, (૨૨) રૂપ, (૨૩) ગન્ધ, (૨૪) રસ અને (૨૫) સ્પર્શમાં રાગ-દ્વેષ નહિ કરવો. આ પચીસ ભાવનાઓના વિષયમાં તથા દશાશ્રુતસ્કંધના દશ, પૃથક્કંઠપના છ અને વ્યવહારસૂત્રના દસ, આ છબ્વીસ અધ્યયનનો પઠન સમયમાં, અને જેના દ્રવ્યથી-માટી આદિનું બનેલું મકાન (ઘર) અને ભાવથી-કષાય મોહનીય રૂપ અગાર નથી તે અણગારના (૧-૫) પાંચ મહાવ્રત (૬-૧૦) પાંચ ઇન્દ્રિયનિગ્રહ (૧૧-૧૪) ચાર કષાય-જય, (૧૫) ભાવસત્ય (અન્તરાત્મશુદ્ધિ), (૧૬) કરણસત્ય (પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયામાં ઉપયોગ), (૧૭) યોગસત્ય (શુદ્ધ માર્ગમાં મનોયોગ આદિની પ્રવૃત્તિ કરવી), (૧૮) ક્ષમા, (૧૯) વૈરાગ્ય, (૨૦) અપ્રશસ્ત મન, (૨૧) વચન અને (૨૨) કાયાનું નિરોધ, (૨૩) સમ્યગ્દર્શન, (૨૪) જ્ઞાન અને (૨૫) ચારિત્રથી યુક્તતા, (૨૬) શીત આદિ વેદનાઓનું સહન કરવું અને (૨૭) મરણાન્તિક ઉપસર્ગ સહન કરવો. આ સત્તાવીશ અણગારના ગુણોના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય 'તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.' (સં. ૧૬)

આચારાંગના બે શ્રુતસ્કંધ છે, તેમાં પ્રથમના નવ અધ્યયન છે. (૧) શસ્ત્રપરિજ્ઞાધ્યયન (૨) લોકવિજ્યાધ્યયન (૩) શીતોષ્ણનામાધ્યયન, (૪) સમ્યક્ત્વ-નામાધ્યયન, (૫) લોકસારાધ્યયન, (૬) ધૃતાધ્યયન (૭) વિમોક્ષાધ્યયન, (૮) ઉપધાનશ્રુતાધ્યયન, (૯) મહાપરિજ્ઞાધ્યયન. દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધના સોળ અધ્યયન છે- (૧) પિરૈષણાધ્યયન (૨) શય્યા, (૩) ઇર્ષ્યા, (૪) ભાષા, (૫) વસ્ત્રેષણ, (૬) પાત્રેષણ (૭) અવગ્રહપ્રતિમાધ્યયન, (૮) સ્થાનસપ્તૈકિકાધ્યયન, (૯) નૈષેધિકી-સપ્તૈકિકાધ્યયન (૧૦) ઉચ્ચારપ્રસવણસપ્તૈકિકાધ્યયન (૧૧) શબ્દસપ્તૈકિકાધ્યયન (૧૨) રૂપસપ્તૈકિકાધ્યયન (૧૩) પરક્રિયાસપ્તૈકિકાધ્યયન (૧૪) અન્યોન્યક્રિયા-સપ્તૈકિકાધ્યયન (૧૫) ભાવનાધ્યયન, (૧૬) વિમુક્તાધ્યયન. એ રીતે બન્ને મળીને પચીસ અધ્યયન થયા, અને નિશીથના ત્રણ (૧) ઉદ્ઘાત, (૨) અનુદ્ઘાત, (૩) આરો-પણ. એ પ્રમાણે એ અઢાવીશ અધ્યયનોની શ્રદ્ધા પ્રરૂપણા આદિમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય 'તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.'

આત્માને દુર્ગતિમાં નાખનાર ક્રિયા તેને 'પાપ' કહે છે. જે ગુરુના સુખથી સાંભળવામાં આવે તેને 'શ્રુત' કહે છે અને પાપરૂપ શ્રુતને 'પાપદ્યુત' કહે છે. તે યોગણુત્રીશ પ્રકારના છે. (૧) ભૌમ-ભૂકમ્પ વગેરેના ફલને કહેનારાં શાસ્ત્ર. (૨) ઉત્પાત-પોતાની મેળે-કુદરતી રીતે થનારી-લોહીની વૃદ્ધિનાં ફળને જણાવનારાં

શાસ્ત્ર. (૩) સમ-સ્વમંદલનું પ્રતિપાદન કરનારાં શાસ્ત્ર. (૪) અન્તરિક્ષ-આકાશમાં અહ્યુદ્ધ આદિના ફલને જણાવનારૂં શાસ્ત્ર. (૫) અંગ ફરકે તેનું ફળ જણાવનારૂં શાસ્ત્ર. (૬) સ્વર-શ્રવ આદિના સ્વરના ફળને જણાવનારૂં શાસ્ત્ર. (૭) વ્યંજન-શરીરમાં તિલ, મસા આદિના ફલને જણાવનારૂં શાસ્ત્ર. (૮) લક્ષણ-શરીરના સાથે થવાવાળા માન ઉન્માન અને પ્રમાણના ફલને જણાવનારૂં શાસ્ત્ર. એ આઠ સૂત્ર (મૂલ), વૃત્તિ (અર્થ) અને વાર્તિક (આકાંક્ષિત અર્થની પૂર્તિ) એ પ્રમાણે એક-એકના ત્રણ-ત્રણ લેઈ હોવાથી ત્રણ અઠ્ઠા ચોવીસ થાય છે, (૧) વિકથાનુ-યોગ-કામોદીપકશાસ્ત્ર-વાત્સ્યાયન રચિત કામસૂત્રાદિ, (૨) વિદ્યાનુયોગ-દૌહૃદી આદિ વિદ્યા આદિના સાધનાના ઉપાયનું દર્શન કરાવનારૂં શાસ્ત્ર, (૩) મંત્રાનુ-યોગ-ભૂત પિશાચ આદિના સાધક મંત્રોનું શાસ્ત્ર. (૪) યોગાનુયોગ-વશીકરણ આદિનો મોઢ કરાનારૂં શાસ્ત્ર, તથા હર-મેખલાદિ યોગ પ્રતિપાદન કરનારૂં શાસ્ત્ર. (૫) અન્યતૈર્થિકપ્રવૃત્તાનુયોગ-કપિલ આદિના બનાવેલા સાંખ્યાદિ શાસ્ત્ર, તેની શ્રદ્ધા-પ્રવૃત્તિદિ કરવાથી જે કેઈ અતિચાર લાગ્યા હોય 'તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.' (સૂ. ૧૭)

જે સામાન્ય રૂપથી આઠ કર્મોના અને વિશેષરૂપથી મોહનીય કર્મના બંધનું કારણ છે તેને મહામોહનીય સ્થાન કહે છે, તેના ત્રીશ લેઈ છે. (૧) ત્રસશ્રવ સ્ત્રી-પુરૂષ આદિ પંચેન્દ્રિય જીવોને પાણીમાં ડુબાવી ડુબાવીને મારવાં. (૨) ધાસ વગેરે રોકીને મારવાં. (૩) અગ્નિ, ધૂમાડા વગેરેના પ્રયોગથી મારવાં તે. (૪) લાઠી આદિથી માથું ફેડીને મારવું. (૫) લીલા ચામડાથી માથું બાંધીને મારવું. (૬) ગાંડા માણસને લિંબુના ફળ વડે મારીને હંસવું, અગર ચોર-ડાકુની પ્રમાણે છલ-કપટ કરી વગડામાં લઈ જઈને મારવું. (૭) કપટમાં કપટ કરવું અથવા સૂત્ર-અર્થને છુપાવવું. (૮) પોતે કરેલા ઋષિધાતાદિ પાપનો ખીજા ઉપર આરોપ મૂકવો. (૯) સજામાં મિશ્રભાષા બોલવી. (૧૦) રાજાની આમદાની વગેરે રોકીને તેના રાજ્યને પોતાના કબજામાં લેવું. (૧૧) બાલપ્રજ્ઞચારી ન હોવા છતાંય પોતાને બાલપ્રજ્ઞચારી કહેવરાવવું, (૧૨) પ્રજ્ઞચારી ન હોય અને પ્રજ્ઞચારી કહેવરાવવું. (૧૩) જેના આશ્રયે પોતાની ઉન્નતિ થઈ હોય તેજ માણસના મૂળ કાઢવાં તે. (૧૪) જે માણસના સમુદાયથી ઉચ્ચ અધિકાર મળ્યો હોય તેનુંજ અનિષ્ટ કરવું. (૧૫) જેવી રીતે સર્પિણી પોતાના ઇંડાને, વ્યભિચારિણી સ્ત્રી પોતાના પતિને અને દુષ્ટ મંત્રી પોતાના રાજાને સંહાર કરે છે, તે પ્રમાણે પોતાના રક્ષકને વિનાશ કરવો. (૧૬) એક દેશના સ્વામી રાજાને ધાત ચિંતવવો અથવા ધાત કરવો. (૧૭) અનેક દેશના સ્વામી રાજા, અથવા જનસમુદાયના નાયક અથવા ધર્માત્મા પુરુષનાં ધાતનું ચિન્તવન કરવું, અગર તો ધાત કરવો. (૧૮) પ્રજ્ઞયા લેવા તૈયાર થએલા પુરુષના પરિણામને પાછા હઠાવી દેવાં તે. (૧૯) વીતરાગના અવર્ણવાદ કરવો. (૨૦) મોક્ષમાર્ગનો અપકાર, અથવા અવર્ણવાદ કરવો. (૨૧) જે આચાર્ય ઉપાધ્યાય આદિથી સૂત્ર વિનય આદિ શીખ્યા હોય તેની નિન્દા કરવી. (૨૨) આચાર્ય ઉપાધ્યાય વગેરેની યથાશક્તિ વેચાવય વિનય આદિ નહિ કરવું તે. (૨૩) બહુશ્રુત નહીં હોવા છતાંય પશુ 'હું બહુશ્રુત છું' એમ કહેવું. (૨૪) તપસ્વી નહિ હોવા છતાંય તપસ્વી નામ ધરાવવું. (૨૫) ગ્જાન આદિની યથાશક્તિ વૈયાવૃત્ય નહિ કરવી. (૨૬) હિંસાનો ઉપદેશ આપવો અથવા તો સંઘમાં છેદ-લેદ પાડવો. (૨૭) પોતાની બડાઈ માટે વારંવાર વશીકરણ આદિ અધાર્મિક પ્રયોગ કરવો. (૨૮) આ લોક અથવા પરલોક સંબંધી કામભોગની તીવ્ર લાલસા કરવી, (૨૯) ઋદ્ધિયુક્ત દેવોનો અવ-

ર્ષવાદ મોલવો. (૩૦) દેવતાને નહિ જોવા છતાંય 'હું' દેવતાને જોઈ છું' એ પ્રમાણે કહેવું. તે આ ત્રીશ મહામોહનીય સ્થાનો દ્વારા જે કાંઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તો 'તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું' (સૂ. ૧૮)

સિદ્ધ અવસ્થાની પ્રાપ્તિના સમયે સિદ્ધોમાં એક સાથે રહેવાવાળા ગુણોને સિદ્ધાદિગુણ કહે છે તે પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, નવ દર્શનાવરણીય, બે વેદનીય, બે મોહનીય, ચાર આયુ, બે ગોત્ર, બે નામ, પાંચ અન્તરાય, એ એકત્રીશ પ્રકૃતિઓના ક્ષયરૂપ એકત્રીશ ગુણ છે. તે વિષયમાં જે કાંઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તો 'તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.'

મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારને યોગ કહે છે તે શુભ-અશુભના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે છતાં પણ આ સ્થળે પ્રકરણ વશ શુભયોગોનું અહંશ કરેલું છે. તેઓમાં સંગ્રહને યોગસંગ્રહ કહે છે. તે બત્રીશ પ્રકારના છે. (૧) આલોચન-ગુરુના પાસે જઈને પાપની આલોચના કરવી, (૨) નિરપલાપ-બીજના પાસે શિષ્યોની આલોચના જાહેર નહિ કરવી, (૩) આપત્તિ આવવા છતાંય ધર્મમાં દૃઢ રહેવું, (૪) અનિશ્ચિતોપધાન-આ લોક-પરલોક સંબંધી સુખની ઇચ્છા નહિ રાખતાં ક્રિયાનુષ્ઠાન કરવાં, (૫) શિક્ષા-વિધિપૂર્વક સૂત્રાદિગ્રંથરૂપ ગ્રંથણ અને સમાચારીનું સમ્યક્ પાલન કરવારૂપ આસેવના. (૬) નિષ્પ્રતિકર્મતા-શરીરસંસ્કારને પરિત્યાગ. (૭) અજ્ઞાતતા શુભતપ કરવું, (૮) અલોભ-લોભનો ત્યાગ કરવો, (૯) તિતિક્ષા-પરિષદ-ઉપસર્ગનું સહન કરવું, (૧૦) આજીવ-કુટિલભાવનો ત્યાગ કરવો, (૧૧) શુચિ-અતિચારરહિત સંયમનું પાલન કરવું, (૧૨), સમ્યગ્દષ્ટિ-સમકિતની શુદ્ધિ, (૧૩) સમાધિ-ચિત્તની એકાગ્રતા, (૧૪) આચાર, (૧૫) વિનય, (૧૬) કૃતિમતિ-ધૈર્યયુક્ત મતિ, (૧૭) સંવેગ-સંસારનો ભય અને મોક્ષની ઇચ્છા, (૧૮) પ્રજિધિ-માયાપરિત્યાગ, (૧૯) સુવિધિ-ઉત્તમ ક્રિયામાં તદ્દલીન રહેવું, (૨૦) સંવર આશ્રવનિરોધ, (૨૧) આત્મદોષપરિહાર, (૨૨) કામપરિત્યાગ, (૨૩) મૂલગુણસંબંધી પ્રત્યાખ્યાન, (૨૪) ઉત્તરગુણસંબંધી પ્રત્યાખ્યાન, (૨૫) દ્રવ્ય અને ભાવથી કાર્યોત્સર્ગ કરવા રૂપ વ્યુત્સર્ગ, (૨૬) અપ્રમાદ, (૨૭) ઉચિત સમયમાં સામાચારીના-અનુષ્ઠાન રૂપ લવા-લવ, (૨૮) આર્તરોદ્ધ-રૂપ ધ્યાનના પરિત્યાગપૂર્વક-ધર્મશુક્લ ધ્યાનના આદર રૂપ ધ્યાન સંવરણયોગ, (૨૯) મારણાન્તિક ઉપસર્ગ સહન કરવો, (૩૦) પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાથી સંગ પરિત્યાગરૂપ સંગપરિજ્ઞા, (૩૧) પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું તે (૩૨) મરણ સુધી જ્ઞાનાદિકની આરાધના કરવી, આ પ્રમાણે બત્રીશ યોગસંગ્રહનું સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન નહિ થવાથી જે કાંઈ અતિચાર થયા હોય તો 'તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું.' (સૂ. ૧૯)

જેના કારણે જ્ઞાન આદિ ગુણ નાશ થઈ જતા હોય, અથવા સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિ-રત્ન-ત્રયનો લાભ જેના દ્વારા ખંડિત થતો હોય તે ગુરુ-સંબંધી "આશ્ચર્યના" તેત્રીશ પ્રકારની છે.—

(૧) ગુરુની આગળ ચાલવું, (૨) બરાબર ચાલવું, (૩) અત્યંત નજીકમાં ચાલવું, (૪) ગુરુની આગળ ઉભા રહેવું, (૫) બરાબર ઉભા રહેવું, (૬) એકદમ નજીકમાં ઉભા રહેવું, (૭) ગુરુની આગળ બેસવું, (૮) બરાબર બેસવું, (૯) એકદમ નજીકમાં બેસવું, (૧૦) ગુરુની સાથે સંજ્ઞાભૂમિ જાતાં ગુરુની પહેલાં શૌચ કરવું, (૧૧) ઉપાશ્રયમાં આવીને ગુરુના પહેલાં ઇર્ષાવહી પ્રતિક્રમણ કરવું, (૧૨) ગુરુની સાથે વાર્તાલાપ કરવા માટે આવેલાની સાથે ગુરુ વાત કરે તો પહેલાં વાત કરવી, (૧૩) કોણ સતેલા છે? કોણ જાગે છે? આ પ્રમાણે રાત્રીએ ગુરુજી પૂછે ત્યારે

ભગતા હોવા છતાંય ઉત્તર નહિ આપવો, (૧૪) આહાર વગેરે લાવીને પ્રથમ નાનાની પાસે આલોચના કરવી, (૧૫) આહાર-પાણી આદિ લાવીને પ્રથમ નાના હોય તેને દેખાડવો, (૧૬) ગુરુજીને પૂછ્યા વિના પોતાની ઇચ્છાથીજ અન્ય નાના સાધુને નિમંત્રણ કરવું, (૧૭) ગુરુજીને પૂછ્યા વિના પોતાની ઇચ્છાથીજ અન્ય સાધુઓને આહાર આદિ આપવું, (૧૮) ગુરુની સાથે આહાર કરતાં પોતાને જે સાફ લાગે તે પોતેજ ખાઈ જવું, (૧૯) કાર્યવશ ગુરુજી બોલાવે તો પણ ચુપ રહી જવું, (૨૦) આસન ઉપર બેઠાં બેઠાં ઉત્તર આપવો, (૨૧) ગુરુજી બોલાવે ત્યારે “તદ્વત્તિ” નહિ કહેતાં “શું કહો છો?” શું કહેવું છે? એ પ્રમાણે જવાબ આપવો, (૨૨) ગુરુજીને ‘તુ’ શબ્દથી બોલાવવા, (૨૩) ગુરુની સામે પ્રયોજનથી અધિક નિરર્થક તથા કઠોર બોલવું, (૨૪) ગ્લાન આદિની વૈયાવૃત્ય કરવાની ગુરુદ્વારા આજ્ઞા મળતા “તમે કેમ કરતા નથી?” એવો ઉત્તર આપવો, (૨૫) ધર્મકથા કરતા હોય ત્યારે ગુરુને ટોકવું, અર્થાત “આ પ્રમાણે નથી” ‘એ પ્રમાણે છે’, ઇત્યાદિ કહેવું. (૨૬) ધર્મકથા કરતા ગુરુજીને ‘આપને યાદ નથી શું’ આવી રીતે કહેવું, (૨૭) ગુરુની ધર્મકથાથી પ્રસન્ન નહીં થવું, (૨૮) ગુરુજીની સભામાં છેદભેદ કરવું. (૨૯) ધર્મકથામાં ‘ગોચરીનો સમય થઈ ગયો છે’ આ પ્રકારે બોલવું, (૩૦) બેઠેલી સભામાં ગુરુજીએ કહેલી કથાને બીજી વખત સુંદર રૂપથી કહેવી. (૩૧) ગુરુજી સમ્મનથી શય્યા સંચારાને પગ વડે કરીને સ્પર્શ કરવો. (૩૨) ગુરુજીની શય્યા વગેરે ઉપર બેસવું, (૩૩) ગુરુજીના આસન કરતાં ઉંચા આસન ઉપર બેસવું. આ તેત્રીશ આશાતનાઓ.

સંખન્ધી કેઈ અતિચાર લાગ્યા હોય ‘તો તેમાંથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું’ (સૂ. ૨૦)

આ પ્રકારે ગુરુ સંખન્ધી તેત્રીશ આશાતનાઓ કદા પછી હવે અરિહંતાદિકની આશાતના કહે છે.—

અરિહંતાની આશાતનાથી, તે આશાતના આ પ્રમાણે છે. ‘અર્હન્ત નથી’. કારણ કે જેને અમે અર્હન્ત કહીએ છીએ તે પણ કોઈ વખત ‘ભોગોનું ફલ કહ્યું છે’ એમ સમજતા છતાંય ભોગવતાજ હતા, તથા કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવા છતાંય પણ દેવકૃત સમવસરણ સ્ફટિકસિંહાસન આદિથી યુક્ત હોયજ છે, અર્હિ પ્રશ્ન થાય છે કે—આ આશાતના કેવી રીતે? કારણ કે એવો ઉલ્લેખ તો અર્હન્ત ભગવાન માટે શાસ્ત્રમાં આવે છેજ, તેનો ઉત્તર એ છે કે ‘અર્હન્ત ભગવાને જે સંસાર-અવસ્થામાં ભોગાદિ ભોગવ્યા છે તે સરાગી લોકો પ્રમાણે આસકત થઈને નહિ, પરંતુ પૂર્વોપાર્જિત પુણ્ય પ્રકૃતિના પ્રબળ ઉદય હોવાના કારણે અનિવાર્ય ભોગોને અનાસકત થઈને ઉદાસીનભાવથી ભોગવ્યા છે, એ પ્રમાણે મોહનીય કર્મનો અભાવ હોવાથી સર્વ પ્રકારની ઇચ્છાથી રહિત અને વીતરાગ થવા પછી પણ તીર્થંકર નામકર્મ પ્રકૃતિના ઉદયના કારણે દુર્નિવાર દેવકૃત સમવસરણાદિથી યુક્ત હોય છે, એટલા માટે ‘અર્હન્ત નથી’ ઇત્યાદિ કહેવું તે આશાતના છે. સિદ્ધોની આશાતનાથી, તે આશાતના આ પ્રમાણે છે—‘સિદ્ધ નથી’ કારણ કે તેને હલન-ચલન આદિ કોઈ પ્રકારની ચેષ્ટા કરવાપણું નથી, અને જો તેઓ હોય તો પણ રાગ-દ્વેષથી તે યુક્ત નથી, કારણ કે રાગ-દ્વેષ ધ્રુવ હોવાના કારણે કોઈથી નાશ થઈ શકતો નથી, અને સાથે-સાથે એ પણ કહી શકીએ છીએ કે.—આપ જેને સિદ્ધ કહો છો તે પણ અસર્વજ્ઞ છે, સર્વજ્ઞ નથી, કેમકે વસ્તુના સામાન્ય—

ધર્મગ્રાહી દર્શન અને વિશેષધર્મગ્રાહી જ્ઞાન હોય છે, તથા પદાર્થોનું સામાન્ય જ્ઞાન થયા વિના વિશેષ જ્ઞાન થઈ શકતું જ નથી. એટલા કારણથી એક સમયમાં એકજ ઉપયોગ સિદ્ધ થાય છે, કારણ કે દર્શન-ઉપયોગના સમયમાં જ્ઞાન-ઉપયોગ હોય નહિ અને જ્ઞાન-ઉપયોગના સમયે દર્શનોપયોગ હોય નહિ, એટલા માટે એક સમયમાં સામાન્ય-વિશેષાત્મક બંને ધર્મનું જ્ઞાન થવું અસંભવિત છે, જે સંભવ છે એમ કહેશે તો જ્ઞાન અને દર્શનમાં એકત્વ આવી જશે, કારણ કે તેવી અવસ્થામાં પદાર્થસ્વરૂપ એટલા જ્ઞાનથી પ્રતીત થશે તેટલું જ દર્શનથી થશે, એ કારણથી જ્ઞાન-દર્શનનું યોગપદ્ય-એક સાથેની સ્થિતિ નહિ રહેવાથી 'સિદ્ધ અસર્વજ્ઞ છે' ઇત્યાદિ.

જો કોઈ કહે કે:- 'આ આશાતના કેવી રીતે' ? કેમકે ઉપર કહેવામાં આવેલી યુક્તિઓથી આ વાત તદ્દન સત્યજ દેખાય છે, તો એનો ઉત્તર એ છે કે:- તમે જે કહ્યું કે 'સિદ્ધ નથી,' એ વાક્ય ઉપર સિદ્ધ છે, તેમ નિશ્ચય થયેલ છે. કારણ કે સત્-વિદ્યમાન-વસ્તુનોજ નિષેધ થઈ શકે છે, જે વસ્તુ વિદ્યમાન ન હોય તેના નિષેધ પણ કરી શકાતો નથી. 'ગાયને શીંગ નથી' એમ કહેવામાં આવે છે તે એટલા માટે કે 'ગાયને શીંગ હોય છે જ' જે વસ્તુ ત્રિકાળમાં હોયજ નહિ, જેમકે 'ઘોડા અથવા ખરગોશના શીંગ' તો એવી વસ્તુઓના નિષેધ પણ ઘણું કરી બુદ્ધિમાન મનુષ્યનાં મુખથી કરવામાં આવતો નથી. જેમકે શશશૃંગ આદિ પદોને જૂદા-જૂદા રાખવાથી પ્રત્યેકનો અર્થ પ્રસિદ્ધજ રહે છે. પરંતુ એકઠા કરવાથી 'શશશૃંગ' 'અશ્વશૃંગ' આદિ શબ્દોનો અર્થ થશે. 'ખરગોશના શીંગ' 'ઘોડાના શીંગ' ઇત્યાદિ, તે પ્રસિદ્ધ નથી, એજ કારણે 'एष वन्ध्यासुतो याति' ઇત્યાદિ સ્થળોમાં યદ્યપિ જુદા જુદા રાખવા પર વંધ્યા શબ્દ અને સુત શબ્દોનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે પરંતુ બંને શબ્દો એકઠા કરવાથી 'વંધ્યાસુત, 'કૂર્મસીર' (કાચ બાનું દૂધ) વગેરે શબ્દોનો કોઈ પણ અર્થ થશે નહિ, એટલા કારણથી અનર્થક હોવાના કારણે પ્રતિપદિક સંજ્ઞાને અસંભવ જાણીને વૈયાકરણીઓએ એક એક પદાર્થની પ્રસિદ્ધિ રહેવાના કારણે સમુદાયમાં બૌદ્ધ (બુદ્ધિકૃત) અર્થ માનીને પ્રાતિપદિક સંજ્ઞા આદિ કાર્ય કરેલું છે. એ કારણથી 'સિદ્ધ નથી' એમ કહેવું તે સર્વથા અસંગત છે. બીજી વાત એ છે કે તમે સિદ્ધોને નિશ્ચેષ્ટ કહો છો તે પણ ઠીક નથી, કારણ એ છે કે સિદ્ધોને કોઈ કર્તવ્ય બાકી રહેલુંજ નથી, અને શરીર પણ નથી કે જેનાથી ચેષ્ટા કરે, રાગ-દ્વેષ પણ તેમનામાં એટલા માટે નથી કે:-તેમના કષાયો સંપૂર્ણ નાશ થયા છે. એક સમયમાં બે ઉપયોગ થાય નહિ એનું કારણ એ છે કે:- જીવનો સ્વભાવજ એવો છે. જ્ઞાનોપયોગ અને દર્શનોપયોગ એ બંનેને એટલા માટે એક કહેતા નથી કે બંનેના આવરણ જૂદા જૂદા છે. હવે અસર્વજ્ઞતાની વાત રહી, તેનો ઉત્તર એ છે કે દ્રવ્યાર્થિક નયના મતથી જ્ઞાન અને દર્શનમાં એકતા છે, કેમ કે જ્ઞાનનયની અપેક્ષાએ સર્વ જ્ઞાનમય છે અને દર્શન-નયની અપેક્ષાએ સર્વ દર્શનમય છે, એ કારણે સિદ્ધ સર્વજ્ઞ છે.

આચાર્યની આશાતનાથી, તે આ પ્રમાણે છે- 'આ બાલક છે, અકુલીન છે, અદ્યપબુદ્ધિ છે, બીજાને ઉપદેશ આપે છે પણ પોતે કંઈ કરતા નથી' - ઇત્યાદિ એ પ્રમાણે ઉપાધ્યાયની આશાતના સમજવી જોઈએ.

સાધુ મુનિરાજની આશાતનાથી, તે આ પ્રમાણે છે-‘એ સાધુ મેલાં-ગંધાતા કપડાં ધારણ કરે છે, સંસ્કારહીન, જડ, મૂઢ, શિર મુંડાવી જીવનને વ્યર્થ કરનાર છે ઇત્યાદિ. આ પ્રમાણે સાધ્વીની આશાતના સમજવી નેઈએ.

શ્રાવકની આશાતનાથી, તે આ પ્રમાણે-હાય ? જીવ-અજીવના સ્વરૂપ અને પુણ્ય-પાપના મર્મને જાણવાવાળા, તથા આશ્રવ સંવર નિર્જરા ક્રિયા અધિકરણ, બન્ધ અને મોક્ષ, તેમાં હેય-ઉપાદેયનું જ્ઞાન રાખવાવાળા, એ પ્રમાણે જિન પ્રવચનને યથાર્થ જાણનાર હોઈને પણ તે શ્રાવક સર્વવિરતિને ધારણ કરતા નથી, ધિક્કાર છે ઇત્યાદિ. શ્રાવિકાઓની આશાતના પણ આ પ્રમાણે જ છે.

દેવોની આશાતનાથી, તે આ પ્રમાણે-દેવતા તો વિષયવાસનામાં આસક્ત, અપ્રત્યાખ્યાની, અવિરતિ છે, અને શક્તિમાન હોવા છતાંય પણ શાસનની ઉન્નતિ કરતા નથી, ઇત્યાદિ એ પ્રમાણે દેવીની પણ આશાતના સમજવી

આ લોકની ન્યૂનાધિકત્વ નિરૂપણ રૂપ આશાતનાથી, એવીજ રીતે સ્વર્ગ-નરક આદિ રૂપ પરલોકની આશાતનાથી.

“કેવલી કવલ આહાર આદિ કરતા નથી” વગેરે વિરુદ્ધ પ્રરૂપણારૂપ કેવલીની આશાતનાથી. કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મની વિપરીત પ્રરૂપણા રૂપ આશાતનાથી. દેવ-મનુષ્ય અને અસુર સહિત લોકની અસત્ય પ્રરૂપણા રૂપ આશાતનાથી. દ્વીન્દ્રિયાદિ પ્રાણી, વનસ્પતિકાયરૂપ ભૂત, પંચેન્દ્રિયરૂપ જીવ અને પૃથ્વી આદિ સત્ત્વ, એ સર્વની અસત્ય પ્રરૂપણારૂપ આશાતનાથી, તે અસત્ય પ્રરૂપણા-જેમકે ‘દ્વાન્દ્રિય આદિમાં આત્મા અંગુઠાના પર્વ (પોર)ની બરાબર હોય છે. વનસ્પતિ અને પૃથ્વી વગેરે હલન-ચલન આદિ ચેષ્ટા કરતા નથી તેથી અચેતનજ છે, અને જીવ પણ ક્ષણિક છે’ ઇત્યાદિ. ‘વર્તનાલક્ષણ કાલ નથી’ ‘આ પ્રકારની’ અથવા કાલજ સર્વ કાંઈ કરે છે, જીવાને પચાવે છે તેમના સંહાર કરે છે અને સંસાર સુવે છે ત્યારે તે કાલ જાગે છે, એટલા માટે ‘કાલ’ દુર્નિવાર છે’. એ પ્રમાણે કાલને એકાન્ત કર્તા માનવા રૂપ આશાતનાથી, ભગવાન મહાવીરના મુખરૂપચન્દ્રમાથી નિકળી ગણધરના કાનમાં પહોંચેલા સામાન્ય-વિશેષાત્મક પદાર્થોના બોધક અને ભવ્ય જીવોને અજર-અમર કરવા વાળા વચનામૃતસ્વરૂપ શ્રુતની અસત્ય પ્રરૂપણા આદિ આશાતનાથી, શ્રુત દેવની આશાતનાથી, ‘એ વિનય વંદના આદિ માટે મને વારંવાર તાંગ કર્યા કરે છે, એ પ્રમાણે વાચનાચાર્યની આશાતનાથી તથા વ્યાવિદ્-ક્રમરહિત (આગલ પાછલ બોલવું), વ્યત્યાગ્રેડિત (પોતાની ઇચ્છાથી પાઠ બનાવી બોલવું) આદિ પૂર્વે કહેલા (પૃષ્ઠ) દોષોથી જે કાંઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તેનાથી નિવૃત્ત થાઉં છું. અને તેને ‘મિચ્છા મિ દુક્કંડ’ આપું છું. (સ્૦ ૨૧)

આ પ્રમાણે એક સંયમથી લઈને તેત્રીસ (૩૩) સ્થાનો, તથા અરિહન્ત આદિની આશાતના દ્વારા થયેલા અતિચારોથી નિવૃત્ત થઈને ફરીથી અતિચાર નહિ કરવા માટે પ્રતિક્રમણ કરવું એ જરૂરની વસ્તુ છે, એટલા માટે નમસ્કાર કરીને પ્રતિક્રમણ કરે છે. ‘નમો ચોવીસાણ’ ઇત્યાદિ.

શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીથી આરંભીને શ્રી મહાવીરસ્વામી સુધી ચોવીસ તીર્થંકરભગવાનને મારા નમસ્કાર છે. આ પ્રમાણે નમસ્કાર કરીને તીર્થંકર પ્રણીત પ્રવચનની સ્તુતિ કરે છે. આ નિર્ઘન્ય-અર્થાત્ સોનું-ચાંદી આદિ દ્રવ્યરૂપ અને મિથ્યાત્વ આદિ ભાવરૂપ અન્ય-ગાંઠથી રહિત-મુનિ સંખ્યા સમાયિક આદિ પ્રત્યાખ્યાન પર્યન્ત આર અંગ ગણિપિટકસ્વરૂપ તીર્થંકરોથી ઉપદેશાએહું પ્રવચન, સત્ય, સર્વોત્તમ, અદ્વિતીય, સમસ્ત શુભોથી પરિપૂર્ણ, ભોક્ષમાર્ગપ્રદર્શક, અગ્નિમાં તપાએલા સોના સમાન નિર્મલ (કષાયમલથી રહિત), માયાદિશબ્દનાશક, અવિચલ સુખને સાધન-માર્ગ, કર્મનાશ કરવાનો માર્ગ, આત્માને લાગેલાં કર્મને દૂર કરવાનો માર્ગ, શીતલીભૂત થવાનો માર્ગ, અવિતથ અર્થાત્ ત્રણે કાલમાં અવિનાશી, મહાવિદેહ ક્ષેત્રની અપેક્ષા સદા અને ભરતક્ષેત્ર આદિની અપેક્ષા એકવીસ હજાર વર્ષ રહેવાવાળો અને સર્વ દુઃખનો નાશ કરવાવાળો માર્ગ છે.

આ માર્ગમાં રહેલા પ્રાણી સિદ્ધગતિથી અથવા અણિમાદિ આઠ સિદ્ધિઓથી યુક્ત હોય છે, કેવલપદને પ્રાપ્ત થાય છે, કર્મબન્ધથી મુક્ત થાય છે, સર્વ સુખોને પ્રાપ્ત કરે છે અને શારીરિક માનસિક દુઃખોથી નિવૃત્ત થાય છે. તે ધર્મની હું શ્રદ્ધા કરું છું અર્થાત્ આ સંસાર સમુદ્રથી તારવાવાળો તે એકજ છે એવી ભાવના કરું છું; અન્તઃકરણથી પ્રતીતિ કરું છું. ઉત્સાહપૂર્વક આસેવન કરું છું, આસેવના દ્વારા સ્પર્શ કરું છું, અને પ્રવૃદ્ધ પરિણામ-ઉચ્ચ ભાવથી પાલન કરું છું, અને સર્વથા નિરંતર આરાધના કરું છું. તે ધર્મમાં શ્રદ્ધા કરતો થકો, પ્રતીતિ કરતો થકો, રુચિ રાખતો થકો, સ્પર્શ કરતો થકો, પાલન કરતો થકો, અને સમ્યક્ પાલન કરતો થકો તે કેવલિ-પ્રરૂપિત ધર્મની આરાધના માટે હું તૈયાર થયો છું, તથા સર્વ પ્રકારની વિરાધનાથી નિવૃત્ત થયો છું, એટલા માટે અસંયમ (પ્રાણાતિપાત આદિ અકુશલ અનુષ્ઠાન) ને અપરિજ્ઞાથી બાણીને અને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાથી પરિત્યાગ કરીને સાવધ અનુષ્ઠાન નિવૃત્તિરૂપ સંયમનો સ્વીકાર કરું છું. મૈથુનરૂપ અકૃત્યને છોડી બ્રહ્મચર્યરૂપ શુભ અનુષ્ઠાનનો સ્વીકાર કરું છું. અકલ્પનીયને છોડીને કરણચરણરૂપ કલ્પનો સ્વીકાર કરું છું. અજ્ઞાનને છોડીને જ્ઞાનને અંગીકાર કરું છું. નાસ્તિકવાદરૂપ અક્રિયાને ત્યાગ કરીને આસ્તિકવાદરૂપ ક્રિયાને ગ્રહણ કરું છું. મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરીને સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર કરું છું. આત્માના મિથ્યાત્વપરિણામરૂપ અભોધિને છોડીને સકલ દુઃખનો નાશ કરનાર જિનધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ બોધિને ગ્રહણ કરું છું, અને જિનમતથી વિરુદ્ધ પાર્શ્વસ્થ નિહ્વ તથા કુતીર્થિ-સેવિત અમાર્ગને છોડીને જ્ઞાનાદિ-રત્નત્રયરૂપ માર્ગનો હું સ્વીકાર કરું છું. એ પ્રમાણે જે અતિચાર સ્મરણમાં આવે છે અથવા છદ્મસ્થ અવસ્થાના કારણે સ્મરણમાં ન આવે તથા જેનું પ્રતિક્રમણ કર્યું હોય અથવા અબળપણાથી જેનું પ્રતિક્રમણ ન કર્યું હોય તે સર્વ દેવસિક અતિચારોથી નિવૃત્ત થાઉં છું.

આ પ્રમાણે પ્રતિક્રમણ કરીને સંયત-વિરતાદિરૂપ નિજ આત્માનું સ્મરણ કરતો થકો સર્વ સાધુઓને વંદના કરું છું.

સંયત (વર્તમાનમાં સર્વ સાવધ વ્યાપારોથી નિવૃત્ત), વિરત (પ્રથમ કરેલા

પાપોની નિન્દા અને ભવિષ્ય કાલ માટે સંવર કરીને સર્વ પાપથી રહિત), એટલા માટે અતીત, અનાગત અને વર્તમાન કાલના સર્વ પાપોથી મુક્ત, અનિદાન-નિયાણા રહિત, સમ્યગ્દર્શન સહિત તથા માયામૃધાનો ત્યાગી એવો હું શ્રમણ, અઢી દ્વીપ સંબંધી પંદર ક્ષેત્રો (કર્મભૂમિ) માં વિચરવાવાળા, રજેહરણ પૂજણી પાત્રને ધારણ કરવાવાળા અને દોરાસહિત સુખવસ્ત્રિકાને સુખ પર બાંધવાવાળા, પાંચ મહાવ્રતના પાલનહાર અને અઢાર હજાર શીલાંગરથના ધારણ કરનાર તથા આધાકર્મ આદિ ૪૨ દોષોને ટાલી આહાર ગ્રહણ કરનારા, ૪૭ દોષ ટાલીને આહાર ભોગવવાવાળા, અખંડ આચાર ચારિત્ર પાલન કરવાવાળા એવા સ્થવિરકલ્પી જનકલ્પી મુનિરાજોને તિષ્ઠુનોના પાઠથી વંદના કરું છું

અહીં રજેહરણ ધારણ કરવા વિષે કોઈ શંકા કરે છે કે-રજેહરણ ધારણ કરવું એક પ્રકારની હિંસાનું કારણ છે. કારણ કે રજેહરણના સ્પર્શથી કુંથવા, કીડી આદિ નાના નાના જીવોને સ્વદંષ્ટાપ્રમાણે હરવા-ફરવામાં તકલીફ થઈ શકે છે. અને એના વડે એકઠી કરેલી ધૂલ આદિથી કીડી આદિના દર (રહેવાના દર) ઢંકાઈ જવાથી તે જીવોનો ઉપઘાત થઈ જવું પ્રાયઃ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે. એટલા માટે રજેહરણ સંયમ યોગોનો સાધક નથી પરંતુ અનર્થનું કારણ છે, માટે એને ધારણ કરવું ઉચિત નથી.

આ શંકાનો ઉત્તર આપે છે કે-અરે બ્રાતા! રજેહરણ ધારણ કરવાના આશયથી અનભિષ્ટ હોવાના કારણે તું બ્રાન્ત છે. તેથી તમારો પક્ષ તર્કની કસોટી ઉપર ખરોબર નથી ઉતરતો, કેમ કે બાહ્ય-પૃથ્વી આદિ રજ અને આંતર-આંધેલા કર્મરૂપી રજ જેનાથી દૂર કરી શકાય તેને રજેહરણ કહે છે. તે સુકોમલ રજેહરણ દ્વારા ઉપયોગ સહિત ચતનાયુક્ત પ્રમાર્જન કરીએ છીએ, એ કારણે પ્રમાર્જન (પૂજવા)થી જીવોપઘાતક થવાની સંભાવના નથી.

જો કદાચિત કોઈને અપથ્ય આહારથી અજીર્ણ થઈ જાય તો શું પથ્ય આહાર કરવાવાળા માણસો પથ્ય ખાવું છોડી દેશે! ન જ છોડે. એજ રીતે જો કદાચિત અસંયમી દ્વારા પ્રમાર્જન થાતા જીવોપઘાત થઈ જાય તો શું સંયમી રજેહરણને ત્યાગ કરી દે! ન જ કરે. કેમકે સંયમી દ્વારા જીવોપઘાત થવાની સંભાવનાજ નથી. જીવોને જોતા થકા ચતનાપૂર્વક પ્રમાર્જન કર્યા છતાં તમે જે કલ્પના કરી તે સંભાવિત જીવોપઘાતનો અપરાધ અમને નથી લાગી શકતો, એ કારણે તમારી શંકા જરાય શાસ્ત્રાનુકુલ નથી, કેમ કે સંયમી મુનિ જીવોની રક્ષા અર્થેજ રજેહરણ ધારણ કરે છે તેમજ તેના વડે પ્રમાર્જન કરે છે, જીવોપઘાત માટે નહીં. જો ઉપકારની દૃષ્ટિથી રોગિઓની ચિકિત્સા કરવાવાળા વૈદ્યની ચિકિત્સાથી કોઈ રોગીને કોઈ પણ જાતની હાનિ પહોંચી પણ જાય તો પણ વૈદ્ય અપરાધી થઈ શકતો નથી, કારણ કે વૈદ્ય તો રોગીની હિતબુદ્ધિથીજ ચિકિત્સા કરવાવાળો છે.

તે છતાં જો તમે રજેહરણ ધારણ કરવામાં આપત્તિ માનશો તો મને માનવું પડશે કે તમોને અશન, પાન, જ્રમણ, ભાષણ, ઉત્થાન (ઉઠવું), શયન, પાર્શ્વપરિવર્તન (પડખું ફેરવવું) અને મલમૂત્ર પરિત્યાગ આદિ ક્રિયાઓને છોડી દેવી પડશે. કારણ કે તમારા તરફથી કથિત (કહેલ) દોષ એ સર્વ ક્રિયાઓમાં પણ આવી શકે છે, તો પછી કહો કે જીવિતજ કંઈ રીતે રહી શકશે! તમારા કથનમાં જીવદયાનું સ્વરૂપ આકાશ-કુસુમ સમાન થઈ જશે. આ માટે ‘કોઈપણ જીવને કોઈ પ્રકારનું કષ્ટ ન પહોંચે’ આ હેતુથી મુનિયોને રજેહરણ આદિ ઉપકરણ ધારણ કરવું સંયમનિર્વાહ અર્થે અત્યંત આવશ્યક છે.

એ પ્રમાણે સન્ત મુનિરાજોને વંદના કરીને સમસ્ત જીવોની ક્ષમાપનાપૂર્વક મિત્રભાવના પ્રગટ કરે છે. ‘હું’ સર્વ જીવો પાસે મારા અપરાધની ક્ષમા માંગુ છું, અને તે સર્વ જીવો મારા અપરાધની ક્ષમા કરે, કારણ કે સર્વ જીવો સાથે મારે મિત્રભાવ છે, કોઈની સાથે મારે વૈરભાવ નથી. એ પ્રમાણે વિધિપૂર્વક આલોચના, નિન્દા, ગર્હા અને જુગપ્સા (પાપકારી મારા મૂઢાત્માને ધિક્કાર છે ઇત્યાદિ રૂપ) કરીને ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી નિર્મલ બનેલો હું ચોવીસ જિનેશ્વરોને નમસ્કાર કરું છું. (સૂ. ૨૨)

ઇતિ ચોથું અધ્યયન સંપૂર્ણ.

કાવ્યોત્સર્ગ

અથ પંચમઅધ્યયન.

“નમો ચતુર્વીસાણ”ની પાટી પૂરી થયા પછી “इच्छामि स्वामासमणो”ની પાટી બે વાર બોલીને પંચ પરમેષ્ઠીની ભાવવંદના કરવી જોઈએ.^૧

પહેલાં ખામણાં-શ્રી અરિહંત દેવને

(બન્ને દીંચણ નીચાં ઢાળી ખામણાં બોલવા)

^૧પહેલાં ખામણાં શ્રી પંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે જયવંતા તીર્થંકર દેવ બિરાજે છે, તેમને કરું છું. તે સ્વામીના શુભશ્રામ કરતાં જઘન્ય રસ ઉપજે તો કર્મની કોડી ખપે અને ઉત્કૃષ્ટો રસ ઉપજે તો આ જીવ તીર્થંકર નામ ગોત્ર ઉપાર્જે. હાલ બિરાજતા વીશ તીર્થંકરોનાં નામ:—

(૧) શ્રી સીમંધર સ્વામી, (૨) શ્રી જુગંધર સ્વામી, (૩) શ્રી બાહુ સ્વામી, (૪) શ્રી સુબાહુ સ્વામી (૫) શ્રી સુજાત સ્વામી, (૬) શ્રી સ્વયંપ્રભ સ્વામી, (૭) શ્રી ઋષભાનન સ્વામી (૮) શ્રી અનંતવીર્ય સ્વામી, (૯) શ્રી સુરપ્રભ સ્વામી, (૧૦) શ્રી વિશાલપ્રભ સ્વામી, (૧૧) શ્રી વજ્રધર સ્વામી, (૧૨) શ્રી ચંદ્રાનન સ્વામી, (૧૩) શ્રી ચંદ્રબાહુ સ્વામી, (૧૪) શ્રી ભુજંગદેવ સ્વામી (૧૫) શ્રી ઇશ્વર સ્વામી, (૧૬) શ્રી નેમપ્રભ સ્વામી, (૧૭) શ્રી વીરસેન સ્વામી, (૧૮) શ્રી મહાભદ્ર સ્વામી, (૧૯) શ્રી દેવરાજ સ્વામી (૨૦) શ્રી અજિતસેન સ્વામી.

તે જઘન્ય તીર્થંકર ૨૦ અને ઉત્કૃષ્ટ હોય તો ૧૬૦ અગર ૧૭૦ તેમને મારી તમારી સમય સમયની વંદના હોજો!

તે સ્વામીનાથ કેવા છે! મારા તમારા મન મનની વાત જાણી દેખી રહ્યા છે, ઘટધટની વાત જાણી દેખી રહ્યા છે, સમય સમયની વાત જાણી દેખી રહ્યા છે, ચોદ રાત્રુલોક અંજલીજલ પ્રમાણે જાણી દેખી રહ્યા છે. તે સ્વામીને અનંત જ્ઞાન છે, અનંત દર્શન છે, અનંત ચારિત્ર છે, અનંત તપ છે, અનંત ધૈર્ય છે, અને અનંત વીર્ય છે; એ ષટ (છ) શુભે કરી સહિત છે. ચોત્રીશ આતશયે કરી બિરાજમાન છે, પાંત્રીશ પ્રકારની સત્ય વચન વાણીના શુભે કરી સહિત છે, એક હજારને અષ્ટ ઉત્તમ લક્ષણે કરી સહિત છે, અઢાર દોષ રહિત છે, બાર શુભે કરી સહિત છે, ચાર કર્મ ધનધાતિ

ક્ષય કર્યાં છે. ખાકીના ચાર કર્મ પાતળાં પડ્યાં છે. મુકિત જવાના કામી થકા વીચરે છે, ભવ્ય જીવના સંદેહ ભાંગે છે. સન્નેગી, સશરીરી, કેવળજ્ઞાની, યથાખ્યાત ચારિત્રના ધરણુહાર છે, ક્ષાયિક સમકિત, શુકલલેશ્યા, શુભધ્યાન, શુભભોગ સહિત છે, ૬૪ ઇંદ્રોના પૂજનીક, વંદનિક અર્થનિક છે. પાંડિત વીર્ય આદિ અનંત ગુણે કરી સહિત છે.

ધન્ય તે ગ્રામ, નગર, રાજધાની, પુર, પાટણ જ્યાં જ્યાં પ્રભુ દેશના દેતા થકા વિચરતા હશે. ત્યાં ત્યાં રાઈસર, તલવર, માડંબી, ઠેકાંબી, શેઠ, સેનાપતિ, ગાથાપતિ આદિ, સ્વામીની દેશના સાંભળી કણ્ પવિત્ર કરતા હશે, સ્વામીનાં દર્શન દેહાર કરી નેત્ર પવિત્ર કરતા હશે, અશનાદિક ચૌદ પ્રકારનું દાન દઈ કર પવિત્ર કરતા હશે, ચરણે મસ્તક નમાવી કાયા પવિત્ર કરતા હશે. મત પચ્ચખખાણુ આદરી આત્માને નિર્મળ કરતા હશે અને પ્રશ્ન પૂછી મનનાં સંદેહ દૂર કરતા હશે, તેમને ધન્ય છે. સ્વામીનાથ ! આપશ્રી પંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઝિરાળે છે, હું અપરાધી, દીનકિકર, ગુણહીન, અહીંયાં બેઠો છું. આજના દિવસ સંળંધી આપના જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર, તપને વિષે અવિનય, આશાતના, અભકિત, અપરાધ કીધો હોય તો હાથ ભેડી, માન મોડી, મસ્તક નમાવી, ભુજે ભુજે (વારંવાર) કરી ખમાવું છું. (અહિં તિપ્પુત્તાનો પાઠ ત્રણવાર બોલવો)

બીજાં ખામણાં-શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોને

બીજાં ખામણાં અનંતા સિદ્ધ ભગવંતજીને કરું છું. તે ભગવંતજીના ગુણુગ્રામ કરતાં જઘન્ય રસ ઉપજે તો કર્મની કોડી ખપે, અને ઉત્કૃષ્ટો રસ ઉપજે તો જીવ તીર્થંકરનામગોત્ર ઉપાજે. આ ભરતક્ષેત્રને વિષે આ ચોવીશીમાં ચોવીશ તીર્થંકરો સિદ્ધ થયા, તેમના નામ કહું છું:-

(૧) શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી, (૨) શ્રી અજિતનાથ સ્વામી, (૩) શ્રી સંભવનાથ સ્વામી, (૪) શ્રી અભિનંદન સ્વામી, (૫) શ્રી સુમતિનાથ સ્વામી, (૬) શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામી

(૭) શ્રી સુપાર્શ્વનાથ સ્વામી, (૮) શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામી, (૯) શ્રી સુવિધિનાથ સ્વામી, (૧૦) શ્રી શીતલનાથ સ્વામી, (૧૧) શ્રી શ્રેયાંસનાથ સ્વામી, (૧૨) શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામી, (૧૩) શ્રી વિમળનાથ સ્વામી, (૧૪) શ્રી અનંતનાથ સ્વામી, (૧૫) શ્રી ધર્મનાથ સ્વામી, (૧૬) શ્રી શાંતિનાથ સ્વામી, (૧૭) શ્રી કુંથુનાથ સ્વામી, (૧૮) શ્રી અરનાથ સ્વામી, (૧૯) શ્રી મલ્લિનાથ સ્વામી, (૨૦) શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામી, (૨૧) શ્રી નમિનાથ સ્વામી, (૨૨) શ્રી નેમીનાથ સ્વામી, (૨૩) શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામી, (૨૪) શ્રી (વીર વર્ધમાન) મહાવીર સ્વામી.

આ એક ચોવીસી અનંત ચોવીસી પંદર લેદે સીઝી યુઝી, આઠ કર્મક્ષય કરી મોક્ષ પધાર્યા, તેમને મારી તમારી સમય સમયની વંદના હોજો ! આઠ કર્મનાં નામ-જ્ઞાના-વરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુધ્ય, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય, એ આઠે કર્મક્ષય કરી મુકિત શિલાએ પહોંચ્યા છે, તે મુકિતશિલા કયાં છે !

સમપૃથ્વીથી ૭૯૦ જોજન ઉંચપણે તારા મંડળ આવે. ત્યાંથી ૬૨ જોજન ઉંચે સૂર્યનું વિમાન છે, ત્યાંથી ૮૦ જોજન ઉંચપણે ચંદ્રમાનું વિમાન છે, ત્યાંથી ચાર જોજન ઉંચપણે નક્ષત્રનાં વિમાન છે, ત્યાંથી ચાર જોજન ઉંચપણે યુધનો તારો છે, ત્યાંથી ત્રણ જોજન ઉંચપણે શુકનો તારો છે, ત્યાંથી ત્રણ જોજન ઉંચપણે બ્રહ્મસ્પાતનો તારો છે, ત્યાંથી ત્રણ જોજન ઉંચપણે મંગળનો તારો છે, ત્યાંથી ત્રણ જોજન ઉંચપણે છદ્દો શનિશ્ચરનો તારો છે એમ નવસો જોજન લગી જ્યોતિષચક્ર છે

ત્યાંથી અસંખ્યાતા જોજન કોરા કોડી ઉંચપણે બાર દેવલોક આવે છે. તેના નામ :- સુધર્મ, ઈશાન, સનતકુમાર, માહેન્દ્ર, પ્રહ્લ્લોક, લાંતક, મહાશુક, સહસ્રાર, આણત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત, ત્યાંથી અસંખ્યાતા જોજનની કોડા કોડી ઉંચપણે ચઢીએ ત્યારે નવ ઐવેચક આવે, તેનાં નામ :- ભદ્રે, સુભદ્રે, સુબાએ, સુમાણસે, પ્રિયદંસણે, આમોહે, સુપરિણદ્રે અને જસોધરે, તેમાં ત્રણત્રિક છે, પહેલી ત્રિકમાં ૧૧૧ વિમાન છે, બીજીમાં ૧૦૭ અને ત્રીજીમાં ૧૦૦ વિમાન છે. ત્યાંથી અસંખ્યાતા જોજનની કોડાકોડી ઉંચપણે ચઢીએ ત્યારે પાંચ અનુત્તર વિમાન આવે, તેનાં નામ :- વિજય, વિજયંત જયંત અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ.

આ સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનની ધ્વજથી બાર જોજન ઉંચપણે મુકિતશિલા છે. તે મુકિતશિલા કેવી છે ? પીસ્તાલીશ જોજનની લાંબી પહોળી છે, મધ્યે આઠ જોજનની જાડી છે. ઉત્તરતાં છેડે માખીની પાંખ કરતાં પણ પાતળી છે. ગોક્ષીર, શંખ, ચંદ્ર, અંકરત્ન, રૂપાનો પટ, મોતીનો હાર અને ક્ષીર સાગરના પાણી થકી પણ અધિક ઉજળી છે.

તે સિદ્ધશિલા ઉપર એક જોજન, તેના છેલ્લા ગાઉના છઠ્ઠા ભાગને વિષે સિદ્ધ ભગવંતજી નિરંજન નિરાકાર બિરાજી રહ્યા છે. તે ભગવંતજી કેવા છે? અવલો, અગંધે, અરસે, અક્રસે, અમૂર્તિ, અવિનાશી, ભૂખ નહિ, દુઃખ નહિ, રોગ નહિ, શોક નહિ, જન્મ નહિ, જરા નહિ, મરણ નહિ, કાયા નહિ, કર્મ નહિ, અનંત અનંત આત્મિક સુખની લહેરમાં બિરાજી રહ્યા છે. ધન્ય સ્વામીનાથ? આપ શ્રી સિદ્ધક્ષેત્રને વિષે બિરાજો છો, હું અપરાધી, દીનકંકર, ગુણહીન અહીં બેઠો છું, આપના જ્ઞાન દર્શનને વિષે આજના દિવસસંબંધી અવિનય, અશાતના, અભક્તિ અપરાધ થયો હોય તો હાથ જોડી, માન મોડી, મસ્તક નમાવી બુજો બુજો કરી ખમાવું છું. (અહીં તિષ્ઠતાનો પાઠ ત્રણ વખત કહેવો.)

ત્રીજા ખામણાં-કેવળી ભગવાનોને.

ત્રીજાં ખામણાં પંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે બિરાજતા જયવંતા કેવળી ભગવાને કહ્યું છું. તે સ્વામી જધન્ય હોય તો બે કોડ અને ઉત્કૃષ્ટ હોય તો નવકોડ કેવળી, તે સર્વને મારી તમારી સમય સમયની વંદના હોજો. તે સ્વામી કેવા છે? મારા તમારા મન મનની વાત જાણી દેખી રહ્યા છે, ઘટ ઘટની વાત જાણી દેખી રહ્યા છે, સમય સમયની વાત જાણી દેખી રહ્યા છે, ચૌદરાત્રી લોક અંજલિ-જલ-પ્રમાણે જાણી દેખી રહ્યા છે, અનંત જ્ઞાન છે, અનંત દર્શન છે, અનંત ચારિત્ર છે, અનંતો તપ છે, અનંત ધૈર્ય છે, અનંત વીર્ય છે-એ ષટે (છ) ગુણે કરી સહિત છે. ચાર કર્મ ધનધાતી ક્ષય કર્યા છે, બાકીનાં ચાર કર્મ પાતળાં પડ્યાં છે. મુક્તિ જવાના કામી થકા વિચરે છે, બન્ય જીવોના સંદેહ ભાંગે છે સજ્જગી, સશરીરી, કેવળજ્ઞાની, કેવળદર્શની, યથાખ્યાત ચારિત્રના ધરણહાર છે, ક્ષાયિક સમક્તિ, શુકલ ધ્યાન, શુકલ લેશ્યા, શુભ ધ્યાન, શુભ જોગ, પંડિત વીર્ય આદિ અનંત ગુણે કરી સહિત છે

ધન્ય તે સ્વામી ગામાગર, નગર, રાયહાણી, જ્યાં જ્યાં દેશના હેતા થકા વિચરતા હશે, ત્યાં ત્યાં રાઇસર, તલવર, માડંબી, કોડંબી, શેઠ, સેનાપતિ, ગાથાપતિ આદિ સ્વામીની દેશના સાંભળી કહ્યું પવિત્ર કરતા હશે, તેમને ધન્ય છે? સ્વામીનાં દર્શન

દેદાર કરી નેત્ર પવિત્ર કરતા હશે. તેમને ધન્ય છે. સ્વામીને અશનાદિક ચોદ પ્રકારનું દાન દઈ કર પવિત્ર કરતા હશે, તેમને પણ ધન્ય છે.

ધન્ય સ્વામીનાથ ! આપ પંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે બિરાજો છો, હું અપરાધી દીનકિકર ગુણહીન અહીં બેઠો છું. આજના દિવસ સંબંધી આપના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તપને વિષે અવિનય, આશાતના, અભક્તિ, અપરાધ થયો હોય, તો હાથ જોડી, માન મોડી, મસ્તક નમાવી બુજો બુજો કરી ખમાવું છું. (અહીં તિષ્ઠતાના પાઠ ત્રણ વખત કહેવો).

ચોથા ખામણું

ચોથા ખામણું ગણધરજી, આચાર્યજી, ઉપાધ્યાયજીને કરું છું. ગણધરજી ખાવન ગુણે કરી સહિત છે, આચાર્યજી છત્રીશ ગુણે કરી સહિત છે, ઉપાધ્યાયજી પચ્ચીશ ગુણે કરી સહિત છે, મારા તમારા ધર્મશુર, ધર્મચાર્ય, ધર્મ ઉપદેશના દાતાર, પંડિતરાજ, મુનિરાજ મહાપુરુષ, ગીતાર્થ, બહુસૂત્રી, સૂત્રસિદ્ધાંતના પારગામી, તરણ-તારણ, તારણી નાવા સમાન, સફરી જહાજ સમાન, રત્નચિંતામણિ સમાન, જિન-શાસનના શણેગાર, ધર્મના નાયક, સંઘના મુખી, સંઘના નાયક આદિ અનેક ઉપમાએ કરી બિરાજમાન હતા. ઘણા સાધુ-સાધ્વીએ આલોવી, પડિક્કમી, નિન્દી, નિઃશય થઈને પ્રાયઃ દેવલોક પધાર્યા છે તેમનો ઘણો ઘણો ઉપકાર છે.

આજ વર્તમાન કાળે તરણ, તારણ, તારણી નાવા સમાન, સફરી જહાજ સમાન, રત્નચિંતામણિ સમાન, જિનશાસનના શણેગાર, ધર્મના નાયક, સંઘના મુખી, સંઘના નાયક આદિ અનેક ઉપમાએ કરી બિરાજમાન જે જે સાધુ-સાધ્વી વીતરાગ દેવની આજ્ઞામાં બિરાજતા હોય, તેમને મારી તમારી સમય સમયની વંદના હોજો.

તે સ્વામી કેવા છે? પંચ મહાવ્રતના પાલનહાર છે, પાંચ સમિતિએ અને ત્રણ ગુપ્તિએ સહિત, છકાયના પિયર, છકાયના નાથ, સાત ભયના ટાલણહાર, આઠ મદના ગાલણહાર, નવવાડ વિશુદ્ધ પ્રજ્ઞચર્યાના પાલણહાર, દશવિધ યતિ ધર્મના અજવાળક, બાર ભેદે તપશ્ચર્યાના કરણહાર, સત્તર ભેદે સંયમના ધરણહાર, બાવીશ પરિષદના જીતણહાર, સત્તાવીશ સાધુજીના ગુણે કરી સહીત, ૪૨-૪૭-૯૬ દોષ રહિત આહાર પાણીના લેનાર, ખાવન અનાચારના ટાલણહાર, સચિત્તા ત્યાગી, અચેતના ભોગી, કંચન-કામિનીના ત્યાગી, માયા-મમતાના ત્યાગી, સમતાના સાગર, દયાના આગર, આદિ અનેક ગુણે કરી સહિત છે.

ધન્ય મહારાજ ! આપ ગામ, નગર, પૂર, પાટણને વિષે વિચરો છો, અમે અપરાધી, દીનકિકર, ગુણહીન અહીં બેઠા છીએ. આજના દિવસસંબંધી આપના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપને વિષે અવિનય, આશાતના, અભક્તિ અપરાધ થયો હોય, તો હાથ જોડી, માન મોડી, મસ્તક નમાવી બુજો બુજો કરી ખમાવું છું. (અહીં તિષ્ઠતાના પાઠ ત્રણ વખત કહેવો).

પાંચમા ખામણું

પાંચમા ખામણું પાંચ ભરત, પાંચ ઇરવત. પાંચ મહાવિદેહ એ અઢી દ્વીપ-

ક્ષેત્રને વિષે બિરાજતા સાધુ સાધ્વીજીને કડું છું. તેઓ જઘન્ય હોય તો બે હજાર કોડ સાધુ-સાધ્વી, અને ઉત્કૃષ્ટ હોય તો નવ હજાર કોડ સાધુ-સાધ્વી, તેમને મારી તમારી સમય સમયની વંદના હોજો.

તે સ્વામી કેવા છે? પાંચ મહાવ્રતના પાલણુહાર છે, પાંચ સંમિતિએ અને ત્રણ ગુપ્તિએ સહિત, છ કાયના પિયર, છ કાયના નાથ, સાત ભયના ટાલણુહાર, આઠ મદના ગાલણુહાર, નવવાડવિશુદ્ધ પ્રહ્લ્લચર્યના પાલણુહાર, દશવિધ યતિધર્મના અજવાલક, બાર ભેદે તપશ્ચર્યાના કરણુહાર, સત્તર ભેદે સંયમના ધરણુહાર, બાવીશ પરિષદના જીવણુહાર, સતાવીશ સાધુજીના ગુણે કરી સહિત, ૪૨-૪૭-૬૬ દોષ રહિત આહાર પાણીના લેવણુહાર, બાવન અનચારના ટાલણુહાર, સચિત્તા ત્યાગી, અચેતના ભોગી, કંચન કામિનીના ત્યાગી, માયા-મમતાના ત્યાગી, સમતાના સાગર, દયાના આગર, આદિ અનેક ગુણે કરી સહિત છે.

ધન્ય સ્વામીનાથ! આપ ગામ, નગર, પૂર, પાટણને વિષે બિરાજો છો, હું અપરાધી, દીન કિકર, ગુણહીન અહીં બેઠો છું. આજના દિવસસંબંધી આપના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપને વિષે અવિનય, આશાતના અભક્તિ, અપરાધ કીધો હોય તો હાથ જોડી, મસ્તક નમાવી બુજો બુજો કરી ખમાવું છું. (અહીં તિષ્ઠતાનો પાઠ ત્રણ વખત કહેવો.)

અને સાધુ-સાધ્વીજી બિરાજતાં હોય, તો નીચેની ગાથા બોલી ત્રણ વખત સવિધિ વંદના કરવી

સાધુ વંદે તે સુખીયા થાય, ભવો ભવના તો પાતક જાય,
ભાવ ધરીને વંદે જોડ, વહેલો મુકતે જશે તેહ.

છઠ્ઠાં ખામણા

(છઠ્ઠાં ખામણા અઢીદ્રીપ માંહે અઢીદ્રીપ બહાર અસંખ્યાતા શ્રાવક-શ્રાવિકાને કડું છું. તે શ્રાવકજી કેવા છે?)

હુંથી તમથી, દાને, શીયળે, તપે, ભાવે, ગુણે કરી અધિક છે, બે વખત આવશ્યક પ્રતિક્રમણના કરનાર છે, મહિનામાં બે, ચાર અને છ પોષાના કરનાર છે, સમકિત સહિત બાર વ્રતધારી, અગિયાર પડિમાના સેવણુહાર છે, ત્રણ મનોરથના ચિંતવનાર છે, દુખળા-પાતળા જીવની દયાના આણુનાર છે, જીવ અજીવ આદિ નવ તત્વના જાણુનાર છે, એકવીશ શ્રાવકજીના ગુણે કરી સહિત છે, પરધન પત્યર બરાબર લેખે છે, પરજી માત બેન સમાન લેખે છે, દૈધર્મી, પ્રિયધર્મી, દેવતાના ડગાવ્યા ડગે નહિ એવા છે, ધર્મનો રંગ હાડ હાડની મીઠાએ લાગ્યો છે: એવા શ્રાવક, શ્રાવિકા, સંવર, પોષા, પ્રતિક્રમણમાં બિરાજતા હશે તેમને આજના દિવસ સંબંધી અવિનય, આશાતના, અભક્તિ, અપરાધ કયો હોય, તો હાથ જોડી, માન મોડી, મસ્તક નમાવી. બુજો બુજો કરી ખમાવું છું.)

સાધુ-સાધ્વીને વાંદુ છું, શ્રાવક-શ્રાવિકાને ખમાવું છું, ચોરાશી લાખ જીવાંતેનીના જીવને ખમાવું છું :-

૭ લાખ પૃથ્વીકાય, ૭ લાખ અપકાય, ૭ લાખ તેઉકાય ૭ લાખ વાયુકાય, ૧૦ લાખ પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય, ૧૪ લાખ સાધારણ વનસ્પતિકાય, ૨ લાખ બે ઇંદ્રિય, ૨ લાખ તેઇંદ્રિય, ૨ લાખ ચૌરેંદ્રિય, ૪ લાખ નારકી, ૪ લાખ દેવતા, ૪ લાખ તિર્યંચ પંચેંદ્રિય, ૧૪ લાખ મનુષ્ય જાતિ, એ ચોરાશી લાખ જીવાંતેનીના જીવને હાલતાં, ચાલતાં, ઉઠતાં, બેસતાં, જાણુતાં, અજાણુતાં, હણ્યા હોય, હણાવ્યા હોય,

ત્યાર બાદ ‘અનન્ત ચઉવીસી જિન નમો’ ઇત્યાદિ બોલે, પછી ચૌરાસી લાખ યોનિગત જીવોની પાસે ક્ષમાપના માગીને એક કરોડ સારા સત્તાણુ લાખ (૧૬૭૫૦૦૦૦) કુલ કોટી (કોડી) જીવોની વિરાધના સંબંધી મિથ્યા દુષ્કૃત આપીને અને અઢાર પાપ સ્થાનની પાટી બોલીને શુરુપાસે કાયોત્સર્ગ નામના પાંચમાં આવશ્યકની અજ્ઞા ગ્રહણ કરવી.

છેદા હોય, ભેદા હોય; પરિતાપના-કિલામના ઉપજાવી હોય, તે અરિહન્ત અનંતા સિદ્ધ ભગવંતની સાથે “તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.”

ખામેમિ સઠ્ઠે જીવા
સઠ્ઠે જીવા ખમંતુ મે
મિત્તીમે સઠ્ઠભૂએસુ
વેરં મજ્ઞં ન કેણુઈ
એવમહં આલોધય
નિદિયગરહિયદુગંછિઉં સમ્મં,

ખમાવું છું સર્વ જીવોને,
સર્વ જીવો મને ક્ષમા આપજો
સર્વ જીવો સાથે મારે મિત્રતા છે
કેઈની સાથે મારે વેર નથી.
એ પ્રકારે હું આલોચના કરી,
નિંદા કરી, (શુરુની સાક્ષીએ) વિશેષે
નિંદા કરી, દુગંછા કરી

તિવિહેણું પડિકકંતો

સમ્યક્ પ્રકારે, ત્રણ પ્રકારે (મન, વચન,
કાયાએ) પ્રતિક્રમણ કરતો થકો

વંદામિ જીણે ચઉવીસં

ચોવિશ જીનેશ્વર પ્રભુને વંદું છું

પ્રથમ પહેલા (ચોથા) અધ્યયનમાં મૂલ અને ઉત્તર ગુણોમાં સ્ખલિતની નિંદા કહી છે. આ પાંચમાં અધ્યયનમાં આચારથી સ્ખલિત ચારિત્રરૂપ પુરુષના અતિચાર રૂપ ત્રણ (ધા) થવાના સંભવથી તેની ચિકિત્સારૂપ કાર્યોત્સર્ગ કહેલો છે, અથવા પ્રતિક્રમણાધ્યયનમાં મિથ્યાત્વ આદિ પાંચ પ્રકારના પ્રતિક્રમણ દ્વારા કર્મોના આવવાપણુનો પ્રતિરોધ કરવામાં આવે છે, અને અહીં કાયોત્સર્ગ દ્વારા પૂર્વ સંચિત કર્મોના ક્ષય બતાવવામાં આવેલ છે. (ઈચ્છામિ જં મંતે) ઇત્યાદિ.

તેમાં પ્રથમ ‘ઈચ્છામિ જં મંતે,’ ની પાટીથી કાયોત્સર્ગની પ્રતિજ્ઞા કરીને ‘કરેમિ મંતે સામાયં’ અને ‘ઈચ્છામિ ઠામિ કાઉસ્સગં’ તથા ‘તસ્સોત્તરીકરણેણં’ બોલીને કાયોત્સર્ગ કરવો અને કાયોત્સર્ગમાં ચાર ‘લોગસ્સ’ મનમાં ઉચ્ચારણ વગર બોલીને નમસ્કારપૂર્વક કાયોત્સર્ગની સમાપ્તિ કરવી, અને પછી ‘લોગસ્સ’ની પાટી પ્રગટ બોલવી, તે પછી ‘ઈચ્છામિ સ્વમાસમણો’ ની પાટી બે વાર બોલીને શુરુ સમીપે પ્રત્યાખ્યાન કરવું. (૧)

ઈતિ પાંચમું અધ્યયન સંપૂર્ણ.

પ્રત્યાખ્યાનમ

અથ છટું અધ્યયન

પાંચમાં અધ્યયનમાં પૂર્વસંચિત કર્મોના ક્ષય કહેવામાં આવ્યું છે. હવે આ છઠા અધ્યયનમાં નર્વાન બન્ધ થવાવાળા કર્મોનો નિરોધ કહેવામાં આવે છે. અથવા પાંચમાં અધ્યયનમાં કાયોત્સર્ગ દ્વારા અતિચાર સ્વપ ત્રણ-ધાવની ચિકિત્સાનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, ચિકિત્સા કર્યા પછી શુણની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ માટે “શુણધારણુ” નામના આ પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયનમાં મૂલોત્તર શુણની ધારણા કહે છે. ‘દસવિહે પચ્ચકવાણે’ ઇત્યાદિ.

ભવિષ્યમાં લાગવાવાળા પાપોથી નિવૃત્ત થવા માટે ગુરુની સાક્ષી અથવા તો આત્મની સાક્ષીથી હૃદય વસ્તુનો ત્યાગ કરવો તેને પ્રત્યાખ્યાન કહે છે, તે દસ પ્રકારના છે—

(૧) અનાગત-વૈયાવૃત્ત્ય (વૈયાવચ્ચ) આદિ કારણુ વશ નિયત (નિર્ણય કરેલા) સમય પહેલાં તપ કરવું, (૨) અતિક્રાન્ત નિયત (નિર્ણય કરેલા) સમય પછી તપ કરવું, (૩) કોટિસહિત-જે કોટિ (ચતુર્ભુજ આદિ ક્રમ) થી પ્રારંભ કર્યો તેનાથીજ સમાપ્ત કરવું, (૪) નિયંત્રિત-વૈયાવૃત્ત્ય આદિ પ્રબલ કારણો ધની જાય તોપણ સંકેપ કરેલા તપનો પરિત્યાગ ન કરવો, આ પ્રત્યાખ્યાન વજ્રઋષભનારાય-સંહનન-ધારી અણુગારજ કરી શકે છે, (૫) સાગાર-જેમાં ઉત્સર્ગ અવસ્થા રાખવા યોગ્ય “અણુત્યણુભોગ” અને “સહસાગાર રૂપ” તથા અપવાદ (મહત્તર-મોટા આદિ) રૂપ આગાર હોય તેને સાગાર કહે છે. (૬) અણુગાર-જેમાં કહેલા અપવાદ રૂપ આગાર (છૂટ) રાખવામાં નહિ આવે તેને અણુગાર કહે છે. (૭) પરિમાણકૃત-જેમાં દત્તિ (દાત) આદિનું પરિમાણ કરવામાં આવે. (૮) નિરવશેષ-જેમાં અશનાદિનો સર્વથા ત્યાગ હોય. (૯) સંકેત-જેમાં મુઠ્ઠી ખોલવા આદિનો સંકેત હોય, જેવી રીતે કે:— “હું જ્યાં સુધી મુઠ્ઠી નહિ ખોલું ત્યાં સુધી મારે પ્રત્યાખ્યાન છે.” ઇત્યાદિ. (૧૦) અદ્વાપ્રત્યાખ્યાન-મુદ્ગૂર્તપારુષી આદિ કાલ સંબન્ધી પ્રત્યાખ્યાન. તેનાં અનેક ભેદ છે, તેમાં મુખ્ય મુખ્ય દસ ભેદ કહે છે જે સંસ્કૃત ટીકામાં સ્પષ્ટ છે. (સૂ૦૧)

આગાર સંખ્યા	પ્રત્યાખ્યાન	અત્યંત જોશિ-ગોળ	સહસાપચ્છ્ર ગારેષુ કલેષુ	દિસા સોહિ-વય-ષુ	સાહિ વય-ષુ	સમ સમા સિ વત્તિયા	મહત્ત સાગા-રા રિયા ગારેષુ ગારેષુ	દસ સપ્તજી	જી સપ્તજી	પાનિદાવ-શિયા ગારેષુ	લેવા લેવેષુ	સ.ગિ.હ.ય. સ.ગિ.હ.ય.	વિલેગિ.હ.ય.	પડુચ મહેપિ-એષ	આગાર સંખ્યા
૧	નવકારસી	૧	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૨
૨	પોશ્પી	૧	૧	૧	૧	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૬
૩	પુરિમહદ	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૭
૪	એકાશન	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૧	૧	૦	૦	૦	૦	૮
૫	એકલકાષુ	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૧	૧	૦	૦	૦	૦	૭
૬	આનિલ	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૧	૧	૦	૮
૭	ચઉદયભકત	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૫
૮	દિવસચરિત	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૪
૯	અભિગ્રહ	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૪
૧૦	નીવી	૧	૧	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૧	૧	૧	૬

આ પ્રમાણે યથાશક્તિ પ્રત્યાખ્યાન કરીને ગુરુની પાસે અને તેઓની હાજરી ન હોય તો પૂર્વ અથવા ઉત્તરદિશા તરફ મુખ રાખીને બેસવું અને જમણા પગના ઘુંટણને જમીનથી અડાવી અર્થાત નીચે રાખી તથા ડાબા ઘુંટણને ઉંચે રાખી તેના ઉપર બે હાથ બેડી “નમોઽસ્તુ ણં” નો પાઠ બોલવો—

કર્મરૂપ શત્રુને જીતવાવાળા અરિહન્ટ અને સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર થાય. શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મની આદિ કરવાવાળા, જેનાથી સંસારસમુદ્ર તરી શકાય તેને “તીર્થ” કહે છે, તે તીર્થ ચાર પ્રકારના છે, સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા, એ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરવાવાળા, સ્વયં બોધને પ્રાપ્ત કરવાવાળા, જ્ઞાનાદિ અનન્ત ગુણોના ધારક હોવાથી પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ, રાગદ્વેષ આદિ શત્રુઓનો પરાજય કરવામાં અલૌકિક પરાક્રમશાલી હોવાથી પુરુષોમાં સિદ્ધ સમાન, સર્વ પ્રકારના અશુભ રૂપ મલથી રહિત હોવાના કારણે વિશુદ્ધ સ્વેત કમલના જેવા નિર્મલ, અથવા જેમ કાઠવમાંથી ઉત્પન્ન અને જલ-પાણીના યોગથી વધેલો હોવા છતાં કમલ એ બન્નેનો સંસર્ગ ત્યજી હમેશાં નિર્લેપ રહે છે અને પોતાના અલૌકિક સુગંધ આદિ ગુણોથી દેવ મનુષ્ય આદિના શિરનું આભૂષણ બને છે. તેવી જ રીતે ભગવાન કર્મરૂપ કાઠવથી ઉત્પન્ન અને ભોગરૂપ જલથી વધીને પણ એ બન્નેનો સંસર્ગ ત્યજી નિર્લેપ રહે છે, અને કેવલ જ્ઞાન આદિ ગુણોથી પરિપૂર્ણ રહેવાના કારણે ભવ્ય જીવોને શિરોધાર્થ થાય છે જેનો ગંધ સુગંધતાજ સર્વ હાથી ડરીને ભાગી જાય છે તે હાથીને “ગન્ધ હસ્તી” કહે છે તે ગંધહસ્તીના આશ્રયથી જેમ રાજા હમેશાં વિજયી થાય છે તે પ્રમાણે ભગવાનના અતિશયથી દેશના અતિવૃદ્ધિ અનાવૃદ્ધિ આદિ સ્વચક્ર પરચક્ર-ભય પર્યન્ત છ પ્રકારની ઈતિ અને મહામારી આદિ સર્વ ઉપદ્રવો તત્કાલ દૂર થઈ જાય છે, અને આશ્રિત ભવ્ય જીવો સદાય સર્વ પ્રકારથી વિજયવાન થાય છે ચોત્રીશ અતિશયો અને વાણીના પાંત્રીશ ગુણોથી યુક્ત હોવાના કારણે લોકોમાં ઉત્તમ, અલખ્ય રત્નત્રયના લાભરૂપ યોગ અને લખ્ય રત્નત્રયના પાલનરૂપ ક્ષેમના કારણે હોવાથી ભવ્ય જીવોના નાયક, એકેન્દ્રિય આદિ સકલ પ્રાણિગણના હિતકારક. જે પ્રમાણે દીપક સર્વને માટે સમાન પ્રકાશ આપનાર છે તો પણ નેત્રવાળા જીવો જ તેનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પણ નેત્ર હીન પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, તે પ્રમાણે ભગવાનનો ઉપદેશ સૌના માટે સમાન હિતકર હોવા છતાંય ભવ્ય જીવો જ તેનો લાભ પામી શકે છે, અભવ્ય જીવો પામી શકતા નથી. એટલા માટે ભવ્ય જીવોના હૃદયમાં અનાદિ કાલથી રહેલ મિથ્યાત્વરૂપ અન્ધકારને નિવારણ કરી આત્માના યથાર્થ સ્વરૂપને પ્રકાશિત કરવાવાળા. લોક શબ્દથી આ સ્થળે

લોક અને અલોક બન્નેનું બ્રહ્મ કરેલું છે, એટલા માટે કેવળજ્ઞાન રૂપી આલોક (પ્રકાશ) થી સમસ્ત લોકાલોકનો પ્રકાશ કરવાવાળા. મોક્ષના સાધક, ઉત્કૃષ્ટ ધૈર્યરૂપી અભયના દેવાવાળા, અથવા સમસ્ત પ્રાણીઓના સંકટને છોડાવવાવાળી દયા (અનુકરમ્પા)ના ધારક. જ્ઞાન નેત્રના આપવાવાળા, અર્થાત જેમ કોઈ ગાઢ વનમાં લુંટારાથી લુંટાએલા અને નેત્ર ઉપર પાટા બાંધીને તથા હાથ પગને પકડીને ગહરા ખાડામાં ફેંકી દીધા હોય તેવા મુસાફરને કોઈ દયાળુ માણસ આવીને તેના તમામ બંધનો તોડીને નેત્રને ખોલી આપે છે, એ પ્રમાણે ભગવાન પણ સંસાર રૂપી વિષમ વનમાં રાગ-દ્વેષ રૂપી લુંટારાઓથી જ્ઞાનાદિ ગુણ લુંટાએલા

તથા કદાચહ રૂપી પાટા બાંધી જ્ઞાનનેત્રને ઢાંકીને મિથ્યાત્વ રૂપ ખાડામાં નાંખેલા તે બબ્બે જીવોના કદાચહ રૂપ પાટાને દૂર કરી તેમને જ્ઞાનનેત્ર આપવાવાળા, એટલે કે સમ્યક્ રતનત્રયસ્વરૂપ મોક્ષમાર્ગ, અથવા વિશિષ્ટ ગુણ પ્રાપ્ત કરાવનાર ક્ષયોપશમ ભાવ રૂપ માર્ગના આપવાવાળા. કર્મશત્રુઓથી દુઃખિત પ્રાણીઓને શરણુ-આશ્રય દેનારા, પૃથ્વી આદિ ષડ્જીવનિકાયમાં દયા રાખવાવાળા, અથવા મુનિયોના જીવનાધાર સ્વરૂપ સંયમજીવનના દેવાવાળા. સમ સંવેગ આદિના પ્રકેશક, અથવા જનવચનમાં રુચિ આપનારા, દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને ધારણુ કરનાર, અથવા શ્રુત-ચારિત્ર રૂપ ધર્મના દેવાવાળા. ધર્મ ઉપદેશક. ધર્મના નાયક અર્થાત્ પ્રવર્તક. ધર્મના સારથી અર્થાત્ જેવી રીતે રથ પર બેઠેલાને સારથી રથ દ્વારા સુખપૂર્વક તેના ધારેલા સ્થાનકે પહોંચાડે છે તે પ્રમાણે બબ્બે પ્રાણીઓને ધર્મરૂપી રથ વડે સુખપૂર્વક મોક્ષ સ્થાન પર પહોંચાડવાવાળા. દાન-શીલ-તપ અને ભાવથી નરક આદિ ચાર ગતિઓનો અથવા ચાર કષાયોનો અન્ત કરવાવાળા, અથવા ચાર દાન-શીલ-તપ અને ભાવથી અન્ત-રમણીય, અથવા દાન આદિ ચાર અન્ત-અવયવવાળા, અથવા દાન આદિ ચાર અન્ત-સ્વરૂપવાળા. શ્રેષ્ઠ ધર્મને “ધર્મવરચાતુરન્ત” કહે છે, એજ જન્મ જરા અને મરણનું નાશક હોવાથી ચક્ર સમાન છે એટલે ધર્મવરચાતુરન્ત રૂપ ચક્રના ધારક. અહિંઆ ‘વર’ પદ આપવાથી રાજચક્રની અપેક્ષા ધર્મચક્રની ઉત્કૃષ્ટતા તથા સૌગત આદિ ધર્મનું નિરાકરણ કરવામાં આવ્યું છે. કારણ કે:-રાજચક્ર કેવલ આ લોકનું સાધન છે, પરલોકનું નથી, તથા સૌગત આદિ ધર્મ યથાર્થ તત્વનું નિષ્પત્ત ન હોવાથી તે શ્રેષ્ઠ નથી. ‘ચક્રવર્તિ’ પદ આપવાથી તીર્થંકરોને છ ખંડના અધિપતિ રાજાની ઉપમા આપી છે. કારણ કે તે રાજા પણ ચાર અર્થાત્ ઉત્તર દિશામાં હિમવાન અને પૂર્વ-દક્ષિણ-પશ્ચિમ દિશામાં લવણ સમુદ્ર છે સીમા જેની એવા ભરત ક્ષેત્ર પર એક-શાસન રાજ્ય કરે છે સંસારસમુદ્રમાં દુખતા જીવોને એકમાત્ર આશ્રય હોવાથી દ્વીપ સમાન, કર્મોથી સંતાપ પામેલા બબ્બે જીવોની રક્ષામાં દક્ષ હોવાથી (કુશળ હોવાથી) ત્રાણરૂપ, તેઓને શરણુ દેવાવાળા હોવાથી શરણુગતિ-આશ્રયસ્થાન. ત્રણે કાલમાં અતિનાશી સ્વરૂપવાળા હોવાથી પ્રતિષ્ઠાન રૂપ. આવરણરહિત કેવલજ્ઞાન કેવલ દર્શનના ધારક. જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોનો નાશ કરવાવાળા. રાગ-દ્વેષરૂપ શત્રુઓને પોતેજ જીતવાવાળા અને બીજાઓને જીતાવવાવાળા. ભવસમુદ્રને પોતે તારવાવાળા અને બીજાને તારવાવાળા, સ્વયં બોધ પ્રાપ્ત કરનારા અને બીજાને બોધ પ્રાપ્ત કરાવનારા, સ્વયં મુક્ત થવાવાળા અને બીજાને મુક્ત કરનારા. સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી તથા નિરુપદ્રવ, નિશ્ચલ, કર્મરોગ રહિત, અનન્ત, અક્ષય, બાધા રહિત, પુનરાગમન રહિત, એવા સિદ્ધ સ્થાન અર્થાત્ મોક્ષને પ્રાપ્ત થયેલા સિદ્ધ ભગવાનને તથા મોક્ષને પામવાવાળા અરિહન્ત ભગવાનને નમસ્કાર છે. (સૂર)

આ પ્રમાણે નમસ્કારપર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાનની વિધિ કહીને હવે તેને પાળવાની વિધિ બતાવે છે. “ફાસિયં” ઇત્યાદિ.

મારાથી સ્વીકૃત પ્રત્યાખ્યાનનું શરીર આદિથી સમ્યક્ સેવન, વાર વાર ઉપયોગ રાખીને સંરક્ષણ, અતિચાર શોધન, સમાપ્તિ સમય થવા છતાંય થોડીવાર વિશ્રામ, ‘પ્રત્યાખ્યાનમાં અમુક અમુક વિધિ કરવી જોઈએ તે મેં સર્વ કરી લીધી’ એ પ્રમાણે નામ-અહણ-પૂર્વક શુરુની પાસે નિવેદન, મર્યાદાપૂર્વક અંતઃકરણથી સેવન તથા ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે પાલન કર્યું છે. તો પણ પ્રમાદ રહેવાથી તેમાં જે કાંઈ ત્રુટી રહી ગઈ હોય તો “તસ્મિન્નિમિષ્ણમિ” તે સમ્બંધી માફ પાપ નિષ્કર્ણ

થાઓ, ઇત્યાદિ અર્થ પ્રથમ પ્રમાણે જાણી લેવો. (સં.૩)

ઠતિ છડું અધ્યયન સંપૂર્ણ

ઠતિ આવશ્યક સૂત્રની મુનિતોષણી ટીકાનો ગુજરાતી અનુવાદ સંપૂર્ણ

~

બાર વ્રતના અતિચાર સહિત પાઠ.

ગુજરાતી-પરિશિષ્ટ.

પહેલું અણુવ્રત થૂલાઓ પાણાઈવાયાઓ વેરમણું, ત્રસજીવ, બે ઇન્દ્રિય, તે ઇન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, જીવ, જાણીપીળી, સ્વસંબંધી, શરીર માંહેલા પીકાકારી, સઅપરાધી, વિગલેન્દ્રિય વિના, આકુટિ, હજીવાનિમિત્તે, હજીવાના પચ્ચક્રખાણુ, તથા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પણ હજીવાના પચ્ચક્રખાણુ, જાવજીવાઓ, હુવિહં, તિવિહેણું, ન કરેમિ, ન કારવેમિ, મણુસા, વયસા, કાયસા, એહવા, પહેલા, થલ પ્રાણાતિપાત વેરમણુંવ્રતના પંચ અધ્યારા, પેયાલા જાણિયંવા, ન સમાયરિયંવા, તં જહા, તે આલોઈ, બંધે, વહે, છવિંછેએ, અઈભારે, ભત્તપાણુવોએએ, તસ્સ મિચ્છા મિ હુક્કં.

બીજું અણુવ્રત, થૂલાઓ મુસાવાયાઓ વેરમણું, કન્નાલિક, ગોવાલિક, ભોમાલિક, થાપણુમોસો, મોટકી કુડીસાખ.

ઇત્યાદિ મોટકું જૂઠું જોલવાનાં પચ્ચક્રખાણુ જાવજીવાઓ હુવિહં, તિવિહેણું ન કરેમિ, ન કારવેમિ, મણુસા, વયસા, કાયસા; એવા બીજા થૂલ મૃષાવાદ વેરમણું વ્રતના પંચ અધ્યારા, જાણિયંવા, ન સમાયરિયંવા, તં જહા-તે આલોઈ.

સહસ્સાબક્રખાણુ, રહસ્સાબક્રખાણુ, સદારમંતભેએ, મોસોવએસે, કૂડલેહકરણે તસ્સ મિચ્છા મિ હુક્કં.

ત્રીજું અણુવ્રત, થૂલાઓ અદિજ્ઞાદાણુઓ વેરમણું, ખાતર-ખણી, ગાંઠડી છોડી, તાહું પર કુંચી કરી, પડી વસ્તુ ધણીઆતી જાણી,

ઇત્યાદિ મોટકું અદત્તાદાન લેવાનાં પચ્ચક્રખાણુ, સગાસંબંધી તથા વ્યાપાર-સંબંધી નભરમી વસ્તુ ઉપરાંત અદત્તાદાન લેવાનાં પચ્ચક્રખાણુ, જાવ જીવાઓ, હુવિહં તિવિહેણું, ન કરેમિ ન કારવેમિ, મણુસા, વયસા, કાયસા, એવા ત્રીજા થૂલ અદત્તાદાન વેરમણું વ્રતના પંચ અધ્યારા, જાણિયંવા, ન સમાયરિયંવા તં જહા, તે આલોઈ.

તેના હડે, તક્કરપઓગે, વિરુદ્ધ રજજાઈકરમે, કૂડતોલે કૂડમાણે, તપ્પડિરૂ-વગવહારે, તસ્સ મિચ્છા મિ હુક્કં,

ચોથું અણુવ્રત, થૂલાઓ મેહુણુઓ વેરમણું, સદારસંતોષિએ, અવસેસં મેહુણુવિહિં ના પચ્ચક્રખાણુ.

અને જે સ્ત્રીપુરુષને મૂળ થકી કાયાએ કરી મેહુણુ સેવવાનાં પચ્ચક્રખાણુ

હોય તેને દેવતા, મનુષ્ય, તિર્યંચ સંબંધી મેહુણના પચ્ચક્ષુખાણુ; જાવજીવાએ, દેવતા સંબંધી હુવિહં, તિવિહેણું ન કરેમિ, ન કારવેમિ, મણુસા, વયસા કાયસા મનુષ્ય તિર્યંચ સંબંધી.

એગવિહં, એગવિહેણું, ન કરેમિ કાયસા.

એવા ચોથા થૂલ મેહુણુવેરમણું મતના પંચ અર્થારા, જાણિયંવા, ન સમાયરિયંવા, તંજહા તે આલોઉં.

ઇત્તરિયપરિગ્ગહિયાગમણે, અપરિગ્ગહિયાગમણે, અનંગકીડા, પરવિવાહકરણે, કામભોગેસુ તિંવાભિલાસા, તસ્સ મિચ્છા મિ હુક્કડં.

પાંચમું અણુમત થૂલાઓ પરિગ્ગહાઓ વેરમણું, ખેતવત્થુનું યથાપરિમાણુ, હિરણ્યસુવણ્ણનું યથાપરિમાણુ, ધનધાન્યનું યથાપરિમાણુ, દુપદ્વઉપદનું યથા-પરિમાણુ, કુવિયનું યથાપરિમાણુ.

એ યથાપરિમાણુ કીધું છે, તે ઉપરાંત ચોતાનો પરિચહ કરી રાખવાનાં પચ્ચક્ષુખાણુ જાવજીવાએ.

એગવિહં, તિવિહેણું, ન કરેમિ, મણુસા, વયસા, કાયસા એવા પાંચમાં થૂલ-પરિચહ-પરિમાણુ-વેરમણું મતનાં પંચ અર્થારા જાણિયંવા, ન સમાયરિયંવા, તં જહા-તે આલોઉં, ખેતવત્થુપમાણુઇકમ્મે, હિરણ્યસુવણ્ણપમાણુઇકમ્મે, ધનધાન્ય-પમાણુઇકમ્મે, દુપદ્વઉપદપમાણુઇકમ્મે, કુવિયપમાણુઇકમ્મે, તસ્સ મિચ્છા મિ હુક્કડં.

છઠું દિશિમત, ઉડ્ઠદિશિનું યથાપરિમાણુ, અધોદિશિનું યથાપરિમાણુ, તિરિયદિશિનું યથાપરિમાણુ.

એ યથાપરિમાણુ કીધું છે, તે ઉપરાંત સમગ્રજાએ કાયાએ જઇને પાંચ આશ્રવ સેવવાનાં પચ્ચક્ષુખાણુ, જાવજીવાએ, હુવિહં, તિવિહેણું, ન કરેમિ, ન કારવેમિ, મણુસા, વયસા, કાયસા. એવા છઠા દિશિવેરમણું મતના પંચ અર્થારા, જાણિયંવા, ન સમાયરિયંવા, તંજહા તે આલોઉં.

ઉડ્ઠદિસિ પમાણુઇકમ્મે, અધોદિસિ પમાણુઇકમ્મે, તિરિયદિસિ પમાણુઇકમ્મે. ખેતવુડ્ઠી, સમ્પન્નંતરજ્ઞા, તસ્સ મિચ્છા મિ હુક્કડં.

સાતમું મત, ઉવલોગપરિલોગવિહિં પચ્ચક્ષુખાણુ, ઉલ્લણિયાવિહિં, દંતણુવિહિં, ફલવિહિં, અપ્પભંગણુવિહિં ઉવટ્ટણુવિહિં. મજ્જણુવિહિં, વત્થવિહિં, વિલેવણુવિહિં, પુષ્કવિહિં, આભરણુવિહિં, ધૂપવિહિં, પેજ્જણુવિહિં, ભક્ષણુવિહિં,

ઝોઢણવિહિં, સૂપવિહિં, વિગયવિહિં, સાગવિહિં, માહુરયવિહિં, જેમણવિહિં, પાણિયવિહિં, મુહવાસવિહિં, વાહણવિહિં, વાણહવિહિં, સયણવિહિં, સચિત્તવિહિં, દંવવિહિં.

ઇત્યાદિકનું યથાપરિમાણ કીધું છે, તે ઉપરાંત ઉવભોગપરિભોગ, ભોગનિમિત્તે ભોગવવાનાં પચ્ચક્ખાણુ જાવજાણવાએ ઝોગવિહં, તિવિહેણું ન કરેમિ, મણુસા, વયસા, કાયસા એવા સાતમા ઉવભોગ પરિભોગ.

હુવિહે પન્નત્તે, તં જહા, લોયણુઉય, કમ્મઉય, લોયણુઉ, સમણોવાસએણું પંચ અધ્યારા, જાણિયંવા ન સમાયરિયંવા, તં જહા-તે આલોઉં.

સચિત્તાહારે, સચિત્તપડિખહારે, અપ્પોલિઝોસહિભક્ખણુયા, હુપ્પોલિ ઝોસહિભક્ખણુયા, તુર્રોસહિભક્ખણુયા, કમ્મઉણું સમણોવાસએણું, પન્નરસ કમ્મંદાણુઇં.

જાણિયંવા, ન સમાયરિયંવા, તંજહા-તે આલોઉં,

ઇંગાલકમ્મે, વણુકમ્મે, સાડીકમ્મે, જાડીકમ્મે, ફેડીકમ્મે, દંતવાણિજ્જે, કેસવાણિજ્જે, રસવાણિજ્જે, લક્ખવાણિજ્જે, વિસવાણિજ્જે, જંતપિલ્લણુ-કમ્મે, નિલ્લંછણુકમ્મે, દવગિદ્દાવણુયા, સરદહતલાગપરિસોસણુયા, અસઇજ્જણુ-પોસણુયા, તરસ મિત્થા મિ હુકકડં.

આઠમું વ્રત-અનર્થદંડનું વેરમણું, ચઉવિહે અનત્યાદંડે પન્નત્તે, તં જહા, અવજાણુયરિયં. પમાયાચરિયં હિંસપયાણું, પાવકમ્મોવએસં એવા આઠમા અનર્થદંડ સેવવાનાં પચ્ચક્ખાણુ જાવજાણવાએ. હુવિહં તિવિહેણું ન કરેમિ, ન કારવેમિ, મણુસા, વયસા, કાયસા.

એવા આઠમા અનર્થ દંડ વેરમણું વ્રતના પંચ અધ્યારા જાણિયંવા, ન સમાયરિયંવા, તં જહા-તે આલોઉં.

કંદપ્પે, કુદ્ધકુદ્ધએ, મોહરિએ, સંજુત્તાહિગરણે, ઉવભોગપરિભોગઅધરિત્તે, તરસ મિત્થા મિ હુકકડં.

નવમું સામાયિક વ્રત, જાવજાણુગનું વેરમણું જાવ નિયમ પજ્જણુવાસામિ,

હુવિહં તિવિહેણું, ન કરેમિ ન કારવેમિ, મણુસા, વયસા, કાયસા.

એવી મારી-તમારી સદ્દણુ પ્રરૂપણુ સામાયિકનો અવસર આવે અને સામાયિક કરીએ ત્યારે સ્પર્શનાએ કરી શુદ્ધ હોજો !

એવા નવમા સામાયિક વ્રતના પંચ અર્ધારા જાણિયંવા, ન સમાયરિ-
યંવા, તં જહા તે આલોઉં. મણુદુપ્પણિહાણે, વયદુપ્પણિહાણે, કાયદુપ્પણિહાણે,
સામાધયસ્સ સર્ધ અકરણ્યાએ, સામાધયસ્સ અણુવટ્ઠિયસ્સ કરણ્યાએ, તસ્સ
મિચ્છા મિ દુકકંડં.

દશમું દેશાવગાસિક વ્રત.

દિન પ્રત્યે પ્રભાત થકી પ્રારંભીને પૂર્વાદિક છ દિશિ જેટલી ભૂમિકા મોકળી
રાખી છે, તે ઉપરાંત સઘંછાએ કાયાએ જઈને પાંચ આશ્રવ સેવવાનાં પચ્ચક્ખાણુ.
જાવઅહોરત્તં.

દુવિહં તિવિહેણું, ન કરેમિ ન કારવેમિ, મણુસા વયસા કાયસા, જેટલી
ભૂમિકા મોકળી રાખી છે, તે માંહિ જે દ્રવ્યાદિકની મર્યાદા કીધી છે તે ઉપરાંત
ઉવલોગ, પરિલોગ, લોગ નિમિત્તે લોગવવાનાં પચ્ચક્ખાણુ જાવ અહોરત્તં, એગવિહં
તિવિહેણું ન કરેમિ મણુસા વયસા કાયસા એવા દશમે દેશાવગસિક વેરમણું વ્રતના
પંચ અર્ધારા જાણિયંવા ન સમાયરિયંવા, તં જહા-તે આલોઉં.

આણુવણુપ્પઓગે, પેસવણુપ્પઓગે, સદાણુવાએ, રૂવાણુવાએ, બહિઆ પોગ્ગલ-
પક્ખેવે, તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકંડં.

અગિયારમું પરિપૂર્ણ પોષધ વ્રત, ‘અસણું’ પાણું, ખાઈમં, સાઈમં’ના
પચ્ચક્ખાણુ, અખંભના પચ્ચક્ખાણુ, મણિસોવનનાં પચ્ચક્ખાણુ, માલાવન્નગવિલેવણુના
પચ્ચક્ખાણુ, સત્યસુસલાદિક સાવજ્જ જોગનાં પચ્ચક્ખાણુ, જાવ અહોરત્તં
પજ્જુવાસામિ.

દુવિહં તિવિહેણું ન કરેમિ ન કારવેમિ, મણુસા વયસા કાયસા એવી મારી
સદ્દહણા પ્રરૂપણા પોષાનો અવસર આવે અને પોષા કરીએ, તે વારે સ્પર્શનાએ
કરી શુદ્ધ હોજો, એવા અગિયારમાં પરિપૂર્ણ પોષધ વ્રતના પંચ અર્ધારા જાણિય-
ંવા ન સમાયરિયંવા તં જહા તે આલોઉં.

અપ્પડિલેહિય-દુપ્પડિલેહિય-સેજ્જાસંથારએ, અપ્પમન્નિય-દુપ્પમન્નિય-
સેજ્જાસંથારએ, અપ્પડિલેહિય-દુપ્પડિલેહિય-ઉચ્ચારપાસવણુભૂમિ, અપ્પમન્નિય-
દુપ્પમન્નિય-ઉચ્ચાર-પાસવણુભૂમિ, પોસહસ્સ સમ્મં અણુણુપાલણ્યા, તસ્સ
મિચ્છા મિ દુકકંડં.

બારમું અતિથિસંવિભાગ વ્રત, સમણે નિગ્ગથે કાસુએણું એસણિજિજેણું

असंख्यं पाण्डुं आर्धमं सार्धमं वत्थपडिग्गडकं अलपायपुच्छेषुं, पाठियाइं पीढ-
इल्लग-सेल्ल-संथारअेषुं, उंसडलेसल्लेणुं, पडिलावेभाणुं, विहरिस्सामि.

એવી મારી સદૃહણા પ્રરૂપણાએ કરી સુપાત્ર સાધુ-સાધ્વીજીની જોગવાઈ
મળે અને નિર્દોષ આહાર પાણી વહોરાવું, તે વારે સ્પર્શનાએ કરી શુદ્ધ હોજો !

એવા ખારમા અતિથિ સંવિભાગ વ્રતના પંચ અર્ધયારા જાણિયંવા ન
સમાયરિયંવા, તંજહા-તે આલોઉં.

સચિત્તનિષ્કેવણયા સચિત્તપેહણયા કાલાઈકક્કમે પરોવએસે મચ્છરિયાએ
તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકકં

નમો અરિહંતાણું, નમો સિદ્ધાણું, નમો આયરિયાણું, નમો ઉવજ્જાયાણું,
નમો લોએ સંવસાહૂણું.

સંથારા (અણુસણુ-અનશન) નો પાઠ

અપરિણમ મારણુન્તિય સંલેહણા, પોષધશાળા પોંજીને, ઉચ્ચાર પાસવણુ
ભૂમિકા પડિલેહીને, ગમણુગમણે પડિકકમીને, સંથારો દુરેહીને, પૂર્વ તથા
ઉત્તર દિશિ પલ્યંકાદિક આસને બેસીને, કરચલ સંપરિગ્ગહિયં સિરસાવત્તયં મત્યએ
અંજલિ કટ્ટુ એવં વયાસી, નમોત્યુણું અરિહંતાણું ભગવંતાણું જાવ સંપત્તાણું.

એમ અનંતા સિદ્ધને નમસ્કાર કરીને, વર્તમાન પોતાના ધર્મશુરુ-ધર્મા-
ચાર્યને નમસ્કાર કરીને પૂર્વ જે વ્રત આદર્યા છે, તે

આલોવી, પડિકકમિ, નિંદી, નિઃશલ્ય થઈને, સંવં પાણુઈવાયં પચ્ચક્ખામિ,
સંવં મુસાવાયં પચ્ચક્ખામિ, સંવં અદિન્નાદાણું પચ્ચક્ખામિ, સંવં મેહુણું
પચ્ચક્ખામિ, સંવં પરિગ્ગહં પચ્ચક્ખામિ, સંવં કોહં પચ્ચક્ખામિ જાવ
મિચ્છા દંસણુ સલ્લં, અકરણિજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિ જાવજ્જાવાએ, તિવિહં,
તિવિહેણું, ન કરેમિ, ન કારવેમિ, કરંતંપિ અન્નં ન સમણુજ્જામિ, મણુસા વયસા
કાયસા, એમ અઠારે પાપ થાનક પચ્ચક્ખીને, સંવં અસંખ્યં પાણું આર્ધમ-
સાર્ધમં ચઉવિહં આહારં પચ્ચક્ખીને, જાવજ્જાવાએ, એમ ચારે આહાર
પચ્ચક્ખીને, જપિયં ઇમં સરીરં ઇદં કંતં પિયં મણુન્નં મણુમં ધિજ્જં
વિસાસિયં સમયં અણુમયં બહુમયં બંડકરંડગસમાણું રચણુકરંડગભૂયં માણું સીયં
માણું ઉણ્હં, માણું ખુહા, માણું પીવાસા, માણું જાલા, માણું ચોરા, માણું દંસા,
માણું વાહિયં પિત્તિયં સંજિમં સન્નિવાઈયં વિવિહા રોગાયંકા પરિસહોવસગ્ગા

દાસા કુસંતિ, એયંપિ ભું ચરમેહિ ઉસ્સાસનિસ્સાસેહિ વોસિરામિ ત્તિ કદ્દુ, એમ શરીર વોસિરાવીને, કાલં અણુવકંખમાણે વિહરિસ્સામિ,

એવી સદ્દહણા પ્રરૂપણાએ કરી, અણુસણુનો અવસર આવ્યે, અણુસણુ કદ્દુ તે વારે સ્પર્શનાએ કરી શુદ્ધ હોજો.

એવા અપચ્છિમ મારણુનિય સંલેહણા ઝુસણા આરાહણના પંચ અર્ધયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં.

ઇહલોગાસંસંપ્પઓગે, પરલોગાસંસંપ્પઓગે, જીવિયાસંસંપ્પઓગે, મરણા-સંસંપ્પઓગે, કામલોગાસંસંપ્પઓગે, તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકડં.

એમ સમકિતપૂર્વક ખાર વ્રત સંલેખણા સહિત તથા નવાણું અતિયાર એને વિષે જે કોઈ અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિયાર, અણાચાર, જાણતાં અજાણતાં મન, વચન, કાયાએ કરી સેવ્યાં હોય, સેવરાવ્યાં હોય, સેવતાં પ્રત્યે અનુમોદ્યાં હોય, તે અરિહંત, અનંત સિદ્ધ ભગવાનની સાથે તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકડં.

૧ પ્રાણાતિપાત, ૨ મૃષાવાદ, ૩ અદત્તાદાન, ૪ મૈયુન, ૫ પરિચ્છેદ, ૬ ક્રોધ ૭ માન, ૮ માયા, ૯ લોભ, ૧૦ રાગ, ૧૧ દ્વેષ, ૧૨ કલહ, ૧૩ અભ્યાખ્યાન, ૧૪ પૈશુન્ય, ૧૫ પરપરિવાદ, ૧૬ રઈઅરઈ, ૧૭ માયામોસો, ૧૮ મિચ્છા-દંસણુસદ્દલ, તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકડં.

૨૫ પ્રકારનાં મિથ્યાત્વ

૧ અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ, ૨ અણાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ, ૩ અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ, ૪ સાંશયિક મિથ્યાત્વ ૫ અણાલોગ મિથ્યાત્વ, ૬ લૌકિક મિથ્યાત્વ, ૭ લોકોત્તર મિથ્યાત્વ, ૮ કુપ્રાવચન મિથ્યાત્વ, ૯ જીવને અજીવ સરથે તે મિથ્યાત્વ, ૧૦ અજીવને જીવ સરથે તે મિથ્યાત્વ, ૧૧ સાધુને કુસાધુ સરથે તે મિથ્યાત્વ, ૧૨ કુસાધુને સાધુ સરથે તે મિથ્યાત્વ, ૧૩ આઠ કર્મથી મૂકાણા, તેને નથી મૂકાણા સરથે તે મિથ્યાત્વ, ૧૪ આઠ કર્મથી નથી મૂકાણા, તેને મૂકાણા સરથે તે મિથ્યાત્વ, ૧૫ ધર્મને અધર્મ સરથે તે મિથ્યાત્વ, ૧૬ અધર્મને ધર્મ સરથે તે મિથ્યાત્વ, ૧૭ જિનમાર્ગને અન્ય માર્ગ સરથે તે મિથ્યાત્વ, ૧૮ અન્ય માર્ગને જિનમાર્ગ સરથે તે મિથ્યાત્વ, ૧૯ જિન માર્ગથી ઓછું પ્રરૂપે તે મિથ્યાત્વ, ૨૦ જિન માર્ગથી અધિકું પ્રરૂપે તે મિથ્યાત્વ, ૨૧ જિનમાર્ગથી વિપરીત પ્રરૂપે તે મિથ્યાત્વ, ૨૨ અવિનયમિથ્યાત્વ, ૨૩ અકિરિયામિથ્યાત્વ, ૨૪ અજ્ઞાનમિથ્યાત્વ, ૨૫ આશાતના-મિથ્યાત્વ, તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકડં.

ચોદ પ્રકારના સંભૂતિશ્રમ

ઉચ્ચારેસુ પાસવણેસુ ખેલેસુ સિંધાણેસુ વંતેસુ પિત્તેસુ પૂએસુ સોષિએસુ
સુકકેસુ સુકકપોગ્ગલપરિસાડિએસુ વિગયજીવકલેવરેસુ, ઇત્થીપુરિસસંનેગેસુ, નગર
નિદ્ધમણેસુ, સંવેસુ ચેવ અસુઇઠાણેસુ વા તસ્સ મિચ્છા મિ દુકકડં.

આ ઠેકાણે ‘ઇચ્છામિ ઠામિ આલોઉં ને મે દેવસિએ અઇઆરે કચ્ચો’થી
‘જ’ ખંડિયં જ’ વિરાડિયં તસ્સ મિચ્છામિ દુકકડં’ સુધીનો પાઠ કહેવો પછી. નવકાર
મંત્ર અને ‘કરેમિ ભંતે સામાઈય’થી ‘અપ્પાણ્’ વોસિરામિ’ સુધી પાઠ કહેવો.

શાસ્ત્રોની માહિતી.

૧	શ્રી ઉપાસક દશાંગ સૂત્ર	પહેલી આવૃત્તિ ખલાસ.
	”	બીજી ” તૈયાર છે. ૮-૮-૦
૨	” દશ વૈકલ્પિક ” ભાગ ૧	પહેલી ” ખલાસ.
	”	બીજી ” તૈયાર છે. ૧૦-૦-૦
૩	” દશવૈકલ્પિક ” ભાગ ૨	પહેલી ” ૭-૮-૦
૪	” નિરયાવલિકા ” ભાગ ૧ થી ૫	પહેલી ” ૭-૮-૦
૫	” આચારાંગ ” ભાગ ૧	પહેલી ” ખલાસ
	”	બીજી ” તૈયાર છે. ૧૦-૦-૦
૬	” આચારાંગ ” ભાગ ૨	પહેલી ” ૧૦-૦-૦
૭	” આચારાંગ ” ભાગ ૩	પહેલી ” ૧૦-૦-૦
૮	” આવશ્યક ”	પહેલી ” ખલાસ.
	”	બીજી ” તૈયાર છે. ૭-૮-૦
૯	” વિપાક ”	પહેલી ” ખલાસ.
	”	બીજી ” છપાય છે. ૧૦-૦-૦
૧૦	” દશાશ્રુત સ્કંધ ”	પહેલી ” ખલાસ.
	”	બીજી ” છપાય છે. ૭-૦-૦
૧૧	” અન્તકૃત દશાંગ ”	પહેલી ” ખલાસ.
	”	બીજી ” છપાય છે. ૫-૦-૦
૧૨	” અનુત્તરોપપાતિક ”	પહેલી ” ખલાસ.
	”	બીજી ” છપાય છે. ૩-૮-૦
૧૩	” નંદી ”	પહેલી ” છપાય છે.
૧૪	” ઉવવાઈ ”	પહેલી ” છપાય છે.
૧૫	” ઉત્તરાધ્યયન ”	પહેલી ” છપાય છે.
૧૬	” કદ્દપ ”	પહેલી ” છપાય છે. ૩૫-૦-૦
	(પત્રાકારે)	(અગાઉથી ગ્રાહક થનારને માટે રૂ. ૨૫-૦-૦)

રાજકોટ તા. ૧૫-૩-૫૮

